

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav etnologie

Diplomová práce

Martina Šantrochová

**Rozvojová práce a rozvojové projekty zaměřené na
Romy v České republice po roce 1989 do současnosti**

**Development Work and Development Projects Focused on Roma in
the Czech Republic from 1989 to the Present**

Praha 2011

Vedoucí práce: Mgr. Zuzana Hrdličková, PhD.

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych poděkovat Mgr. Zuzaně Hrdličkové, PhD., vedoucí mé diplomové práce za vedení, cenné rady, připomínky a čas, který mi věnovala. Rovněž bych chtěla poděkovat pracovníkům neziskových organizací, kteří si na mě udělali čas a pomohli mi s výzkumem.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne.....podpis.....

ABSTRAKT

Cílem této diplomové práce je zmapování oblastí rozvojové práce s Romy v České republice po roce 1989. Pro lepší pochopení kontextu je zmíněna i situace před sametovou revolucí, tj. od příchodu Romů na české území. V této době totiž vznikla řada problémů, které nyní řeší rozvojová práce. Dále je v práci nastíněna současná situace Romů a problémy, které je nejčastěji sužují. Zdůrazněn je i posun od státních řešení romské problematiky k nevládním neziskovým organizacím, které převzaly část úkolů státu ve vztahu k Romům. Práce se zabývá i konceptem mezinárodního rozvoje a snaží se ukázat jeho vliv na rozvoj místní, který z něj může čerpat a poučit se z jeho chyb. Nejdůležitější částí práce je kapitola věnující se jednotlivým oblastem, ve kterých se odehrává práce s Romy. Obecné informace v této části jsou doplněny o praktická zjištění vyplývající z výzkumu provedeného s pracovníky tří nevládních neziskových organizací.

Klíčová slova: rozvojová práce, Romové, nevládní neziskové organizace, mezinárodní a místní rozvoj.

ABSTRACT

The aim of this thesis is to map areas of development work with Roma in the Czech Republic after 1989. It is mentioned the situation before the Velvet Revolution to better understanding the context. A number of problems were caused at that time. These problems are addressed by development work today. In the thesis the current situation of Roma is outlined as well as the problems that the Roma have to solve. It is emphasized the shift from state solutions of problems of Roma to non-governmental organizations that have taken part of the states tasks in relation to Roma. The thesis also deals with the concept of international development. It tries to show its influence on local development which can draw and learn from its mistakes. The most important part of the thesis is the chapter that is dedicated to areas in which it is working with Roma. General information in this section are completed by practical findings from research which was conducted with staff of three non-governmental organizations.

Key Words: development work, Roma, non-governmental organizations, international and local development.

OBSAH

1	Úvod	9
----------	-------------------	----------

2	<i>Romové na českém území před rokem 1989</i>	<i>12</i>
----------	--	------------------

2.1	První zmínky o Romech.....	12
2.2	Romové a osvícenští panovníci.....	12
2.3	Romové v 19. století	13
2.4	Romská problematika za první republiky	14
2.5	Okupace Československa a druhá světová válka	15
2.6	Situace Romů po 2. světové válce.....	16
2.7	Integrační programy pro Romy v 50. letech 20. století.....	17
2.8	Vzdělání Romů a koncepce jejich řízeného rozptylu v 60. letech	22
2.9	Rok 1968 a ustanovení Svazu Cikánů-Romů.....	25
2.10	Koncepce společenské integrace romského obyvatelstva v 70. a 80. letech.....	26
2.11	Shrnutí řešení romské otázky před rokem 1989	29

3	<i>Romové po roce 1989</i>	<i>31</i>
----------	---	------------------

3.1	Statistické údaje o Romech po roce 1989	31
3.2	Změna vládnoucího režimu a dopad této změny na Romy	31
3.3	Vliv státu a státní politiky na Romy po roce 1989	35
3.4	Vliv zahraničí	41
3.5	Neziskové organizace.....	42
3.6	Shrnutí situace po roce 1989	44

4	<i>Rozvojová práce</i>	<i>45</i>
----------	-------------------------------------	------------------

4.1	Mezinárodní rozvojová spolupráce od kořenů do konce 20. století.....	46
4.2	Současný rámec mezinárodního rozvoje.....	49
4.2.1	Současné pojetí mezinárodního rozvoje a jeho oblasti zájmu.....	49
4.2.2	Současné trendy mezinárodní rozvojové spolupráce	50
4.2.3	Zásady pro plánování a implementaci rozvojových projektů	52
4.2.4	Nejčastější problémy spojené s mezinárodním rozvojem	54

4.3	Vztah mezi místním a mezinárodním rozvojem.....	55
4.4	Současný způsob implementace projektů	59
4.5	Paralely mezi mezinárodním rozvojem a rozvojem zaměřeným na Romy	61
4.6	Shrnutí kapitoly	62
5	<i>Rozvojová práce v České republice po roce 1989 zaměřená na Romy ...</i>	63
5.1	Popis terénního výzkumu	63
5.2	Nevládní neziskové organizace	64
5.3	Státní orgány a organizace	70
5.4	Tematické oblasti rozvojové práce s romskou populací v ČR	71
5.4.1	Sociální poradenství a pomoc.....	71
5.4.2	Kriminální a patologické jevy	73
5.4.3	Volný čas	74
5.4.4	Vzdělávání.....	75
5.4.5	Zaměstnávání.....	79
5.4.6	Lidská práva a vztahy s neromskými sousedy a okolím	80
5.4.7	Sociální začleňování.....	81
5.4.8	Komunitní práce	83
5.4.9	Spolupráce NNO se státními organizacemi nebo městy a obcemi.....	83
5.5	Shrnutí úspěchů a neúspěchů NNO	83
6	<i>Závěr</i>	85
7	<i>Literatura a jiné zdroje:</i>	88
7.1	Monografie	88
7.2	Příspěvky ve sbornících	89
7.3	Internetové zdroje.....	90
7.4	Vládní dokumenty	93
8	<i>Seznam příloh.....</i>	94

SEZNAM ZKRATEK

ADB – Asian Development Bank (Asijská rozvojová banka)

ATK – země Afriky, Tichomoří, Karibiku

CIDA – Canadian International Development Agency (Kanadská agentura pro mezinárodní rozvoj)

DFID – Department for International Development (Britské ministerstvo pro mezinárodní rozvoj)

ECLA – Economic Commission of Latin America (Ekonomická komise pro Latinskou Ameriku)

ENAR – European Network Against Racism (Evropská síť proti diskriminaci)

EU – Evropská unie

ESF – Evropský sociální fond

FAO – Food and Agriculture Organization (Organizace OSN pro výživu a zemědělství)

GTZ – Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (Německá společnost pro technickou spolupráci)

HDP – hrubý domácí produkt

MMF – Mezinárodní měnový fond

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

NF – Národní fronta

NNO – nevládní nezisková organizace

NROS – Nadace rozvoje občanské společnosti

NV – národní výbor

OBSE – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

ONV – okresní národní výbor

OSN – Organizace spojených národů

PHARE – Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies

PÚV KSČ – předsednictvo ústředního výboru Komunistické strany Československa

ROH – Revoluční odborové hnutí

SAS – sociálně aktivizační služby

SRNM – Společenství Romů na Moravě

TP – terénní programy

UNDP – United Nations Development Programme (Rozvojová agentura OSN)

USAID – United States Agency for International Development (Americká agentura pro mezinárodní rozvoj)

ÚV KSČ – ústřední výbor Komunistické strany Československa

VTOS – výkon trestu odnětí svobody

1 ÚVOD

Za téma diplomové práce jsem si zvolila rozvojovou práci a rozvojové projekty zaměřené na Romy v České republice. Cílem je zmapovat oblasti práce s Romy, k čemuž má dopomoci i terénní výzkum uskutečněný v nevládních neziskových organizacích zabývajících se romskou problematikou.

Řešení situace Romů je téma, které je velmi aktuální. O zlepšení se snaží jak stát, tak i nevládní neziskové organizace. Využívány jsou různé metody, principy a koncepce, ovšem zdá se, že ne všechno funguje, jak má. Nezbytným krokem je zapojení Romů samotných, aby se podíleli na návrzích řešení své situace. Tato práce se snaží shrnout různé postupy, které byly a jsou využívány v rozvojové praxi a určit, co je efektivní a co se neseťkalo s úspěchem.

Z praktického hlediska může být tato práce užitečná např. pro studenty rozvojových studií, dále pak i pro romisty, etnology, státní úředníky nebo pracovníky nevládních neziskových organizací.

Diplomová práce má čtyři hlavní kapitoly. Kapitola Romové na českém území před rokem 1989 má nastínit, jak se vyvíjela situace Romů na českém území, s jakými problémy se setkávali a co bylo jejich příčinou, jak vypadal způsob jejich života a jaký vztah k nim zaujímal jejich okolí. Cílem této kapitoly je rovněž seznámit s přístupem státu k řešení romské problematiky. Uvedení do situace před rokem 1989 je důležité také proto, že zde má kořeny mnoho problémů, které vypluly na povrch až po Sametové revoluci.

Další kapitola nazvaná Romové po roce 1989 se věnuje především popisu dopadů Sametové revoluce a transformace na Romy. Mnoho z těchto dopadů bylo pro Romy velmi negativních a přineslo zhoršení jejich životní situace. Dále jsou také diskutovány opatření státu ve vztahu k Romům a jejich účinnost při řešení romské problematiky. Na situaci Romů mělo výrazný vliv i zahraničí a mezinárodní organizace, které po ČR vyžadují dodržování práv menšin. Novinkou po roce 1989 byl vznik nevládních neziskových organizací (NNO), kterých bylo založeno značné množství, velká část z nich zase také krátce po svém vzniku zanikla. NNO se snažily pomoci Romům tam, kde stát nemohl nebo selhal. Tyto organizace vznikaly většinou na zelené louce s jediným cílem, kterým byla pomoc integraci Romů do majoritní společnosti a rozvoji občanské společnosti. Tato kapitola nastíní oblasti práce NNO a příčiny jejich úspěchů a selhání.

V kapitole Rozvojová práce bude představen její koncept. Nejprve bude krátce načrtnut vývoj rozvojové pomoci do konce 20. století, poté bude následovat přiblížení současného rámce rozvojové pomoci. Budou zmíněny oblasti zájmu rozvojové pomoci a

trendy, které v ní nyní převládají. K nejdůležitějším bodům této práce patří zásady, které by se měly dodržovat při plánování a implementaci rozvojových projektů, protože jinak hrozí, že projekt nejenže nepomůže cílové skupině, ale také může způsobit další prohloubení problému. Kapitola se bude rovněž snažit demonstrovat vzájemný vztah mezi mezinárodním a místním rozvojem a dokázat, že místní rozvoj může převzít mnoho postupů z dobré praxe mezinárodního rozvoje. Závěrečná část kapitoly se pokusí ukázat některé paralely mezi mezinárodním rozvojem a rozvojem zaměřeným na Romy.

Nejdůležitější kapitolou celé práce je kapitola Rozvojová práce v České republice po roce 1989 zaměřená na Romy, ve které budou interpretována zjištění z terénního výzkumu, jehož cílem bylo určit hlavní oblasti práce s Romy. V kapitole bude rovněž krátce zmíněna činnost státu v těchto oblastech a budou zde představeny nevládní neziskové organizace, které byly předmětem výzkumu. Největší část bude věnována již zmíněnému oblastem práce s Romy, kdy obecné informace budou doplněny praktickými informacemi od informátorů z praxe. Závěr kapitoly bude tvořit zhodnocení úspěchů a neúspěchů v daných oblastech.

V závěru práce budou shrnuta zjištění, která vyplynula z textu práce a diskutovány zásadní principy, bez kterých rozvojové projekty nemohou fungovat.

Příloha bude obsahovat materiály doplňující text práce, které se budou týkat fází projektového cyklu, matice logického rámce a nástrojů používaných v sociálně vyloučených lokalitách. Bude zde také umístěn rozhovorový list a mapy sociálně vyloučených lokalit vybraných krajů.

Literaturu, která byla využita při psaní práce, lze rozdělit do několika skupin. V části věnované historii romského etnika na českém území se jednalo především o historické monografie a sborníky. Zde jsem využila knihy nebo studie uznávaných odborníků na romské etnikum. Jde především o díla romistů Ctibora Nečase, Mileny Hübschmannové, Jany Horváthové, Evy Davidové, Niny Pavečkové. Pro pasáže zabývající se Romy do 20. století byly využity příspěvky Horváthové ze sborníku *„Romové – O roma“* a Miklušákové z knihy *„Cikáni“*. Období první republiky bylo zachyceno s pomocí příspěvku Lhotky rovněž ze sborníku *„Romové – O roma“*. O okupaci a druhé světové válce a jejím dopadu na Romy píše přední český romista Ctibor Nečas. Využita byla jeho dvě díla *„Českoslovenští Romové v letech 1938–1945“* a *„Holocaust Romů v letech 1939–1945“*. Období po druhé světové válce až do roku 1989 bylo popsáno využitím děl hned několika autorů. K nejvýznamnějším patří dílo Pavečkové *„Romové v českých zemích v letech 1945–1989“* a příspěvek Davidové do výše zmiňovaného sborníku *„Romové – O roma“*. Situaci ve 2. polovině 20. století

odrážejí i dílo Horváthové „*Kapitoly z dějin Romů*“ a Víška ve sborníku „*Romové v České republice*“.

V části zabývajícími se Romy po roce 1989 jsem citovala především monografie, případové studie, vládní dokumenty a novinové články. Klíčová byla práce Gjuričové „*Na okraji: Romové jako objekt státní politiky*“, případová studie „*Co se osvědčilo: úspěšné romské projekty ve střední a východní Evropě*“, které mi pomohly zachytit změnu vládnoucího režimu a její dopad na Romy. Přístup státu k Romům pak mapují hlavně dokumenty vydávané vládou nebo studie a dokumenty, které si vláda nechala zpracovat, popř. „*Koncepce romské integrace*“. Státem a jeho vztahem k Romům se zabývají i díla Sulitky, Štěchové, Víška, Křištofa nebo Vašečky. O zahraničním vlivu na Romy píše Sekyt a Pospíšil, důležitá je zde i iniciativa vlády a její koncepce určující zapojení ČR do mezinárodních projektů na podporu Romů. Pro představení situace v neziskovém sektoru byl použit příspěvek Šiklové ze sborníku „*Romové v České republice*“.

Stěžejní prací pro kapitulu o rozvojové práci je monografie Gardner a Lewise „*Anthropology, Development and the Post-modern Challenge*“, která sleduje vznik a vývoj chápání konceptu rozvoje a uvádí příklady z rozvojové praxe, na kterých je demonstrováno, jak rozvoj funguje, co se v něm osvědčilo a co nikoliv. Kniha uvádí i současné trendy, které v rozvoji nyní převažují a které využívají mezinárodní NNO a také zásady, které je nutno dodržovat, aby rozvojová pomoc pomáhala. Z cizojazyčné literatury je v této kapitole také citována kniha Moyoa „*Dead Aid*“, která se věnuje vývoji rozvoje s důrazem na ekonomické aspekty pomoci. Pro představení současného rámce rozvojové pomoci byly použity dokumenty OSN. V části kapitoly zabývající se vztahem místního a mezinárodního rozvoje jsou použity studie z webu Rozvojovky, kde lze nalézt aktuální informace o rozvojové pomoci, informace obsahují i dokumenty a smlouvy EU, nyní je nejaktuálnější Lisabonská smlouva. Doplnující informace jsou čerpány i ze studie Kobese „*Nastartovali nás jako motorky*“ a díla Pietarseho „*Development Theory*“. Část věnující se implementaci projektů vychází především z materiálů Evropské komise a z „*Manuálu projektového cyklu zahraniční rozvojové spolupráce České republiky*“.

V části pojednávající o rozvojové práci v ČR zaměřené na Romy po roce 1989 jsou čerpány informace z výročních zpráv, zakládacích listin a webových stránek NNO. Za zdroj informací sloužil i zákon o sociálních službách, „*Mezinárodní srovnávací studie k problematice vzdělávání, zaměstnávání a bydlení Romů*“ a „*Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*“.

2 ROMOVÉ NA ČESKÉM ÚZEMÍ PŘED ROKEM 1989

Cílem této kapitoly je podat základní informace o Romech na českém území před rokem 1989 a určit tak příčiny jejich dnešní situace. Kapitola se kromě historických dat snaží zachytit i přístup, zejména státu, k řešení jejich problematiky a poukázat na zásadní chyby v tomto přístupu.

2.1 PRVNÍ ZMÍNKY O ROMECH

Příchod Romů na české území se odhaduje již do 14. století. Jistotu o jejich přítomnosti ale poskytuje až 15. století, ze kterého existují písemné záznamy. Horváthová (1999, s. 18) uvádí Staré letopisy české z roku 1416, které referují o přítomnosti Romů. Další záznam zmiňující se o Romech je z roku 1417, jehož autorem je nejvyšší písař Nového Města Pražského Prokop. Zmínky o Romech z roku 1417 jsou i z měst Znojmo a Cheb.

Od počátku 15. století se začalo projevovat první nepochopení způsobu romského života a Romů samotných. K hlavním příčinám této antipatie ze strany Evropanů vůči Romům patřil podle Horváthové (1999, s. 19) chladný vztah Romů ke křesťanství, provozování černé magie, domněnky o jejich spolupráci s mongolskými a tureckými nájezdníky, drobná kriminalita, ale i fyzická odlišnost, odlišné zvyklosti a mentalita.

Během dalších staletí vzrůstala nechuť, nepochopení, ale i obavy ze životního stylu Romů, které vedly k jejich pronásledování a vyhánění z území mnoha evropských států.

2.2 ROMOVÉ A OSVÍCENŠTÍ PANOVNÍCI

Horváthová (1999, s. 21–22) poukazuje, že pronásledování, vyhošťování a represe Romů se změnila až za vlády Marie Terezie, která započala nový program asimilace a usazování Romů. Nutno ale říci, že tento proces byl uskutečňován hlavně v Uhrách, okrajově na Moravě a Čechy prakticky nezasáhl. Tento program spočíval v omezení migrace Romů a jejich usazování v nově budovaných koloniích. Trvalá udržitelnost tohoto programu měla být zajištěna asimilací Romů s rolnickým obyvatelstvem. Pojmenování Cikán mělo být nahrazeno termínem Novomaďar, novorolník nebo novoosadník. Součástí tohoto programu bylo i to, že Romové nesměli používat romštinu, nosit tradiční oděv a provozovat tradiční řemesla. Výhrady se týkaly i neoficiální instituce – vůdce romské skupiny – vajdy. Děti oficiálně nesezdaných párů byly rodičům odnímány a předávány na převýchovu do katolických rodin. Mělo se také zamezit jejich dalšímu styku s rodiči. Církevní sňatek byl mezi Romy povolen jen tehdy, když muž mohl dokázat, že svoji budoucí rodinu bude schopen uživit.

Marie Terezie se pokusila řešit situaci Romů na svou dobu velmi pokrokově. Nikdo od ní samozřejmě v této době nemohl očekávat, že by o situaci Romů jednala přímo s nimi a zapojila je do řešení jejich situace, vždyť Romové měli zakázaný přístup do spousty evropských zemí. Byla zde také příliš velká kulturní bariéra mezi Romy a ostatními obyvateli, kteří si Romy za své sousedy rozhodně nepřáli. Místo snahy o porozumění romské kultuře, došlo k tomu, že byla zakazována a za její projevy přicházely pro Romy tresty nebo zásahy do jejich rodinných vztahů. Možná právě proto Marie Terezie s úplným potlačením romské kultury neuspěla, stejně jako s programem asimilace a usazování Romů.

Dále Horváthová (1999, s. 22) popisuje, že ve snahách Marie Terezie pokračoval i její syn Josef II., který se více zaměřil na Moravu. Z jeho rozhodnutí byli Romové usazováni na půdě, která dříve patřila klášterům. Romové byli usazeni celkem ve 13 obcích, ale jen ve dvou z nich se vytvořily základy pro vznik trvalého romského osídlení. Zde později vznikly velké romské osady Bohusoudov u Jihlavy a Oslavany u Brna.

Větší podíl na usazování Romů než snahy Marie Terezie a Josefa II. mělo to, že o změnu svého života začali Romové usilovat sami ze své vlastní vůle a bez podnětu shora. Tito Romové museli o tuto změnu bojovat dlouhá léta, protože od místních obyvatel nepřicházelo pochopení jejich situace. Horváthová (1999, s. 22-23) píše, že se Romové snažili usadit hlavně na Moravě kvůli jejím příznivým podmínkám a úrodnosti. Proti tomuto jejich počínání vystupovali především místní obyvatelé, kteří si nepřáli romské sousedy kvůli obavě z drobné romské kriminality. I představenstvo obcí bylo proti z důvodu povinnosti sociálního zabezpečení pro tyto „nuzáky“. I přes tyto nepříjemnosti se některým Romům podařilo trvale usídlit, byť v uctivé vzdálenosti od sídel ostatních osadníků. Po usazení pomalu začínali Romové na Moravě navazovat nejprve ekonomické a pak také i sousedské vztahy s místními občany. Integrace usazených moravských Romů probíhala poměrně rychlým tempem.

2.3 ROMOVÉ V 19. STOLETÍ

Miklušáková (1998, s. 271) uvádí, že se romské usedlosti v jednotlivých částech Moravy v první polovině 19. století rychle rozrůstaly, v mnoha případech až na dvojnásobek. Tradiční romská povolání už nestačila uživit všechny romské rodiny a mnozí Romové se začali věnovat i jiným zaměstnáním. Jednalo se především o nádenické a sezónní práce pro „gádže“. Díky tomuto se jejich dlouhověková izolace začala prolamovat a Romové se pomalu začali sžívat s majoritní společností. Přesto ale byli nuceni stavět svá obydlí mimo hlavní zástavbu a při mnoha městech tak rostly „cikánské tábory“.

Dále Miklušáková (1998, s. 271) popisuje, že většina Romů mimo území Moravy se držela polokočovního způsobu života. Tito Romové většinou cestovali v maringotkách a živili se prodejem vlastních výrobků (např. kovářství, košíkářství, kotlářství, hudba). Jiní Romové s malým ziskem prodávali po domech dříve nakoupené zboží a někteří se živili zvláštními službami jako např. drátováním kuchyňského nádobí, broušením nožů, atd.

Z výše zmíněného vyplývá, že se Romové neživili jen drobnou kriminalitou, jak se většina lidí domnívá. Ale že sami Romové měli snahu pracovat a stát se plnohodnotnou součástí společnosti.

Po rakousko-uherském vyrovnání, jak dokládá Miklušáková (1998, s. 271-272), vydal vídeňský ministr vnitra velmi přísné nařízení zaměřené především na navracení Romů, kteří by nelegálně překročili hranici, a na postihy potulných Romů, specifikované ve výnosu vídeňského ministerstva vnitra z roku 1888. Negativní vliv na Romy měl i rozvoj manufakturní výroby a industrializace. Tento rozvoj způsobil prohlubování ekonomických rozdílů mezi Romy a majoritním obyvatelstvem. Před první světovou válkou tak byli téměř ještě všichni romští dospělí ngramotní a diskriminace majoritní společností jim brala motivaci ke vzdělání.

2.4 ROMSKÁ PROBLEMATIKA ZA PRVNÍ REPUBLIKY

První republika je často považována za jedno z nejdemokratičtějších období v českých dějinách. Ovšem neplatí to pro všechny skupiny obyvatelstva nebo alespoň pro některé sféry jejich života. Lhotka (1999, s. 25) ve své studii o Romech v první československé republice, popisuje zákon o potulných Cikánech (Bedo, 1933), který byl vydán v roce 1927. Tento zákon se vztahoval na kočovné Romy, tuláky a osoby žijící kočovným životem. Tito lidé se museli v roce 1928 podrobit soupisu, na jehož základě bylo vydáno asi 36 000 tzv. Cikánských legitimací, které sloužily jako průkazy totožnosti. Zákon dával možnost státní správě vyhlásit pro držitele Cikánských legitimací zákaz vstupu na určitá místa. Kočování se mohlo stát důvodem k odebrání dětí. Všechna tato omezení diskriminovala především kočovné Romy, mohla se však uplatnit i pro Romy usazené. Důvodem byla nechť obcí udělit Romům tzv. domovské právo, a tak byli tito Romové považováni za bezdomovce. Tento zákon se stal v této době hlavní formou diskriminace.

Na druhou stranu, jak popisuje Lhotka (1999, s. 25), je první republika i dobou, kdy někteří Romové získávají středoškolské a vysokoškolské vzdělání. V roce 1926 byla založena první škola pro romské děti v Užhorodě. Ve 30. letech vzniká romská hudební škola v Košicích. Romské otázky se začínají věnovat i někteří čeští vzdělanci. I přes diskriminující

zákon pokračuje integrace Romů do české společnosti, jež je viditelná hlavně v oblasti vzdělávání.

Vzdělávání je všeobecně snad nejrozšířenějším nástrojem, který má přispět k začlenění romského obyvatelstva do české společnosti v různých integračních programech v různých obdobích.

2.5 OKUPACE ČESKOSLOVENSKA A DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA

Poměrně poklidné a dlouhodobé začleňování Romů do české společnosti bylo přerušeno, dalo by se říci spíše zcela zničeno, s nástupem nacismu a okupací Československa.

Protektorát Čechy a Morava vznikl 16. března 1939 obsazením českého území německými ozbrojenými silami a vydáním Hitlerova výnosu o zřízení protektorátu. Jak zmiňuje Nečas (1994, s. 33), na protektorátním území žily v podstatě tři skupiny obyvatelstva. První skupinu tvořili čeští Němci, kteří se podle norimberských zákonů stali říšskými občany, a říšští občané, kteří přišli do protektorátu po vpádu okupační armády. Toto byla preferovaná skupina. Čechům byla udělena protektorátní příslušnost a s ní i méněcenné postavení ve srovnání s říšskými občany. Občané tzv. neárijského původu tvořili skupinu obyvatelstva zbavenou nejenom základních práv a svobod, ale i jakékoliv právní ochrany. Kromě Židů patřili do této skupiny i Romové.

V roce 1939 bylo vydáno několik výnosů týkajících se Romů. Jejich hlavním cílem bylo zakázat kočování a přinutit Romy se trvale usídlit. Nečas (1999, s. 29) upozorňuje především na výnos, jenž byl vydán 30. listopadu 1939 protektorátním ministerstvem vnitra, který nařizoval Romům, aby se do 31. ledna 1940 trvale usídlili. Kdo tento výnos nerespektoval, měl být přesídlen do kárného tábora. Ty byly otevřeny v roce 1940 v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu.

Zajímavé je, že Nečas (1994, s. 37) zmiňuje i názor samotných Romů na zákaz kočování a na přechod k usedlému způsobu života. Z jeho výzkumů vyplývá, že část kočovných Romů měla úmysl trvale se usadit a přizpůsobit tomu rodinné vztahy a celý svůj dosavadní životní styl. Tito Romové např. uzavírali zákonné sňatky nebo žádali o legitimování svých nemanželských dětí. Jejich zapojení do pracovního procesu bylo rozmanité a záleželo na pracovních příležitostech. Problémy ale vyvstávaly při ubytování těchto usazujících se Romů. Stále museli bydlet ve svých kočovných vozech a stanech, protože obce pro ně neměly odpovídající přístřeší. Většinou mohly nabídnout jen dřevěné boudy, skladiště nebo stodoly. Tito Romové také začali vcelku pravidelně posílat své děti do škol.

Existovala i další skupina Romů, která byla k protektorátním výnosům lhostejná. Tito Romové zůstali zpravidla tam, kde je noc z 31. ledna na 1. února 1940 zastihla a trpně čekali, co bude dál. Tito Romové se skládali hlavně z osob s nejasnou domovskou i státní příslušností, bydleli v provizoriích a žádnou práci si příliš nehledali.

Zbývající část Romů zůstala i po zákazu kočování věrna starým formám života. Právě na tyto Romy se zaměřovaly bezpečnostní složky. Tito Romové byli zadržováni a zařazováni do kárných pracovních táborů.

Kárné pracovní tábory se měly podle Nečase (1994, s. 39-40) zřídit pro všechny osoby starší 18 let, které se údajně štítily práce a nemohly prokázat, že si řádným způsobem zajišťovaly obživu. Dne 10. srpna 1940 byly otevřeny kárné pracovní tábory v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu. Záhy po otevření táborů se ministerstvo vnitra obrátilo na příslušné zemské úřady se žádostí o zprávu o Romech připadajících v úvahu pro zařazení. Jednalo se především o Romy, kteří neuposlechli zákazu kočování nebo se sice usadili, ale nejevili ochotu k práci a dopouštěli se různých trestných činů. Někdy horlivost úřadů zacházela tak daleko, že navrhovaly k zařazení Romy, kteří se nedopustili žádných trestných činů.

Samostatné cikánské tábory byly zřízeny s platností od 1. srpna 1942. Nečas (1994, s. 47) popisuje, že jejich účelem bylo podle ministerského výnosu vyloučit „Cikány, cikánské míšence a osoby potulující se po cikánském způsobu“ ze společnosti a vychovat je k práci, pořádku a kázni. Do těchto táborů tedy měli přijít všichni muži, kteří nebyli v pevné a užitečné práci, a jejich ženy a děti. Cikánské tábory vznikly přeměnou kárných pracovních táborů v Letech a Hodoníně.

Nečas (1999, s. 31) uvádí, že z 6 500 protektorátních Romů zůstalo na svobodě jen 300 lidí. Většina byla umístěna v koncentračních táborech, kde byli z větší části zavražděni. Šotolová (1997, s. 68) kalkuluje s podobnými čísly, kdy podle ní žilo v Čechách a na Moravě před nacistickou okupací přibližně 7 000 Romů. Po druhé světové válce se jich vrátilo okolo 500.

Události 2. světové války tak zcela přerušily a zastavily slibně rozjetou integraci Romů do české společnosti. Po válce se muselo začít zcela znovu a v úplně odlišných podmínkách.

2.6 SITUACE ROMŮ PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE

Po druhé světové válce se v mnoha zemích zásadně změnily podmínky života Romů, ani Československo nebylo výjimkou.

Pro lepší pochopení situace nyní krátce zmíním situaci na Slovensku. Hübschmannová (2005, s. 53) popisuje, že na Slovensku už před 2. světovou válkou byli Romové značně integrováni do společnosti. Kočovalo jen malé procento Romů olašských. Většina Romů (slovenští Romové Servika) byla několik století usdlá. Romové měli se svými tradičními profesemi specifické místo v profesní struktuře slovenské vesnice. Za války ale došlo k vysídlování „cikánských osad“ z obcí na odlehlá místa. Zákaz vstupu do většiny měst a obcí znamenal pro Romy ztrátu obživy, což vedlo k zvýšení kriminality, a tím byly narušovány dřívější dobré vztahy se slovenskými sedláky.

Davidová (1999, s. 33) uvádí, že po skončení druhé světové války se skupiny olašských Romů na Slovensku vrátily ke kočování. Z východního Slovenska, především z nových cikánských osad vzniklých za války nebo krátce po ní, začaly odcházet v letech 1946 a 1947 do českých zemí celé romské rodiny za prací a lepším bydlením. Důvodem byla i tehdejší ekonomická zaostalost a zpusošnost východního Slovenska po válce. Hübschmannová (2005, s. 58) se domnívá, že perzekuce za války posílila specifický strach zakořeněný v historickém vědomí po staletí pronásledovaných Romů a že právě tento strach byl dalším z důvodů, proč po válce odcházeli pryč ze Slovenska, z místa pro ně poskvrněného velkým utrpením a bídou.

Proto, jak Davidová (1999, s. 33) dokládá, žije od 50. let v České republice 85% Romů ze Slovenska. Zatímco na Slovensku žije většina Romů ve venkovských obcích – cikánských osadách, v Čechách a na Moravě žije většina Romů v obcích městského typu. Romská migrace ze Slovenska je tzv. řetězová migrace, z jedné lokality na Slovensku odcházely příbuzensky spjaté skupiny spolu nebo postupně do jedné lokality v Česku.

Šotolová (1997, s. 71) ještě doplňuje, že se po válce kromě mnoha Romů ze Slovenska přesunuli do průmyslových center a pohraničních oblastí Čech a Moravy i Romové z jiných států jako je Maďarsko, Rumunsko a Polsko. Hlavními důvody bylo hledání práce v průmyslu a hledání lepších podmínek k bydlení.

2.7 INTEGRAČNÍ PROGRAMY PRO ROMY V 50. LETECH 20. STOLETÍ

Kvůli přesunu mnoha Romů ze Slovenska a dalších států do Česka se od 50. let 20. století romská problematika začíná řešit mnohem intenzivněji než dříve. Vznikají různé integrační a asimilační programy na státní úrovni, ovšem jejich účinnost je velmi sporná a diskutabilní. Vliv na podobu těchto programů měla jak doba, tak i vládnoucí komunistický režim a samozřejmě i nová situace po druhé světové válce, která způsobila stěhování mnoha Romů do pro ně zcela nových podmínek.

Po roce 1950 se můžeme setkat s prvními náznaky o řešení sociálně-kulturních problémů obyvatel romského původu. Nejprve došlo k zaměření na osvětovou práci a odstraňování negramotnosti.

Nástup komunismu v Československu způsobil mnoho změn, které se nevyhnuly ani romskému obyvatelstvu. Šotolová uvádí (1997, s. 71), že roku 1951 vydalo ministerstvo vnitra příkaz podat zprávu o počtu Romů a způsobu jejich života v jednotlivých krajích, okresech a obcích. Na základě tohoto šetření byla v roce 1952 vydána ministerstvem vnitra směrnice Úprava poměrů osob cikánského původu.

V roce 1952 byl také přijat osmibodový program převýchovy (Šotolová, 1997, s. 72):

- 1) Zapojení Romů do řádného pracovního poměru a ubytování v místě bydliště.
- 2) Kontrola správnosti vyplácení mezd.
- 3) Zvýšený dohled nad docházkou do školy a zajištění umístění cikánských dětí do předškolních zařízení.
- 4) Výchova ostatního obyvatelstva, jíž se má dosáhnout odstranění zbytků rasové diskriminace.
- 5) Odstranění všech projevů diskriminace v úředním styku a ve veřejném životě při současné likvidaci negramotnosti.
- 6) Zapojení uvědomělých občanů Cikánů do převýchovného procesu.
- 7) Řádná evidence cikánského obyvatelstva.
- 8) Usazení kočovných Cikánů.

Tomuto programu by se dalo mnohé vytknout. Zejména to, že nebyl vytvořen ve spolupráci s romským obyvatelstvem a nerespektuje tradiční způsob života Romů a ani jejich kulturní specifičnost. Celý tento program přepokládá zásah shora a neumožňuje Romům velkou vlastní iniciativu. Díky programu převýchovy se stávají pasivními příjemci pomoci a nejsou nijak motivováni k tomu, aby se zapojili více sami. Stát je totiž upřednostňuje v bytové, pracovní politice i školní výchově, což vede k negativnímu postoji majoritního obyvatelstva vůči nim.

Jak Šotolová (1997, s. 72–73) podotýká, plnění tohoto osmibodového programu převýchovy bylo nedůsledné. Po roce 1952 nastal útlum v řešení tzv. cikánské otázky, jak byl problém vládou označen. Usnesení sekretariátu ÚV KSČ z roku 1954 požadovalo, aby romské obyvatelstvo nebylo kráceno a opomíjeno v přidělování bytů, zvyšování kvalifikace a aby byla podporována jeho umělecká tvořivost. Realizace tohoto usnesení se omezila jen na některé oblasti v resortu školství. Problematikou vzdělávání romských dětí se zabývala

1. celoslovenská konference učitelů vyučujících zanedbané cikánské děti v roce 1954. Téhož roku se uskutečnilo i dvoutýdenní školení vybraných romských občanů, kteří po jeho absolvování měli jít pracovat mezi romské obyvatelstvo v místě svého bydliště nebo pracoviště.

V další fázi řešení situace romských obyvatel, jak popisuje Pavelčíková (2004, s. 57–58), se začali stavem v oblasti romské problematiky v roce 1956 zabývat krajské orgány a ústřední výbor Komunistické strany. Ministerstvo vnitra vypracovalo zprávu o cikánské otázce v ČSR, podle níž nebylo možno bez trvalého usazení Romů a jejich zařazení do pracovního procesu dosáhnout nápravy v řešení jejich negramotnosti, sociálního postavení a zdravotního stavu. Přišlo se s názorem, že je nutno jednoznačně zformulovat jednotnou koncepci řešení cikánské otázky a důsledně trvat na jejím striktním dodržování. Převládaly názory na výlučnou roli státu a jeho orgánů při řešení tzv. cikánské otázky, na nutnost tvrdého postupu vůči „nepřízpůsobivým skupinám“, prováděného převážně represivními metodami.

Od roku 1956 až do roku 1989 stát tedy převzal výlučnou roli v řešení romské otázky. Během této doby vzniklo a zaniklo několik koncepcí, jak tento problém řešit. Úspěch těchto koncepcí byl jen částečný, protože většinou došlo k vypracování hodnotících zpráv a k navrhnutí řešení, která v praxi nebyla realizována, nebo došlo jen k jejich neúplné realizaci.

Davidová (1999, s. 34) uvádí, že státní systematické řešení tzv. cikánské otázky spolu s programem násilné asimilace začalo od roku 1958 na základě usnesení ÚV KSČ o práci mezi cikánským obyvatelstvem v ČSSR z 8. dubna 1958 a ze zákona č. 74/1958 Sb. o trvalém osídlení kočujících osob ze 17. října 1958. Tímto zásahem byl násilně zničen předchozí nomádský život olašských Romů, ale postihl i slovenské Romy dojíždějící do Čech za prací či za příbuznými, o kterých se státní úřady mylně domnívaly, že polokočují. Rovněž byla popřena etnicita Romů a celá následná koncepce asimilace a převýchovy byla v rozporu s ústavou a lidskými právy. Součástí koncepce bylo odstranění starého způsobu myšlení, tedy i tradičního života a vlastních specifik, včetně jazyka. Od této doby až do 80. let nebyla respektována etnická svébytnost Romů.

Jestliže předchozí osmibodový program převýchovy nebyl ideální v souvislosti s respektováním tradic Romů, tato nová koncepce asimilace a převýchovy byla naprosto diskriminační a jejím cílem nebylo nic jiného než naprosté potlačení a zlikvidování romské identity, jejich způsobu života a všech jejich kulturních specifik. Cílem bylo jejich splnutí s ostatními obyvateli Československa.

Podle Pavelčíkové (2004, s. 59) rozhodující obrat státní politiky vůči romskému obyvatelstvu vyhlásilo politické byro ÚV KSČ v již zmíněném usnesení z 8. 4. 1958 „o práci mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR“. Je v něm jednoznačně potvrzeno, že Romy nelze považovat za svébytnou národnostní skupinu, ale za „sociálně a kulturně zaostalé obyvatelstvo vyznačující se charakteristickými rysy způsobu života“. Závaznou směrnicí se stal proces ústředně řízené asimilace romského obyvatelstva, která měla postupně vést k likvidaci jeho „zaostalého způsobu života“ a k úplnému splynutí s majoritou. Prostředky k dosažení tohoto cíle měly zcela eliminovat dosavadní živelnost a nejasnost cílů, pro soustavné a jednotné úsilí všech složek státní sféry vytyčilo usnesení základní zásady dalšího postupu.

Veškeré romské obyvatelstvo bylo v usnesení rozděleno podle způsobu života do tří skupin (dikcí dobového materiálu) (Pavelčíková, 2004, s. 59):

- usedlí Cikáni, kteří byli trvale zaměstnáni, měli stálé bydliště, dosáhli kulturní úrovně ostatního obyvatelstva. Mnozí z nich byli vzornými pracovníky a aktivními členy KSČ, NV či organizací NF. Žili rozptýleně mezi ostatním obyvatelstvem a nepotřebovali zvláštní péči.
- Cikáni polousedlí tvořili nejpočetnější skupinu. Často měnili bydliště a pracoviště, měli vysokou absenci, z převážné části byli negramotní, žili na „velmi nízkém stupni kulturní úrovně“.
- Cikáni kočovní (potulní) se toulali z místa na místo, vyhýbali se poctivé práci a živili se většinou nekalým způsobem. Převážně byli nekulturní a negramotní, z řad veřejnosti na ně bylo nejvíce stížností.

Dělení romských obyvatel bylo často používaným nástrojem tehdejších státních orgánů. Toto rozdělení, které nebylo zdaleka jediné, mělo pomoci při uplatňování přístupu k vymezeným skupinám romských obyvatel. Ovšem je velmi spekulativní, nakolik dané generalizace přispěly k řešení situace. Rozdělení také dobře odpovídá evolucionistickému paradigmatu, to znamená, že kočovní Cikáni byli považováni za nejméně vyspělé, protože se nejvíce odlišovali od toho, co bylo považováno za vrchol vývoje, a tím byla bezpochyby usedlá společnost s vysokou gramotností a zaměstnaností.

Pavelčíková (2004, s. 59) popisuje, že hlavním prostředkem převýchovy Romů podle usnesení z roku 1958 mělo být jejich trvalé usídlení a zařazení do pracovního procesu. Povinností příslušných odborů pracovních sil bylo vést přesnou evidenci pracujících, závody neměly povolovat bezdůvodné rozvázání pracovního poměru, ale naopak vytvářet pro romské

pracovníky vhodné pracovní prostředí, zařazovat je do pracovních kolektivů a ROH, organizovat kurzy pro ngramotné. Školy měly vést evidenci docházky dětí. Pracovníci NV spolu se zaměstnavateli byli povinni postarat se také o vhodné ubytování romských rodin. Péči o zlepšení zdravotního stavu romského obyvatelstva a hygienických podmínek měla převzít zdravotnická střediska, která měla zajistit pravidelné návštěvy v romských osadách a čtvrtích. Dalším významným prostředkem převýchovy měl být boj proti vzrůstající kriminalitě, eliminace prostituce a zlepšení podmínek v nápravných zařízeních. V usnesení se dále zdůrazňuje, že k okamžitému zajištění tohoto postupu bude třeba přijmout některá zvláštní přechodná opatření. Úkolem rozhodovacích orgánů pak bylo přesvědčit Romy, že charakter změn není diskriminační. Samozřejmě i v této době existovaly na řešení romské otázky různé názory, ovšem zcela jasně převládal státem naznačený asimilační diskurs.

Kromě již zmíněného usnesení byl k řešení romské problematiky důležitý i zákon č. 74/1958 Sb. ze dne 17. října 1958 o trvalém usídlení kočovných osob. Pavelčíková (2004, s. 62) popisuje, že tento zákon obsahoval pět paragrafů, které měly určovat jeho rámec: v prvním se zdůrazňovalo, že národní výbory jsou povinny poskytnout dosud kočujícím osobám pomoc, aby mohly přejít k usedlému způsobu života, zejména tedy vhodné trvalé zaměstnání a ubytování. Mají na ně soustavně působit výchovnými prostředky, aby se staly řádně pracujícími občany. V paragrafu 2 se vymezuje pojem „kočovní způsob života“: vede jej ten, kdo se ve skupinách nebo jednotlivě toulá z místa na místo, vyhýbá se poctivé práci a živí se nekalým způsobem, a to i tehdy, je-li v nějaké obci hlášen k trvalému pobytu. Klíčový třetí paragraf stanoví, že pokud někdo přes poskytnutou pomoc přetrvá při kočovném způsobu života, bude potrestán odnětím svobody na dobu šesti měsíců až tří let.

Předpokládat, že tlakem shora a materiální pomocí se podaří státním orgánům potlačit romský způsob života, kterým žili po staletí, je velmi naivní. Zvláště pokud nezapojili i obyčejné Romy do řešení jejich situace a nutili je k usazení, stěhování, přetrhání rodinných vazeb či přijetí určitého zaměstnání hrozbou.

Davidová zdůrazňuje (1999, s. 34–35), že státní řešení z let 1958–1964 bylo založeno na nesprávné koncepci postupné asimilace Romů s majoritní společností, se kterou se měli vyrovnat a postupně s ní splynout. V této koncepci se pokračovalo i v letech 1965–68, kdy Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva řídil rozsídlení předem určených rodin ze Slovenska, z míst s velkou koncentrací romského obyvatelstva do vytypovaných měst a obcí v Čechách a Moravě. Toto bylo prováděno bez ohledu na jejich příbuzenské svazky a ostatní okolnosti života rodiny v její domovské lokalitě.

2.8 VZDĚLÁNÍ ROMŮ A KONCEPCE JEJICH ŘÍZENÉHO ROZPTYLU V 60. LETECH

V 60. letech je kladen velký důraz na školní vzdělání romských dětí a učňů. V lednu 1963 vydalo Ministerstvo školství a kultury rozsáhlé směrnice o vyučování cikánských dětí a mládeže. Pavelčíková (2004, s. 81) uvádí, že se v nich konstatuje, že část romských dětí stále ještě nenavštěvuje pravidelně školu, veřejnost lhostejně přihlíží jejich potulování, žebrotě a kriminální činnosti. Národní výbory přitom mají možnost s použitím svých trestněprávních pravomocí přinutit rodiče těchto dětí, aby je posílali do školy. Ministerstvo rovněž kritizuje učitele, protože jejich přičiněním údajně romské děti zaostávají ve škole a končí školní docházku ve třetí či čtvrté třídě základní školy. Přestože se předpokládalo, že speciální romské školství nebude potřeba, od roku 1965 připouští příslušný odbor Ministerstva školství zřizování samostatných škol či tříd pro děti starší 8 let, které dosud nezačaly plnit povinnou školní docházku. Zdůrazňována je i nutnost individuální práce s romskými žáky a připouštěna je i redukce a úprava osnov. Mimoškolní činnost dětí doporučuje organizovat v rámci Pionýra, družin mládeže či internátního pobytu dětí a nedoporučuje připouštět samostatné romské dětské aktivity.

Dále Pavelčíková (2004, s. 81) zmiňuje, jak velký důraz klade ministerstvo na zařazování absolventů základních škol do učňovských oborů a zvyšování počtu romských středoškoláků. Problém nespočíval ani tak v neochotě odborných škol přijímat romské děti a dovést jejich vzdělání, jako v postoji samotných romských žáků a jejich rodičů. Odborné školství bylo totiž založeno převážně na týdenním, případně i delším nepřetržitým pobytu žáků v internátech, což bylo pro děti vázané na rodinné prostředí velmi těžko přijatelné. Učeň kromě nepatrného kapesného nedostával za svou práci finanční odměnu, zatímco po okamžitém nástupu do zaměstnání si mohl i svou nekvalifikovanou práci velmi slušně vydělávat, proto romští učni učiliště záhy opouštěli.

V první polovině 60. let se dosud neprojevil úspěch v řešení romské problematiky. Bylo zde z pohledu státu mnoho oblastí, ve kterých se na Romy nedařilo působit, a oni řešili svou situaci po svém nikoli v souladu se státem načrtnutým řešením. Jak uvádí Pavelčíková (2004, s. 83), nedařilo se zastavit živelný pohyb romských rodin mezi Slovenskem a českými zeměmi a ani na teritoriu jednotlivých zemí a krajů. Povinností národních výborů bylo vést přehled osob zařazených do soupisu v roce 1959 na tzv. kartách K (kočující), ovšem stále rostoucí počet rozhodnutí o vynětí ze soupisu, nepovolené přesuny a pobyt nehlášených osob u příbuzných přesnější evidenci mařily. Dále byla policie proti schopnosti kočovných Romů opatřovat si prostředky k životu z velké části nelegálními způsoby v podstatě bezmocná.

Nejenže Romové odolávali všem pokusům o „převýchovu“ či asimilaci, ale rozvíjeli nové způsoby soukromého obchodování odpovídající dobové poptávce (organizování prodeje ojetých zahraničních automobilů).

Z důvodu výše zmíněných neúspěchů vydalo předsednictvo ÚV KSČ 15. června 1965 kontrolní zprávu o plnění usnesení z 8. dubna 1958 o práci mezi cikánským obyvatelstvem. Pavelčíková (2004, s. 87) popisuje, že soubor úkolů spojených s komplexním řešením tzv. cikánské otázky rozdělilo do tří základních oddílů. V oddíle A rozhodlo o vytvoření vládního výboru pro řešení otázek cikánského obyvatelstva jako poradního, iniciativního a koordinačního orgánu vlády. Jeho členy měli být reprezentanti ministerstev školství a kultury, financí, vnitra, spravedlnosti a zemědělství. Řízení měl převzít zástupce státní plánovací komise. Další členy měla pak vyslat slovenská národní rada, atd. Oddíl B se věnoval zabezpečení harmonogramu dlouhodobé likvidace „míst nežádoucího soustředění cikánů“ a rozptýlu jejich obyvatel. Třetí oddíl C určoval roli poslanců, pracovníků ministerských, městských a obecních úřadů a médií při vysvětlování smyslu a postupu opatření spojených s rozptylem. Úkol také dostala Československá akademie věd, která měla pro vládu do konce roku 1968 zabezpečit sociologický výzkum romského obyvatelstva.

Pavelčíková (2004, s. 87–89) rovněž uvádí, že součástí materiálů se stal rozbor rozdělení romského obyvatelstva ČSR do tří skupin. O diferenci skupin se na základě jejich sociálních pozic a vnějších rysů způsobu života snažily ústřední instituce v podstatě už od prvních poválečných imigračních vln romského obyvatelstva ze Slovenska. Toto rozdělení se v následujícím období stalo podkladem pro statistické údaje, výzkumné, kontrolní či hodnotící zprávy o stavu řešení romské problematiky. Jednotlivé skupiny romského obyvatelstva hodnotila na základě následujících kritérií a trendů v procesu jejich splývání s majoritou:

- I. kategorie: Rodiny nežijící v původních cikánských soustředěních, bydlící rozptýleně po území státu, osvojily si základní pracovní a hygienické návyky. Posílají své děti pravidelně do školy, neemigrují za prací ani nehledají nová bydliště, jsou podchyceny v evidenci NV. Občas se u nich ještě projeví „recidiva cikánského způsobu života“, potřebují pravidelnou, nenásilnou pomoc na pracovišti i v bydlišti, jsou však již „jen krok od úplné asimilace“. Péči vyžaduje zejména dosažení vyšší kvalifikace jejich příslušníků, pro niž je možno využít i romské řemeslné tradice. S pomocí patronátů společenských organizací, učitelů a osvětových pracovníků záhy splynou s majoritou.

- II. kategorie: Romové žijící zpravidla v osadách nebo v místech velkého soustředění ve městech, mají však snahu se z tohoto prostředí dostat, postavit si domek či získat byt. Jsou sice v trvalém pracovním poměru, ale vykazují nestálost, někdy i nechuť k práci. Zachovávají základní hygienická pravidla, snaží se získat návyky typické pro majoritní způsob života, ale často se nechávají strhnout k návratu k „cikánským zvyklostem“. Projevuje se to např. absencí a fluktuací v práci, pro něž je také zaměstnavatelé často odmítají přijímat, jindy neorganizovanými přesuny z místa na místo. Jejich asimilaci brzdí setrvávání v nevhodném prostředí, zejména v původních romských osadách, jsou proto „zralí“ pro plánovitý rozptyl, který je ovšem třeba provádět na základě celostátního přehledu a dohledu, za materiální pomoci a spolupráce národních výborů a společenských organizací.
- III. kategorie: Nejzaostalejší skupina, žijící typickým způsobem, z ní se „rekrutují zloději, příživníci, chronicky nemocní, invalidní důchodci, kteří se nechtějí léčit“. Její členové nedodržují základní pravidla hygieny, žijí ve velmi nezdravém prostředí. Muži nechtějí pracovat nebo vykazují vysokou absenci a fluktuaci, ženy se nabízejí k prostituci, jejich děti zameškávají školní výuku, žebrají, často jsou zařazovány do dětských domovů či výchovných ústavů. Jejich přestupky proti pracovní morálce se tolerují, kriminální jednání není dost tvrdě postihováno. „Reprodukcí cikánského způsobu života“ je třeba zabránit za každou cenu, stíhat potulku, zvýšit kapacitu dětských domovů a ústavů pro problémovou mládež, zajistit pro ně dostatek kvalifikovaných pedagogů. Pomocí komplexních plánů výchovy dětí do 15 let je třeba podchytit hlavně mládež ohroženou v rámci této kategorie návratem k nepřijatelným formám života, především tedy vyloučit vliv původní romské rodiny na výchovný proces. Při převýchově dospělých se zaměřit na osvojení správných pracovních návyků, neboť „práce v továrně je nejlepším vychovatelem“.

Jinými slovy, pokud pro příslušníky I. a II. kategorie platila pravidla používání spíše mírných, přesvědčovacích metod, pak pro nepřizpůsobivé měl režim především tvrdý postih.

Toto rozdělení vychází opět z trendů doby a tehdejšího asimilačního programu. Opět není respektována kulturní specifická Romů a je jim vnucováno etnocentrické řešení vycházející z pohledu, co je vhodné pro majoritní českou a slovenskou společnost, je vhodné i pro Romy. A pokud se nechtějí nebo neumějí přizpůsobit, mohou očekávat jen tresty a žádné porozumění jejich odlišnému způsobu života.

Od poloviny 60. let se opouští koncept asimilace a přichází se s novým řešením, které ovšem není příliš odlišné od minulého programu. Šotolová (1997, s. 74) uvádí, že v roce 1966 byl zřízen Vládní výbor pro řešení otázek občanů cikánského původu. Jeho úkolem bylo zpracovat celostátní harmonogram likvidace romských osad a realizovat řízený rozptyl části romského obyvatelstva do českých krajů. Celostátní harmonogram stanovil na léta 1966–68 přesun 1100 romských rodin ze Slovenska do Čech a na Moravu. Bylo přesunuto 494 rodin. Přesunu bránily tradiční rodové vazby v romské komunitě a dosud nepřekonaná sociální distance vůči Romům. Nikdo z členů Vládního výboru pro řešení otázek občanů cikánského původu nebyl Rom. Rovněž ani jeden z krajských referentů pro řešení romské problematiky nebyl Rom.

2.9 ROK 1968 A USTANOVENÍ SVAZU CIKÁNŮ-ROMŮ

Pro romskou svébytnost je důležitý rok 1968, protože krátkodobé politicko-spoločenské uvolnění nastalo i pro Romy. Podle názoru Šotolové (1997, s. 75) v roce 1969 Romové poprvé přestávají být řešeni a sami se počínají podílet na řešení vlastních problémů a také se stávají spoluodpovědnými za to, jak rychle a jakými způsoby dojde k jejich integraci. Důsledkem tohoto uvolnění bylo, jak uvádí Davidová (1999, s. 35-36), ustanovení Svazů Cikánů – Romů v ČR a SR v roce 1969, které představuje dočasné navrácení romské identity, kultury a svébytnosti. Oba svazy vykonaly mnoho práce a i v malých městech byly rozvíjeny aktivity v oblasti školství, kultury a ekonomiky. Svazy měly i svá hospodářská zařízení, v nichž bylo zaměstnáno mnoho Romů. Byl vydáván časopis, poprvé i s částí v romštině.

V otázce romské problematiky bylo založení Svazu Cikánů-Romů přelomovou záležitostí, protože Romové se poprvé více mohli vyjádřit k vlastní situaci a přinést nový pohled na řešení jejich současné situace, který by nikdy lidé zvenku nemohli objevit, i kdyby byli sebelépe obeznámeni s jejich situací. Proto by bylo dobré zmínit některé body z ustanovujícího sjezdu svazu Romů, které ukazují zaměření svazu.

Hlavní body ustanovujícího sjezdu svazu Romů (Šotolová, 1997, s. 75):

- Romové jsou početnou společenskou skupinou, mající charakter specifické etnicko-sociální pospolitosti, která je spjata určitými znaky.
- Pocit sounáležitosti získaný vývojem a hodnoty, které byly Romům od malička vštěpovány, jim i dnes pomáhají udržet životní rovnováhu ve složitém společenském vývoji.

- Spjatost s určitými tradicemi a kulturně společenskými hodnotami. Hodnoty, zvyky, tradice se přenášejí z generace na generaci a zachovávají se u Romů žijících mezi ostatními občany jako záměrný výraz odlišnosti.
- Romové dosud neměli možnost projevit se jako společenská skupina, protože jejich hodnoty byly neustále popírány, omezovány a znehodnocovány bez bližšího poznání. Pokud byli Romové bráni jako celek, pak byly především zdůrazňovány jejich negativní rysy, které lze spíše považovat za formu obrany a odporu na tlak.

S nástupem normalizace přestal být Svaz Cikánů-Romů pro stát žádoucí. Hlavním důvodem byla skutečnost, že se začaly objevovat ze strany svazu požadavky na uznání romské etnicity a národnosti. Proto byl v roce 1973 Svaz Cikánů-Romů zrušen.

Pavelčíková (2004, s. 112) dokládá, že po zrušení svazu Cikánů-Romů skončily i všechny jeho aktivity a v regionech se zřetelně projevil úpadek zájmu Romů o účast v komisích, aktivech apod. Aktivní účast pomalu se rozšiřující skupiny romské inteligence např. na řešení sociálních problémů se v této době vůbec nepřipouštěla. Vše se řešilo úřední cestou shora, vypracováváním nových předpisů, směrnic a kontrolních zpráv.

Davidová (2004, s. 216) ještě poukazuje na to, že zrušením tohoto prvního oficiálního romského hnutí a politického subjektu došlo k násilnému přetržení slibně se rozvíjejícího vývoje, kdy Romové přestali být manipulovanými „objekty řešení“, ale stali se jeho skutečnými aktéry a spolurozhodovateli.

2.10 KONCEPCE SPOLEČENSKÉ INTEGRACE ROMSKÉHO OBYVATELSTVA V 70. A 80. LETECH

V 70. letech se tedy stát vrací k řešení romské problematiky shora bez aktivního zapojení Romů. Ovšem je opuštěna koncepce sociální asimilace a řízeného rozptylu a začíná být prosazována koncepce nová, a to koncepce společenské integrace romského obyvatelstva, která alespoň trochu začíná reflektovat Romy jako odlišnou etnickou skupinu s vlastními specifiky.

Podle Horváthové (2002, s. 53) cíl této koncepce zůstal stejný jako u koncepcí minulých, a to zařadit, asimilovat romské obyvatelstvo. Jen forma jeho realizace již neměla být tak násilná, neboť se ukázala navíc i jako neúspěšná. K vyrovnání s majoritním obyvatelstvem mělo dojít cestou materiálních a sociálních výhod pro Romy. Dle této koncepce byly Romům přednostně přidělovány byty, získávali zvýšené sociální dávky, speciální účelově vázané příspěvky apod. A tady je nutné zdůraznit, že právě tento ochrannářský přístup Romy nejvíce paralyzoval, otupil totiž jejich odvěkou soběstačnost a

nezávislost. Skutečné problémy Romů materiální výhody samy o sobě vyřešit nemohly, pouze je zastíraly. Podstatu naznačeného problému dobře vystihuje stará lidová moudrost: „Chceš-li pomoci potřebnému, nedávej mu ryby, ale nauč ho je chytat.“

Určitým pozitivním projevem nového přístupu státu k Romům bylo přijetí usnesení vlády ČSR č. 729 v roce 1970. Davidová (2004, s. 217) ukazuje, že toto usnesení stanovilo jako hlavní princip dalšího postupu sociálně-kulturní práci mezi Romy, nyní poprvé označenými jako etnická skupina, což byl právě ten určitý pozitivní posun. V srpnu 1972 pak přijala federální vláda usnesení č. 231, které kodifikovalo postup v procesu společenské integrace etnické skupiny Cikánů-Romů v ČSSR.

Po roce 1973 byla asimilační koncepce definitivně změněna alespoň na koncepci společenské integrace v České republice a akulturace na Slovensku. Davidová (1999, s. 36) dokládá, že v posledním předlistopadovém období docházelo k uvolnění a modifikaci státem vytyčené cesty společenské integrace, která začala být chápána jako přizpůsobení do určité míry a soužití s možností uchování alespoň některých znaků etnické identity. Přesto však situace nebyla pro Romy příznivá po všech stránkách, zejména z hlediska rovnoprávnosti jejich postavení a možnosti přihlášení se ke své etnické skupině a rozvíjení jejich pozitiv, kultury a jazyka.

Stejně jako v předchozích obdobích vláda a její různé výkonné výbory vydávají kontrolní zprávy a směrnice týkající se naznačeného řešení romské problematiky. Jak ukazuje Davidová (2004, s. 219), v lednu 1976 projednalo předsednictvo federální vlády kontrolní zprávu o plnění usnesení vlády ČSSR č.231/1972 a schválilo upravené zásady celostátních „sociálně-politických opatření v péči o cikánské obyvatelstvo“, kterými nahradilo zásady dosud platné. Cílem společenské péče o romské obyvatelstvo mělo být vytvoření předpokladů k postupnému dlouhodobému generačnímu procesu integrace a bezkonfliktnímu soužití s ostatní společností. Zdůrazňována byla terénní práce a trvale byla opomíjena kulturní a etnická hlediska. Tehdejší řešení společenské problematiky romského obyvatelstva spočívalo v řešení stále se opakujících úkolů spojených s problematikou bydlení, školní docházky a prospěchu dětí, umístění romských dětí v mateřských školách, rozmístování dorostu, zintenzivnění výchovného působení společenských organizací a snížení protispoločenské činnosti – s cílem dosáhnout rovnoměrnějších výsledků růstu společenské integrace cikánského obyvatelstva.

Ukázalo se, že přes výše zmíněnou snahu, spousta používaných nástrojů nefunguje a situace většiny Romů zůstává stejná. Pokud se při řešení problémů týkajících se Romů nebude

brát ohled na jejich kulturní a etnická specifika, vyřešení nebo zlepšení jejich situace bude v nedohlednu. Klíčový je i pohled majority na Romy, pokud na ně bude pohlížet jako na přítěž, nebude je chtít zapojit do svého života, bude je ignorovat a vyhýbat se jim, k řešení romské otázky tím nepomůže, spíše to řešení ještě ztíží, ne-li úplně znemožní.

Význam pro romskou otázku měla i Charta 77, která vytvořila petici, jež byla adresována OSN. Jednalo se o dokument č. 23, který chartisté vydali 13. prosince 1978 pod názvem O postavení Cikánů-Romů v Československu. Pavelčíková (2004, s. 124-125) konstatuje, že v dokumentu je uvedeno, že diskriminace Romů v ČSSR patří mezi méně zjevné porušování lidských práv, proto se chartisté rozhodli věnovat jejich postavení pozornost a vyvolat diskuzi o jeho řešení. Dokument Charty 77 nebyl příliš rozsáhlý, a tudíž nemohl obsáhnout problematiku postavení Romů u nás v celé její šíři a složitosti, nicméně poprvé jasně vyslovil zásadní teze o jejich občanských právech.

V 80. letech můžeme vysledovat dva různé přístupy k řešení romské problematiky. Pavelčíková (2004, s. 126) zmiňuje, že na jedné straně jsou tu každoroční usnesení vlády, která ale nepřinášela žádná konkrétní řešení. Vedle nich se však podařilo uskutečnit několik výzkumných projektů. Např. v letech 1982 až 1983 provedl Československý výzkumný ústav práce a sociálních věcí dotazníkové šetření v 350 romských rodinách usídlených po celé ČSR. Informace doplněné o anketu mezi sociálními pracovníky ONV, kteří se věnovali romské problematice, zveřejnil ve zprávě Výsledky výzkumu péče o společenskou integraci sociálně a kulturně zaostale žijících cikánských občanů v ČSR.

Dalším pozitivem, jak ukazuje Davidová (2004, s. 228), je, že již od druhé poloviny osmdesátých let výrazně narůstá skupina Romů, a to nejen příslušníků inteligence, která začíná prosazovat nutnost uznání romské etnicity a národnosti. Ještě v průběhu roku 1989 se tyto snahy dostaly do státních materiálů, kde byla poprvé oficiálně přiznána etnická specifika Romů. Jsou už nazýváni Romové a také jsou navrhované nové cesty a přístupy k řešení existujících problémů.

K větší změně dochází už v roce 1988 a to Davidová (1999, s. 36-37) připisuje velkému úsilí řady vzdělaných Romů, jejich neromských přátel a romistů, kdy díky jejich snaze byla v zásadním státním materiálu poprvé vysvětlena etnická svébytnost Romů, zdůvodnění používání jejich etnonymu, navržena podpora romské kultury a potřeba výuky na vysokých školách.

Zpráva pro PÚV KSČ, kterou zmiňuje Víšek (1999, s. 199), v roce 1989 konstatovala, že bylo dosaženo zásadního pokroku ve společenské integraci Romů, a to v řadě oblastí, např.

v předškolní výchově, ve školní docházce, v rozmísťování dorostu, v péči o cikánské brance, v řešení bytových problémů i v zaměstnávání cikánských občanů. V důsledku postupné společenské integrace se zvyšuje životní úroveň většiny cikánského obyvatelstva, snižuje porodnost, apod. Přes výrazný rozvoj však podmínky cikánských občanů zaostávají za ostatním obyvatelstvem. Současně je konstatováno, že dochází k přetrvávání problémů nebo dokonce k negativnímu vývoji. Závažné je, že se jedná právě o ty oblasti, které do značné míry podmiňují další pokračování a úspěšné završení procesu společenské integrace. Jde zejména o růst protispolečenské činnosti, dále o snížení úspěšné školní docházky, nezdravou a pro zabezpečení dobré péče nepřiměřeně vysokou porodnost zaostale žijících cikánských občanů, zejména v osadách, zpomalení likvidace osad na Slovensku a vznik nových chatrčí, rostoucí distanci ostatní veřejnosti k cikánským občanům a další. Jde nepochybně až o neobvykle kriticky vyjádřené zklamání nad tím, že v tom, co mělo být hlavním motorem integrace, se situace zhoršuje, a že tedy nejenže nedochází k integraci, nýbrž že se rozdíly zvětšují a vyhlídka na integraci se vzdaluje.

2.11 SHRUTÍ ŘEŠENÍ ROMSKÉ OTÁZKY PŘED ROKEM 1989

Značná kulturní odlišnost Romů od české majoritní populace způsobila řadu problémů a nedorozumění a dostala je na okraj společnosti. Bylo podniknuto mnoho pokusů, jak tuto situaci zvrátit, většinou se však jednalo o tvrdé asimilační přístupy, jejichž cílem bylo potlačit romskou kulturu na úkor kultury majoritní. Tato řešení se ale setkala jen s minimálním úspěchem. Situaci nepomohl ani přístup ostatních obyvatel českého území k Romům, kteří k nim často zaujímalí negativní postoj, daný nepochopením jejich kulturního kontextu.

Davidová (2004, s. 226–227) poukazuje na to, že v letech 1945–1989 se ukázalo, že pokusy a úsilí společnosti o zkulturování, integraci či dokonce asimilaci Romů mezi ostatní většinové obyvatelstvo byly nejen koncepčně zcela nesprávné, ale i nerealizovatelné. Nešlo a nejde jen o sociálně-ekonomickou a tzv. kulturní zaostalost romské menšiny, ale především o interetnický problém, o problém vzájemného soužití, o koexistenci odlišných etnických, resp. národnostních skupin v rámci společnosti, navíc o překonání hlubokých předsudků, které tento proces komplikují. Přestože bylo dosaženo určitých úspěchů ve zvýšení sociálně-ekonomického postavení a výrazných změn v materiálních, hmotných projevech způsobu života značné části Romů, ale u mnohých za cenu ztráty identity, celková problematika romského etnika v mnohých dalších směrech naopak narůstala. Došlo k deformaci tradičních pozitivních hodnot a etnicko-národnostního vědomí mnoha Romů. A to proto, že nebyla respektována specifika romského etnika.

Jak bylo naznačeno, pokus o řešení romské problematiky v době socialismu nejenže situaci Romů nevyřešil, ale přinesl i další problémy vycházející ze společného soužití a častějšího styku majority s Romy.

Protože dle Šotolové (1997, s. 61) chování a reakce okolí ve vztahu k Romům spočívají ve velké míře v nevědomosti, předsudcích a negativních stereotypech, které se během staletí vytvořily, je třeba rozšiřovat poznatky o historii, kultuře a jazyce Romů s cílem postupného odstraňování předsudků. Znalost určitých historických souvislostí je základním předpokladem pochopení současné situace Romů. Důležité je porozumění jejich činností i jejich reakcím, dále pak porozumění způsobům jejich adaptace a jejich kulturní a sociální dynamice. Toto by mělo vést k vyřešení problémů ve vzájemném soužití s ostatní populací.

3 ROMOVÉ PO ROCE 1989

Tato kapitola se snaží určit dopad změny vládnoucího režimu po roce 1989 na Romy a to především v oblastech zaměstnanosti, sociální politiky, vzdělání, bydlení a kultury. Dále jsou zmapovány kroky státu ve vztahu k Romům a představena nová státní koncepce romské integrace. Nejsou opomenuty ani mezinárodní projekty a smlouvy, které mají nějaký vztah k Romům a ČR se je zavázala dodržovat. Zmíněn je také nový jev, který má na řešení romské problematiky po roce 1989 velký vliv, a tím je vznik nevládních neziskových organizací snažících se o zlepšení jejich situace.

3.1 STATISTICKÉ ÚDAJE O ROMECH PO ROCE 1989

První sčítání lidu po Sametové revoluci a pádu komunismu se konalo v roce 1991. V tomto sčítání lidu se poprvé objevila možnost zvolit si svobodně národnost podle svého přesvědčení. I Romové dostali příležitost přihlásit se k romské národnosti. Ovšem Romové tuto možnost z velké části nevyužili, a to hned z několika možných důvodů. Mezi nejčastější důvody patřil strach z diskriminace v různých oblastech života.

Podle Českého statistického úřadu se v roce 1991 přihlásilo k romské národnosti 32 903 osob. Což tedy tvoří jen malou část z odhadovaného počtu 200 000 až 250 000. Při dalším sčítání lidu v roce 2001 se k romské národnosti přihlásilo dokonce ještě méně lidí a to 11 746.

Podle Gjuričové (1999, s. 21) v České republice žily ke konci roku 1989 dvě hlavní subetnické skupiny Romů. Větší z nich tvořili tzv. slovenští Romové (Rumungre Roma též Servika Roma), zatímco tu menší Romové olašští (Vlachike Roma). Původních českých, moravských a německých Romů (Sintí) byla jen nepatrná část.

3.2 ZMĚNA VLÁDNOUCÍHO REŽIMU A DOPAD TÉTO ZMĚNY NA ROMY

Změna státního uspořádání měla dopad na všechny obyvatele Československa, proto ani Romové nebyli výjimkou. Spíše by se dalo říci, že změna režimu zasáhla do jejich životů více než do života majority, což souviselo zejména se změnou přístupu státu v sociální politice.

Jak uvádí studie Co se osvědčilo (2003, s. 23), od 90. let stát přestal hrát dominantní roli především na trhu práce a sociální péče. Na tuto změnu nebyli Romové připraveni a byli jí značně zasaženi. Šlo především o to, že Romové byli jako první propouštěni ze zaměstnání z důvodů, které souvisely na jedné straně s rasovými předsudky a na straně druhé s jejich

přístupem k práci, který odráží hodnoty jejich kultury. Důsledkem toho stoupla jejich nezaměstnanost včetně nezaměstnanosti romské mládeže, a proto se Romové stali závislími na státních sociálních dávkách.

Z mnoha statistik vyplývá, že nezaměstnanost Romů je mnohem vyšší než u majoritního obyvatelstva. Ve výše zmíněné studii (2003, s. 24) se uvádí, že míra nezaměstnanosti Romů je třikrát vyšší než v ostatní populaci. Statistické údaje rovněž dokládají, že minimálně 47 % romské populace v produktivním věku je plně závislých jen na finančních dávkách státu. Většina příjmů těch, kteří si vydělávají, je jen ze sezónních prací nebo pracovního poměru na dobu určitou.

Vysoká nezaměstnanost Romů a jejich závislost na sociálních dávkách patří k hlavním důvodům vytváření negativního image Romů v očích majoritní společnosti. Majoritní společnost díky tomu vidí v Romech jen „líné povaleče, popřípadě kriminální živly“ žijící z jejich daní a rovněž také ztrácí motivaci k tomu, aby se snažila pochopit příčiny romské nezaměstnanosti, natož aby se aktivně zapojila do jejich řešení.

Pokud bychom pátrali po důvodech této neutěšené situace týkající se romské zaměstnanosti, mohli bychom si tyto důvody rozdělit na dvě skupiny. První skupina by souvisela s romským vzděláváním a ta druhá by měla souvislost s romskými hodnotami, kulturou a jejich způsobem života.

Kulturní překážky v romské zaměstnanosti můžeme podle studie Co se osvědčilo (2003, s. 25) hledat především v jejich odlišné pracovní morálce způsobené tradičními kulturními rysy. Díky kočování se Romové často živili jen sezónními pracemi. Dále pak v socialistickém systému zaměstnanosti si mnoho Romů zvyklo na častou změnu zaměstnání společně s nereálnými požadavky na zaměstnavatele a současně s vysokými sociálními dávkami. Další faktor, který omezuje Romy na trhu práce, je i výrazně horší zdravotní stav romského obyvatelstva.

Podle Gjuričové (1999, s. 24) po roce 1989 zůstává vzdělanostní úroveň romské populace na stejné úrovni nebo se dokonce i v některých případech snižuje. Problémem je i absence družin z části nahrazujících chybějící schopnosti rodičů pomáhat dětem s přípravou do školy. Studie Co se osvědčilo (2003, s. 24) navíc dokládá, že téměř všechny romské děti přestaly chodit do mateřských škol z důvodu zavedení poplatků. Příčinou nízkého stupně vzdělání Romů je také neschopnost škol reflektovat kulturní identitu, jazyk a hodnoty romských dětí a rodičů. V některých případech docházelo i k jejich potlačování, protože byly považovány za nežádoucí. Díky jednotnému přístupu ke vzdělávání všech dětí byly romské

děti vydělovány z přirozených kolektivů, většina z nich byla pro jazykové, kulturní a sociální potíže přeřazována do základních škol praktických a speciálních, tzn. do bývalých zvláštních škol, které měly pomáhat dětem mentálně zaostalým nebo jinak handicapovaným. Nebylo výjimkou, že tyto školy dosud mají více než polovinu žáků romských. Pozdější uplatnění těchto žáků na trhu práce je velmi limitované.

Přes snahu ze strany neziskových organizací i státu není dodnes situace týkající se vzdělávání romských dětí příliš uspokojivá. Dokládají to mnohé internetové články. Na ukázkou bych zde ráda zmínila dva články. Název prvního článku je Romské děti ve zvláštních školách, diskriminace trvá (Sotonová, 2009). Tento článek zmiňuje, že až třetina romských dětí končí ve zvláštních školách a až 10 000 z nich je ve zvláštních školách neoprávněně. Toto vytyká České republice i soud pro lidská práva ve Štrasburku, který v roce 2007 rozhodl, že Česko poškodilo práva osmnácti mladých Romů tím, že byli neoprávněně zařazeni do zvláštních škol. Jak vyplývá z dalšího článku Romští školáci jsou podle nevládních organizací diskriminováni (Mašková, Trusínová, 2010) Česká republika ani za další tři roky po verdiktu nepodnikla žádné účinné kroky k nápravě. Ministerstvo školství argumentuje tím, že potřebné vyhlášky odstraňující znevýhodnění romských dětí má připraveny, ale chybí vůle škol uvést je do praxe.

Dopad na Romy měla také změna v bytové politice. Stát totiž většinu bytů zprivatizoval. A noví majitelé bytových domů podle Gjuríčové (1999, s. 24) využívají všech legálních i pololegálních metod, aby vystěhovali romské nájemníky. Tímto způsobem přišlo mnoho Romů o bydlení a musí tak žít u svých příbuzných v přeplněných bytech či v provizorních objektech na okrajích měst a vesnic. Podle Analýzy sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti (2006, s. 27) většina sociálně vyloučených romských lokalit vznikla v 90. letech 20. století. Důsledkem postkomunistické transformace byla i tzv. gentrifikace historických center měst, neboli vytěsňování sociálně slabých z těchto oblastí a jejich následná renovace a přeměna na rezidence obyvatel vyšších příjmových vrstev a sídla firem. Vystěhovávání se týkalo především Romů v dřívějších státních bytech, nyní obecních, kterým bylo přidělováno náhradní bydlení a neplatičů nájemného. Tímto způsobem pak vznikly nebo byly rozšířeny lokality na okrajích měst a vesnic s vysokou koncentrací romského obyvatelstva. Toto mělo vliv na zhoršení kvality bydlení, protože v romských sociálně vyloučených lokalitách, kterých bylo podle Analýzy (2006, s. 27) identifikováno na 310, jsou méně kvalitní domy s malometrážními byty, často nedostatečně vybavené a s nevyhovujícími hygienickými

podmínkami. Mnohé domy jsou navíc ve špatném technickém stavu. Dalším faktorem, který snižuje kvalitu bydlení, je, že byty jsou často přepřehovány. Sociální vyloučení těchto lokalit je způsobeno špatnou dopravní obslužností a horší dostupností základní občanské vybavenosti, tj. že se v blízkosti nenacházejí žádné obchody, služby ani instituce.

Všechny výše zmíněné negativní dopady na Romy, ať už na úrovni vzdělání, nezaměstnanosti a bydlení, mají vliv na zvyšující se podíl Romů na trestné činnosti. Gjuričová (1999, s. 25) poznamenává, že u Romů je častý výskyt i dalších sociálně patologických jevů jako jsou např. prostituce, drogy či gamblerství. Za znepokojující lze považovat i zneužívání romských dětí k trestné činnosti, podíl dětí a mládeže na kriminalitě a narůstající počet romských mladistvých gangů.

Nezaměstnanost Romů, závislost na sociálních dávkách a podíl na drobné kriminalitě způsobili jejich negativní vnímání většinou českou společností. Tento stereotypní pohled na Romy vede k lhostejnosti majoritní společnosti podílet se na řešení jejich problémů. V horším případě dochází i k otevřeným projevům nesnášenlivosti zejména ze strany radikálních pravicových extremistů. Tato situace vyvrcholila rokem 1997 odchodem mnoha Romů do zahraničí se žádostí o azyl.

Negativní vliv na Romy měl i zákon o českém občanství, který byl přijat 1. ledna 1993 v důsledku rozpadu Československa. Jak upozorňuje Miklušáková (1999, s. 267), více než třetina Romů usazených v České republice se narodila na Slovensku a po rozpadu společného státu část z nich fakticky žijících v ČR není a nemůže být přihlášena k trvalému pobytu, a tím pádem ani nemá právní předpoklady k získání státního občanství ČR.

Z výše nastíněné situace po roce 1989 by se zdálo, že Sametová revoluce nepřinesla Romům nic pozitivního. To ale není pravda. Romové i něco málo získali především v oblasti kulturní a lidsko-právní.

Gjuričová (1999, s. 26) uvádí, že po roce 1990 začali být Romové vnímáni jako integrální součást české společnosti. Za pozitivní fakt je považován vznik romské politické reprezentace, která se naučila ovlivňovat politické i státní orgány. Nečas uvádí (2002, s. 109-110), že kromě Romské občanské iniciativy, která vznikla v roce 1989 a v jejímž čele stál romský právník Emil Ščuka, byly zakládány i další romské organizace jako politické strany, jedno politické hnutí a několik desítek občanských sdružení. Ovšem tyto organizace vzhledem k nezkušenosti jejich zakladatelů měly mizivé výsledky. Špatných výsledků dosahovali Romové i ve volbách, ať už do parlamentu nebo ve volbách komunálních.

Na kulturní emancipaci Romů po roce 1989 upozorňuje Nečas (2002, s. 105-108). Díky kodifikaci romštiny začala být vydávána romská literatura, a to i v neromských nakladatelstvích. Začalo se rovněž uvažovat o založení romského divadla a muzea. Ovšem úspěšné bylo jen zřízení Muzea romské kultury v Brně. Svěbytným projevem romské kultury je tradiční romská hudba, která začala být zcela běžně zařazována do programů folklorních festivalů. Od roku 1991 je ze státního rozpočtu dotovaný romský tisk, např. čtrnáctideník Amaro Gendalos nebo odborný čtvrtletník Romano Džaniben. Romové po roce 1989 získali rovněž vysílací čas ve veřejnoprávních médiích. Roku 1991 bylo na katedře Blízkého východu, Indie a Afriky Filozofické fakulty univerzity Karlovy otevřeno pětileté studium romistiky.

3.3 VLIV STÁTU A STÁTNÍ POLITIKY NA ROMY PO ROCE 1989

Vliv státu, jak již bylo výše naznačeno, můžeme spatřovat především v sociální politice, v politice zaměstnanosti a školství. Během více než dvaceti posledních let stát vypracoval několik koncepcí majících za cíl zlepšit postavení romské komunity ve většinové společnosti. Řešení stát vidí především v integraci Romů. Koncepce integrace po roce 1989 má však jiné pojetí, než tomu bylo před sametovou revolucí a bude vysvětlena později v této kapitole.

V roce 1991, jak uvádí Sulitka (1999, s. 224), byly prvně formulovány zásady politiky státu k otázkám romské národnostní menšiny. Tyto zásady byly stanoveny skupinou odborníků pracujících na federálním ministerstvu práce a sociálních věcí. Zásady se daly shrnout do pěti tematických okruhů (Sulitka, 1999, s. 224 – 225):

- Romové žijící v ČSFR jsou svěbytnou etnickou menšinou národnostní povahy, která se od ostatního obyvatelstva odlišuje vlastní etnickou, kulturní, sociální a ekonomickou charakteristikou. Proto je důležité odstranění právní a sociální nerovnosti Romů ve společnosti a přiznání národnostního statutu podobně, jako toto právo využívají jiné národnostní menšiny.
- Povinností státu je zabezpečit státní rozvojové programy pro romské obyvatelstvo. Komplexní rozvojové programy musí reagovat na hospodářské prostředí, sociální a kulturní podmínky a také na praktické potřeby romského a neromského obyvatelstva v regionech, ve kterých je národnostně smíšená skladba obyvatelstva.
- Vytvořit státní instituce s příslušnými kompetencemi, které budou zodpovědné za realizaci státní politiky ve vztahu k Romům.

- Změnit školský systém, tak aby akceptoval ve výchovně vzdělávacím procesu přítomnost romských dětí s jejich etnickou, kulturní a sociální odlišností. Dále je také důležité podporovat výchovné programy vedoucí k plnohodnotnému občanství a pozitivní emancipaci.
- Protože jsou Romové objektem i subjektem interetnických konfliktů, je nevyhnutelné připravit návrh opatření výchovného charakteru ve všech národnostních složkách společnosti a prosazovat jejich uplatnění především v prostředí s nejvýraznějším zastoupením romského etnika s cílem minimalizovat negativní stereotypy a předsudky vůči Romům.

Přestože tyto zásady znějí veskrze pozitivně a vyplývá z nich i respektování specifik Romů a také garantují zvolení speciálního přístupu odpovídajícího právě odlišné romské povaze a kultuře, nebyly tyto zásady dodrženy a dokonce od nich bylo upuštěno v roce 1992 díky výsledku parlamentních voleb a následnému rozdělení Československa na dva státy.

Od vzniku samostatné České republiky v roce 1993 až do roku 1997 došlo k útlumu zájmu o Romy a jejich problémy. Sulitka (1999, s. 223–233) uvádí, že ačkoliv bylo přijato několik usnesení vlády týkajících se Romů, očekávaný efekt se nedostavil. V letech 1994–1996 zájem o problematiku romského etnika zcela opadl, což dokládá fakt, že na schůzích vlády nebyl předložen žádný materiál, který by se zabíral ryze romskou problematikou.

Jak naznačují Frištenská a Víšek (2002, s. 50), ohledně Romů se stát po převratu spoléhal na jejich národnostní a společenskou emancipaci. Ze strany státu došlo především k poskytnutí podpory na kulturní aktivity Romů. Do této oblasti lze zařadit podporu rozvoje romské kultury, tradic či literatury. Mnohem méně stát reflektoval zvyšující se nezaměstnanost Romů, problematiku bydlení, vzdělávání a sociální péče.

V tomto období lze tedy státu vytknout mnohé. Tím, že stát nechal kromě kultury Romy napospas svému osudu, došlo k prohloubení jejich problémů v sociální sféře. Stát tímto jen upevnil v Romech zakořeněný odpor k státním autoritám a pozdějším státním slibům jejich problém vyřešit.

Zlom v pohledu státu na Romy připadá na rok 1997. V tomto roce přijala vláda tzv. Bratinkovu zprávu (Vláda České republiky, 1997), což je dokument popisující situaci Romů po roce 1989. Jejím autorem byl tehdejší ministr bez portfeje Pavel Bratinka. Tato zpráva nezvykle kriticky hodnotí situaci a problémy romské komunity v České republice. V úvodu se zpráva snaží určit charakter problémů ve vztazích mezi romskou a majoritní společností a hodnotí dosavadní aktivity vlády ve vztahu k Romům. Zpráva se také kriticky zaměřuje na

nejproblematictější oblasti, jako jsou vzdělávání, kulturní aktivity, oblast sociální péče, zaměstnanost, bydlení, zdravotnictví, kriminalita, rasismus či na roli médií.

Na tuto tzv. Bratinkovu zprávu reaguje vláda Usnesením č. 686/1997 (Vláda České republiky, 1997). Usnesení má dvě části. Právě první část je odpovědí na tzv. Bratinkovu zprávu a ukládá ministrům, okresním úřadům a některým primátorům 44 konkrétních opatření. Další část Usnesení je reakcí na současnou situaci v romské společnosti, kdy mnoho Romů začalo odcházet do zahraničí a tam žádat o politický azyl.

Sulitka (1999, s. 241) soudí, že Bratinkova zpráva a následně přijaté usnesení vlády může vzbuzovat dojem, že stát přijal zásadní opatření ve vztahu k romské komunitě. Avšak jde spíše jen o dílčí kroky, kterými vláda reagovala na vyhrocující se situaci v romské komunitě. Přijatá opatření sice postihují klíčové oblasti života Romů, ale chybí stanovení strategie systémového přístupu, formulování základní direktivy vztahu státu k problematice Romů, kterou by měla výkonná moc zabezpečovat na všech stupních veřejné správy. Otevřenou zůstává základní otázka, a tou je jasné vymezení principů praktických řešení ze strany státu ve vztahu k romské komunitě. Romové jsou pro orgány výkonné moci především v oblasti sociální politiky iritujícím jevem, ale v praxi k nim přistupují neiniciativně a příslušná opatření vlády přijímají jako činnost navíc.

Dalším krokem zpět je, jak uvádí Sulitka (1999, s. 239), že po demisi Klausovy vlády, a tím i odchodu ministra bez portfeje Pavla Bratinky, nový ministr bez portfeje V. Mlynář přes avizované zaměření se na romskou otázku a pokračování v práci svého předchůdce, dospívá k novému hledání řešení romských problémů bez kontinuálního rozšiřování předešlých poznatků a ustanovení systémových opatření v mezirezortní činnosti. Činnost státu se tak zaměřila na řešení aktuálních sociálních problémů jednotlivých romských rodin, problémů s bydlením v případech navrátilců ze zahraničí, jednotlivé případy diskriminace, rasové násilí apod.

Pozitivním přínosem na počátku roku 1998 byla podle Sulitky (1999, s. 239) účast romských představitelů na řešení problematiky romské komunity ve vrcholných orgánech státu. Kromě Rady pro národnosti mají Romové výrazné zastoupení v Mezirezortní komisi pro záležitosti romské komunity na Úřadě vlády ČR. Naproti tomu nejzávažnějším problémem jsou projevy rasové diskriminace v různých oblastech každodenního života. V tomto směru nepřináší učiněná opatření očekávaný efekt. Dílčí pozitivní výsledky se týkají především oblasti vzdělávání, kulturních aktivit apod. Ovšem tyto oblasti se podle představitelů romské komunity netýkají podstaty romského problému ve společnosti. Za

zásadní otázku považují záruku vlastní bezpečnosti a ze strany státu účinný boj proti diskriminaci a rasovému násilí.

Pod vlivem tzv. Bratinkovy zprávy se začala postupně formovat Koncepce romské integrace. Za základ této koncepce považují Frištenská a Víšek (2002, s. 51) spoluúčast Romů na jejich vlastním osudu v neromské společnosti. Usnesením vlády č. 686 vzniká institut romských poradců. Do škol přicházejí romští pedagogičtí asistenti, jejichž úkolem je pomoc při překonávání jazykových a etnických bariér pro děti ve školách.

Koncepce romské integrace byla vládou oficiálně přijata v roce 2000. V Koncepci je stanovena politika vlády vůči příslušníkům romské komunity napomáhající jejich integraci do společnosti. Tato Koncepce byla přijata vládou České republiky 14. června 2000. Každé tři roky dochází k její aktualizaci v reakci na současnou situaci (2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006–2009, 2010–2013).

Jak naznačuje Štěchová (2002, s. 5), tato Koncepce má zajistit postupné dosažení bezproblémového soužití mezi majoritou a romskou menšinou. Dále má Koncepce pomoci Romům začlenit se do společnosti na základě jejich vlastní volby a k aktivní účasti všech občanů na správě veřejných záležitostí.

Podobu Koncepce romské integrace a vysvětlení klíčových pojmů se pokusím ukázat na aktualizaci z roku 2004. Z Koncepce romské integrace 2004 (2005, s. 1) vyplývá, že se vláda snaží při řešení romské problematiky uplatnit více pohledů. Přistupuje k ní ze tří perspektiv, a to z perspektivy lidských práv, z perspektivy národnostní a z perspektivy sociokulturní.

V tomto dokumentu (2005, s. 3) je integrace chápána jako „*plnohodnotné začlenění Romů do společnosti, které jim umožní, aby si volili, která kulturní specifika a odlišnosti si přejí zachovat*“. Důraz je rovněž kladen na odlišení integrace a asimilace, která je viděna jako plné kulturní přizpůsobení majoritní společnosti. Tato Koncepce rovněž podporuje proces emancipace Romů. Pod emancipací Romů se rozumí „*proces nalézání a upevňování vlastní kulturní identity*“. Emancipace jako taková je ale výsledkem rozhodnutí samotných Romů, nikoli výsledkem politiky vlády.

Hlavním cílem koncepce je dosáhnout bezkonfliktního soužití příslušníků romských komunit s ostatní společností. Součástí Koncepce (2005, s. 4) jsou ale i další cíle jako:

- odstranění vnějších překážek, které brání začlenění příslušníků romských komunit do společnosti, tedy především odstranění všech forem diskriminace

jednotlivců i celých skupin vymezených rasou, barvou pleti, národností, jazykem, příslušností k národu či etnické skupině;

- pomoc při odstraňování vnitřních překážek, které brání začlenění příslušníků romských komunit do společnosti, tedy především odstranění handicapu ve vzdělání a kvalifikaci;
- zlepšení sociální úrovně příslušníků romských komunit, tedy především snížení jejich nezaměstnanosti, zlepšení bytové situace a následně zdravotní situace, předcházení sociálnímu vyloučení v romských komunitách a odstraňování jeho důsledků;
- zajištění rozvoje romské kultury a romského jazyka;
- vytvoření tolerantního prostředí bez předsudků, v němž příslušnost ke skupině vymezená rasou, barvou pleti, národností, jazykem či příslušenstvím k národu není důvodem k odlišnému posuzování jednotlivce a k zacházení s ním;
- zajištění bezpečnosti romských komunit.

Koncepce (2005, 5–8) předpokládá i institucionální zajištění romské integrace, na kterém se mají podílet především Rada vlády pro záležitosti romské komunity, Rada vlády pro národnostní menšiny, dále pak odborné orgány jednotlivých ministerstev, lokální odborní romští poradci a asistenti a krajsí koordinátoři.

Od roku 2005 vláda také vydává každoročně Zprávu o stavu romských komunit v České republice. Na zatím poslední Zprávu (Vláda české republiky, 2009) hodnotící stav romských komunit v České republice za rok 2009 reaguje vláda České republiky usnesením č. 461 ze dne 10. června 2010. Zpráva se zabývá institucionálním a politickým rámcem romské integrace na různých úrovních samosprávy a klíčovými oblastmi intervencí romské inkluze, jako je rozvoj a podpora romské kultury a jazyka, oblast vzdělávání, zaměstnanosti, bydlení, zdraví, bezpečnosti nebo sociálního vyloučení. Dále jsou popsány i mezinárodní aktivity na poli romské integrace. Nově se zpráva také zmiňuje o tématech jako diskriminace a rovné příležitosti mužů a žen.

Nejnovější Koncepce romské integrace na období 2010–2013 (Vláda České republiky, 2009) byla schválena 21. prosince 2009. Má jít o strategický dokument, který obsahuje opatření směřující k vyrovnání šancí a vstupních znevýhodnění Romů, které jim brání plnohodnotně participovat na kulturním, společenském, ekonomickém a politickém životě většinové společnosti.

Koncepce romské integrace je tedy dalším z mnoha plánů vlády, jak pomoci Romům vyřešit jejich problémy a začlenit je do většinové společnosti. Mnoho předchozích plánů ztroskotalo, protože se setkaly s neochotou nastíněná řešení realizovat. Největším problémem je neochota místních orgánů, které mají nebo by měly s Romy osobně spolupracovat. Vládní řešení vidí jen jako další nařízení, která jim přidělávají práci navíc. Pokud se nezmění tento postoj velké části místní správy či škol, může vláda vymyslet sebelepší řešení romské problematiky, přesto však nebude mít na romskou situaci téměř žádný vliv. Dalším mínusem je nedůvěra Romů ve státní řešení a i pochopitelná nechuť úplné asimilace s majoritní společností, o kterou se podle romských aktivistů místní orgány i vláda často snaží.

Křištof (2006, s. 165–167) vidí pod integrací zaměřenou na romskou populaci v České republice soubor opatření veřejné správy, od jejichž uplatnění je očekáváno začlenění Romů do společnosti. O sérii vládních „Koncepcí romské integrace“ tvrdí, že primarizuje potřebu integrovat příslušníky romských komunit, které specifikuje jako romským způsobem žijící, do multikulturní společnosti. Současné integrační programy podle něj kombinují finanční podporu kulturních, tedy etnoemancipačních či etnorevitalizačních činností, které lze označit za státem dotovanou produkci folkloru, a programy sociální pomoci hýčkájící vizi „Romové pomáhají Romům“, které mají spíše za následek stav spějící k systému „trvale udržitelného vyloučení“, neboť vytvářejí placenou vrstvu pomáhajících profesí či úřednického koordinování a poradenství, jehož hlavní kvalifikací je přináležení k etnicitě cílové skupiny.

Křištof (2006, s. 168) dále poukazuje na to, že k hlavní cílové skupině Koncepce, romským komunitám, je přistupováno jako ke kolektivitám sdílejícím společné zájmy a záměry, nikoliv jako k jednotlivým sociálně vyloučeným rodinám a individualitám, jejichž často nedobrovolná koncentrace vytváří kriminogenní a sociálně patologické prostředí. Dalším problémem je, že asimilační tendence části romské komunity je nasměrována k nejnižší, z mnoha důvodů samotnou majoritou negativně vnímané, vrstvě majority.

Víšek zmiňuje (2006, s. 194) tři spektra pohledu na romskou problematiku v rámci Koncepce. Prvním spektrem je spektrum lidsko-právní, nikdo nesmí být diskriminován. Druhé spektrum je etnicko-kulturní, Romové tvoří etnikum, mají jazyk, hudbu, slovesné umění. Třetí pohled je sociální. Romové tvoří do značné míry sociálně ohroženou skupinu často žijící na úrovni chudoby, žijící ve vyloučených lokalitách. Problémem je, že se často tyto tři pohledy směšují. Zdůrazňuje, že chudoba není etnickým specifikem Romů.

Imrich Vašečka (2004, s. 164–165) vidí jako hlavní problém romské integrace v ČR nepropojení ústřední a místní úrovně veřejné správy při realizaci cílů, které vláda přijímá

v Koncepci romské integrace a ke kterým je vázaná mezinárodními smlouvami, dále pak malý tlak občanů a jejich iniciativ na podporu cílů integrace. Podle něj z toho vyplývá několik dilemat. První dilema souvisí s charakterem tzv. romského problému, zda jde o problém sociální nebo etnický. Druhé dilema se týká přístupu k řešení tzv. romského problému. Řešit ho podle zásady „*nejlepším řešením problému je nepřipustit jeho vznik*“, nebo podle zásady „*krize znamená šanci*“? Třetí dilema je spojeno se systémem sociální ochrany. Koncepce o této problematice vůbec nehovoří.

3.4 VLIV ZAHRANIČÍ

V řešení romské problematiky je Česká republika vázána zohledňovat mezinárodní dokumenty a úmluvy týkající se této tematiky.

Sekyt a Pospíšil (1999, s. 448–459) uvádějí především úmluvy Rady Evropy, mezi které patří Úmluva o ochraně lidských práv a svobod, Charta regionálních a menšinových jazyků, Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin. Vztahy menšin upravují i organizace jako Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě a Organizace spojených národů.

Značný vliv na romskou otázku měl i vstup České republiky do Evropské unie, protože Česká republika se zavázala využít všechny nové a dostupné prostředky napomáhající k sociálnímu začleňování příslušníků romských komunit. Podle Koncepce romské integrace 2004 (2005, s. 4) všechny aktivity vlády České republiky musí odpovídat Společnému memorandu o sociálním začleňování, podepsanému 18. prosince 2003 v Bruselu. Pro Českou republiku vyvstává i nová možnost, a to čerpat dotace ze strukturálních fondů Evropské unie na podporu programů směřujících k sociálnímu začleňování příslušníků romských komunit.

Česká republika je na mezinárodní úrovni zapojena do několika projektů týkajících se zlepšení situace Romů. Jedním z těchto projektů je Dekáda romské inkluze 2005–2015 (Decade of Roma Inclusion, 2005), což je mezinárodní iniciativa zpočátku osmi států (Bulharsko, Chorvatsko, Černá hora, Česká republika, Maďarsko, Makedonie, Rumunsko, Slovensko, Srbsko), nyní už dvanácti (Albánie, Bosna a Hercegovina, Španělsko). Každý ze zúčastněných států má významnou romskou menšinu, která je více či méně znevýhodněna oproti ostatní společnosti, a to jak ekonomicky, tak i sociálně. Každá účastnická země má za úkol sestavit „národní akční plán“, který specifikuje cíle v hlavních oblastech zájmu Dekády.

Dekáda romské inkluze 2005–2015 je tedy závazek evropských vlád, který má přispět ke zlepšení sociálně ekonomického postavení Romů. Dekáda sdružuje nejenom vlády účastnických zemí, ale i nevládní organizace a romská občanská sdružení.

Hlavním cílem Dekády je podstatné zlepšení životní situace Romů, a to především v oblasti vzdělání, bydlení, zdraví a zaměstnanosti. Účastnické státy se zavazují k vytvoření a uplatňování politik a programů přispívajících ke zmenšení chudoby a sociálního vyloučení Romů v průběhu trvání Dekády. Při naplňování cílů Dekády je podstatné plné využití a zapojení Romů samotných. Za základní pilíř Dekády se považuje Romský vzdělávací fond (Roma Education Fund), který byl založen v roce 2005, aby rozšířil možnosti vzdělávání Romů ve střední a jihovýchodní Evropě. Cílem fondu je zmenšit rozdíly ve vzdělání Romů a Neromů.

Zde si můžeme všimnout posunu, který nastal v přístupu k Romům, cílem projektů není jejich integrace, ale inkluze, kdy inkluze je brána jako vyšší stupeň integrace. Integrace znamená podle Kocurové (2002, s. 15–16) soužití jednotlivých skupin při přijatelné míře konfliktnosti. Jde tedy o začlenění odlišné skupiny do prostředí majoritní společnosti. Inkluze je chápána jako stav, kdy je odlišná skupina akceptována majoritou a její odlišnost je brána jako něco zcela běžného a nikdo se nad ní nepozastavuje.

Kromě projektu Dekáda romské inkluze 2005–2015 je Česká republika zapojena i do projektů Organizace bezpečnosti a spolupráce v Evropě (OBSE), Rady Evropy, Visegrádské čtyřky či do iniciativy EU Roma Network.

Nesmíme ovšem zapomenout ani na příchod mnoha cizinců do České republiky, který odhalil vážné nedostatky českého školství, a to nejen ve vztahu k nim, ale i ve vztahu k Romům. Problémy, se kterými se setkávají děti cizinců, se často týkají i romských dětí. Cizinci stejně jako Romové mají problém s češtinou, rovněž mohou prožívat kulturní šok z nového a pro ně zcela neznámého prostředí, kde platí odlišná pravidla než ta, na která byli zvyklí. Toto odkrývá nedostatečnou flexibilitu škol v jazykové a kulturní oblasti, která je jednou z příčin, proč se mnoho romských dětí neudrží v hlavním vzdělávacím proudu. Zde je důležité, aby se i škola dokázala přizpůsobit potřebám dítěte, nejen dítě potřebám školy. Cizinci mají oproti Romům výhodu v tom, že často mají jiný socio-ekonomický status než Romové a školy si je tak nedovolí poslat do speciálních škol.

3.5 NEZISKOVÉ ORGANIZACE

Po roce 1989 se otevírá zcela nová možnost, jak pomoci různým marginalizovaným skupinám, tedy nejenom Romům, a to využitím příležitostí v neziskovém sektoru.

Pod pojmem nezisková organizace se chápe organizace, která je založena pro veřejný prospěch, která naplňuje potřeby společnosti, vytváří společenské alternativy, podporuje různorodost a odlišnost názorů a má také kulturní, osvětový, výchovný, vzdělávací a

preventivní cíl. Vznik neziskové organizace upozorňuje rovněž na stav společnosti na to, jak vypadá sociální a ekonomické prostředí. Dále založení neziskové organizace souvisí s aktuálními problémy, potřebami a zájmy společnosti.

Protože se romská problematika dotýká velké části společnosti, po roce 1989 se jí začínají věnovat i neziskové organizace. Organizace zakládají jak lidé z většinové společnosti, tak i samotní Romové. Tady je ale nutné zdůraznit, že až na pár výjimek byly pokusy samotných Romů většinou neúspěšné a bez delšího trvání. Za nejúspěšnější neziskové organizace zaměřené na pomoc romskému etniku by se daly považovat ty organizace, které zakládali lidé neromského původu, ale kteří s Romy spolupracovali.

Neziskové organizace zabývající se romskou situací mají několik hlavních oblastí zájmu. Mezi tyto oblasti zájmu patří sociální poradenství a pomoc, kultura, vzdělávání, volný čas nebo lidská práva. Mohou se zaměřovat konkrétně na Romy nebo obecně na problematiku menšin a dodržování lidských práv.

Šiklová (1999, s. 277–278) míní, že samotní Romové si vytvořili k nevládním neziskovým organizacím, které jim mají pomoci, velmi ambivalentní vztah. Jejich obavy pramení z toho, že sdružení založené a řízené pouze Romy využije získané finanční prostředky a vliv vzniklé organizace pouze pro zvýšení sociálně ekonomického postavení své rodiny či úzce lokální skupiny Romů. Z tohoto důvodu často sami Romové preferují proromské organizace, tzn. organizace, ve kterých působí Romové a zároveň i lidé neromského původu nebo sdružení vedená pouze lidmi neromského původu s cílem pomoci romskému etniku.

Ze svých výzkumů mezi romskými předáky Šiklová (1999, s. 278–279) rovněž zjistila, že považují tzv. proromské organizace za lépe vedené, získávající více peněz z nadací a mající lepší výsledky. Ale na druhou stranu jsou tyto proromské organizace samotnými Romy přijímány jako určitým způsobem cizorodý prvek, který jim sice pomáhá, ale současně je má nejen integrovat, ale i asimilovat na stav, který považuje majorita za vhodný. Z těchto důvodů dávají přednost vysloveně romským organizacím. Současně se ale obávají, že pokud větší sumu peněz získá čistě romská organizace, využije těchto prostředků, jak již bylo výše zmíněno, k podpoře členů pouze své rodiny nebo tzv. širší rodiny či k pokrytí úzce vyhraněných zájmů Romů ze své lokality.

Obava Romů z čistě romských organizací začne být jasná, pokud si uvědomíme, jak správně naznačuje Šiklová (1999, s. 286), že až do současnosti se Romové vždy sdružovali na principu rodin, případně kmenů či příbuzenských vztahů a v jejich čele stála vůdčí osobnost

(vajda), ale Romové se nikdy neorganizovali na základě stejných zájmových činností, zaměstnání nebo lokalit. Proto demokratické volby vlastních představitelů do politických stran či jiných zastupitelstev a nehierarchické vztahy nejsou vlastní jejich kultuře.

3.6 SHRUTÍ SITUACE PO ROCE 1989

Změna vládnoucího režimu měla na Romy negativní vliv v oblasti zaměstnanosti, bydlení a vzdělávání, protože mnozí z nich přišli o zdroj obživy a střechu nad hlavou a tím se stali závislími na pomoci státu, který ovšem tuto situaci neumí efektivně vyřešit. Do snahy o řešení této situace se zapojily NNO, jejichž cílem je tento nepříznivý stav zvrátit. Značnou překážkou pro zdárné řešení situace je odmítavý postoj majority k Romům a její nezájem o romskou problematiku, ale i nedůvěra Romů samotných v úspěch jak státních řešení, tak i řešení NNO.

4 ROZVOJOVÁ PRÁCE

V předchozích kapitolách byla naznačena situace romské populace na českém území, díky seznámení se s jejich historií byly doloženy nejzávažnější problémy, které Romy trápí. Rovněž byly naznačeny i pokusy o řešení těchto problémů, z nichž některé byly více úspěšné, jiné méně, ale většina z nich nepřinesla požadovaný efekt.

Problémy marginalizovaných skupin, včetně Romů, se snaží řešit i rozvojové projekty. Rozvojové projekty zaměřené na Romy v ČR mají různé ideové základy. Mezi nimi lze nalézt principy místní a někdy i mezinárodní rozvojové práce. To, jak se měnilo pojetí mezinárodního rozvoje, se do určité míry odráželo i na rozvoji místním. Proto bych ráda věnovala další část práce vývoji vnímání mezinárodního rozvoje a rozvojové práce v průběhu 20. století, dále bych se zaměřila na současné pojetí mezinárodního rozvoje: oblasti zájmu, trendy, zásady plánování projektů a problémy, s nimiž se rozvoj potýká. Přičemž bych zdůraznila ty aspekty, které mají nejbližší vztah k rozvoji místnímu, tedy i k rozvoji zacílenému k Romům a jejich problémům. Zároveň se budu snažit ukázat spojení mezi rozvojem mezinárodním a rozvojem místním, protože podobnost zájmů místního a mezinárodního rozvoje umožňuje využívat stejné trendy, principy a nástroje při tvorbě a realizaci projektů. V závěru kapitoly se budu zabývat současným způsobem implementace rozvojových projektů.

V úvodu této kapitoly se pokusím vysvětlit pojem rozvoj. Rozvoj je velmi komplikované charakterizovat v jediné definici, protože je to složitý proces ovlivněný mnoha faktory. Pojem rozvoj je rovněž používán v různých oborech, ve kterých se liší i jeho definice. Co je důležité pro jeden obor, není podstatné pro jiný. Odlišné definice tedy odrážejí rozdílné přístupy k rozvoji a zdůrazňují ty aspekty, které jsou pro daný obor nejrelevantnější. S pojmem rozvoj se lze setkat v oborech jako psychologie, pedagogika, ekologie, geografie, obchod, technologie, ekonomie, regionální a mezinárodní politika atd.

Chápání rozvoje si prošlo dlouhým vývojem i z hlediska antropologie, která tvoří výchozí rámec této práce. Existuje několik pohledů na rozvoj, které jsou relevantní pro téma této práce. Podle Estevy (1992, s. 8) základní chápání pojmu rozvoj vychází z biologie, kde rozvoj v postatě znamená evoluci. V tomto smyslu je rozvoj popisován jako proces, skrz který živé organismy dosahují svého plného genetického potenciálu. Pokud organismy tento potenciál využijí, dosáhnou své přirozené, kompletní a plnohodnotné formy.

Jestliže se přestane o rozvoji uvažovat z čistě biologického hlediska, jeví se jako proces, jehož úkolem je zlepšení původního stavu (Wikipedia, 2010). Z této definice již

vycházely a vycházejí mnohé principy mezinárodního rozvoje a rozvojových projektů, jejichž cílem je **zlepšit životní úroveň v „rozvojových“ společnostech a státech**. A právě tímto pojetím rozvoje se zabývá tato práce.

4.1 MEZINÁRODNÍ ROZVOJOVÁ SPOLUPRÁCE OD KOŘENŮ DO KONCE 20. STOLETÍ

Koncept mezinárodního rozvoje prošel od svého vzniku mnoha proměnami, které byly spojeny s dobovou společenskou situací. Tyto proměny konceptu mezinárodního rozvoje měly vliv i na posuzování rozvoje místního, proto nyní stručně zmíním vývoj podoby mezinárodní rozvojové spolupráce.

Většina autorů klade počátky rozvojové práce do 40. let 20. století. Ale její kořeny můžeme najít mnohem hlouběji v minulosti. Gardner a Lewis (1996, s. 4–6) určili dva ideové základy rozvojové práce. Za první je považováno osvícenství, které významně ovlivnilo západní myšlení. Osvícenství kladlo důraz na racionalitu, která byla doprovázena vírou ve všemocnost vědy a technologie. Racionální znalosti založené na empirických informacích byly považovány za cestu vpřed. Samozřejmě se pro tuto dobu také stala polarita mezi pojmy primitivní a civilizovaný, zaostalý a vyspělý, pověřivý a vědecký a přírodní a kulturní. Tyto dichotomie jsou předchůdci dnešních ekvivalentů nerozvinutý a rozvinutý.

Druhý kořen mezinárodního rozvoje je spatřován v kolonialismu. Pro koloniální diskurs je klíčový pokrok. Kolonizátoři pohlíželi na kolonie etnocentricky. Považovali je za zaostalé. Z tohoto důvodu se je někteří snažili od 19. století pozvednout na úroveň svých domovských států zavedením evropských modelů, např. vzdělání, náboženství atd. Kolonizátoři cítili povinnost za duchovní rozvoj kolonií a za jejich „zcivilizování“. Civilizační mise měla mimo jiné obhajovat kolonialismus.

Tyto koncepty se v projektech zaměřených na Romy v českém kontextu odrážejí dodnes. Osvícenství kladlo důraz na racionální znalosti. Ovšem nakolik je co racionální, závisí na kulturním kontextu. Bez znalosti kontextu se mnoho věcí jeví jako nesmyslných. Osvícenství také předpokládá absolutní platnost západních znalostí a západního vědění, jako jediného správného a platného pohledu na organizaci světa. Jiné pohledy na svět považuje za zaostalé a méněcenné. Pokud toto převedeme na romskou situaci, jejich hodnoty, které do velké míry determinují, jak jedinci myslí a jednají, jsou považovány za méně významné. Důsledkem této představy je, že cílem mnoha projektů je zajistit Romům možnosti, aby se dostali na životní úroveň majority, odvrhli své zpátečnické představy a přijali myšlení majority, v podstatě s ní tedy splynuli.

Jak uvádějí Gardner a Lewis (1996, s. 8), strukturální kořeny současného rámce rozvojové pomoci byly položeny v roce 1944 na konferenci v Bretton Woods, kde delegáti ze 44 zemí světa stanovili základní rámec pro celosvětový systém finančního a peněžního managementu. Bylo zde schváleno založení Mezinárodního měnového fondu (MMF) a Mezinárodní banky pro rekonstrukci a rozvoj (pozdější Světová banka). Další organizace, které měly klíčový vliv na rozvoj, vznikly o rok později a byly to Organizace spojených národů a Organizace OSN pro výživu a zemědělství (FAO). Tyto organizace začaly určovat diskurs rozvojové pomoci a práce.

Důvodem založení Světové banky a Mezinárodního měnového fondu bylo pomoci zemím zasaženým a zničeným 2. světovou válkou. Pomoc směřovala především k evropským státům a měla za úkol usnadnit jim návrat k dřívější sociální, politické a ekonomické stabilitě.

Podle Moya (2009, s. 12–14) Marshallův plán pomohl státům západní Evropy vrátit se zpět k ekonomické stabilitě, získat vliv v zahraniční politice, obnovit infrastrukturu a posílit politickou stabilitu. Pomoc evropským státům se soustředila především na nastartování ekonomiky s důrazem na technický pokrok. Tyto kroky vedly ke zlepšení životní úrovně obyvatel a také k přesvědčení, že stejný způsob pomoci bude mít stejný dopad i v zemích, které jsou kulturně a historicky velmi odlišné od Evropy a Severní Ameriky.

To, co fungovalo v Evropě, se v jiných částech světa setkal s neúspěchem, zejména v Africe. Afrika byla charakterizována jako kontinent s nízkou vzdělaností, špatnými platovými podmínkami, neexistujícími daněmi, nedostatečným přístupem na světové trhy a špatnou infrastrukturou. Z tohoto důvodu se Afrika stala primárním cílem pomoci.

Důsledkem úspěchu Marshallova plánu byl investovaný kapitál používán pro vyvolání ekonomického růstu. Pro mnoho států, a to nejenom afrických, kvůli absenci domácích úspor a nedostatku hmotného a lidského kapitálu byla zahraniční pomoc jediným zdrojem vyšších investic, které mohly vést k ekonomickému růstu.

Rozvojová pomoc se v této době rovněž stala i nástrojem politického soupeření mezi Západem a Východem. Studená válka se odehrávala i na poli ekonomickém a rozvojová pomoc se stala klíčovým nástrojem, který měl svět dovést buď ke kapitalismu, nebo ke komunismu.

Gardner a Lewis (1996, s. 6) rovněž upozorňují na to, že rozvojové projekty se po druhé světové válce snažily vyvolat ekonomický růst v rozvojových zemích a zcela ignorovaly potřebu sociálních a politických změn. Celá tato koncepce vycházela z předpokladu, že ekonomický pokrok přinese technický růst, povede k větší urbanizaci,

zvýšení spotřeby a společně s tím se automaticky dostaví i sociální a kulturní změny. Dále poukazují na to, že tato cesta nebyla správná, protože jen někteří příjemci pomoci měli prospěch z těchto projektů. Redukci rozvoje na ekonomické indikátory měřící spotřebu a produktivitu, statistiky ukázaly, že došlo k redukci chudoby, zvýšení vzdělanosti a zkvalitnění zdravotnictví. Ovšem realita byla jiná, což se projevilo později.

Důležité je zde říci, že v 50. a 60. letech převládala v rozvoji *modernizační teorie*, ze které vycházel i Marshallův plán. Hlavní myšlenka tohoto přístupu je podle Gardner a Lewise (1996, s. 12–16) ta, že technický pokrok vede k růstu a zlepšování životní úrovně. Rozvojové organizace a instituce jsou chápány jako řešitelé problémů. Tato teorie je ale etnocentrická, protože tradici vidí jako překážku bránící rozvoji.

Moyo (2009, s. 14–16) poukazuje na to, že od 60. let 20. století se výrazně šíří trend podnikání velkých průmyslových projektů financovaných státem. Modernizační teorie dle Gardner a Lewise (1996, s. 14) řeší nedostatek kapitálu, expertů i dobré vlády v rozvojových zemích tím, že se ze zahraničního kapitálu prostřednictvím rozvojových projektů postaví infrastruktura a přijdou zahraniční experti a úředníci.

V 70. letech přišla ropná krize, která zasáhla mnoho oblastí, jak podotýká Moyo (2009, s. 15–17), ropná krize měla vliv i na mezinárodní rozvojovou pomoc a dominanci modernizační rozvojové teorie. Díky růstu ceny ropy v mnoha rozvojových státech prudce zdražilo jídlo a přišla recese. Ceny jídla i zboží výrazně stouply a staly se rozhodujícím faktorem, který vedl k *zaměření rozvojové pomoci na chudobu*.

V 70. letech se navíc objevil názor, jak dokládají Gardner a Lewis (1996, s. 7), že ekonomické pojetí rozvoje nutně definuje určité části světa jako „nevyspělé“, a do popředí se prosadilo jiné pojetí rozvoje, a to *teorie závislosti*, která jej viděla jako politický proces. Nerozvinutost některých států odkazovalo k nerovným mocenským vztahům ve světě. Tato teorie vznikla v roce 1948 ve skupině marxistických badatelů z Jižní Ameriky ECLA. Podle této skupiny jsou vztahy mezi západem a východem determinované. Jih je vykořisťován Severem.

Své strategie musely podle Moya (2009, s. 14–16) změnit především klíčové rozvojové organizace jako je Světová banka a MMF. V praxi to znamenalo, že došlo k přesunu pomoci z velkých investic do infrastruktury směrem k projektům zaměřeným na zemědělství a venkovský rozvoj, sociální služby (bydlení, vzdělání, zdraví), masové očkování, kampaně na zvýšení gramotnosti dospělých či programy typu jídlo pro podvyživené. Pozornost se tak upnula na chudobu.

Situace konce 70. let určila charakter další dekády. Mnoho rozvojových států totiž dostihla skutečnost, že pomoc stojí peníze, a pokud nebyla poskytována formou grantů, musela být splacena. Strategie orientovaná na ekonomický růst začala selhávat už na počátku 70. let, což se projevovalo v rozvojových zemích zvyšujícím se počtem lidí žijících v absolutní chudobě,¹ rostoucí nezaměstnaností a příjmovou nerovností, narušením stability obchodu a rostoucím pocitem, že trvalý růst nemůže nastat bez materiálního zlepšení živobytí. Toto všechno vyvolalo potřebu najít novou strategii pro rozvojovou pomoc.

V 90. letech podle Gardner a Lewise (1996, s. 21–22) dochází ke stírání rozdílů mezi třetím světem a vyspělými státy. Rovněž zanikají rozvojové teorie, protože nefungují tak, jak mají. Začíná dominovat postmodernistické myšlení a končí důvěra ve vědecký racionalismus. Vzniká nový rámec rozvojové práce, který je *zaměřen na politickou reformu*. Velcí dárci pomáhají vládám změnit strategie, čímž se utužuje rozvojová spolupráce, která je poskytována v rámci mezinárodně dohodnutých cílů. Je patrný posun od daru k dohodě.

Moyo (2009, s. 23–25) upozorňuje, že na Západě v 90. letech začala narůstat posedlost propagováním demokracie v celém rozvojovém světě. Zavedení demokracie se stalo poslední nadějí pro dárcy a také posledním pokusem ukázat, že rozvojová pomoc může fungovat a bude fungovat, pokud jsou správné politické podmínky. Demokracie byla viděna jako cesta, jak dosáhnout kýženého růstu a rozvoje a stala se tak hlavním klíčem rozvoje.

Kromě absence kvalitní vlády, demokratických mechanismů a rozmachu korupce převládal pocit, že rozvojové státy se musí zbavit svých dluhů a dosáhnout ekonomické prosperity. Jenom dluhy brzdí rozvojové státy. V tomto smyslu je současná situace také chybou Západu, protože právě tomu dluží chudé státy miliardy.

4.2 SOUČASNÝ RÁMEC MEZINÁRODNÍHO ROZVOJE

4.2.1 SOUČASNÉ POJETÍ MEZINÁRODNÍHO ROZVOJE A JEHO OBLASTI ZÁJMU

V současnosti má asi největší vliv na chápání mezinárodního rozvoje Organizace spojených národů, která ho definuje pomocí rozvojových cílů tisíciletí a zároveň určuje hlavní oblasti jeho zájmu. Těchto cílů je celkem osm (United Nations Development Programme, 2000):

- odstranit extrémní chudobu a hlad
- dosáhnout základního vzdělání pro všechny

¹ Stav, kdy člověk není schopen uspokojit své základní potřeby a jeho příjem je nižší než 1, 25\$ na den. Tento druh chudoby může dojít až do stavu, kdy je ohrožen život takto postižené osoby.

- podporovat rovnost pohlaví a posilnit roli žen
- snížit dětskou úmrtnost
- zlepšit zdraví matek
- bojovat proti HIV/AIDS, malárii a dalším nemocem
- zajistit udržitelný stav životního prostředí
- rozvíjet globální partnerství pro rozvoj

Problémem tohoto modelu rozvoje je, že některé jeho body jsou v rozporu s kulturními praktikami mnoha zemí. Z tohoto důvodu bude naplnění některých cílů velmi zdoluhavým procesem, který bude vyžadovat značnou společenskou změnu. Dnes je již také jasné, že některé cíle se nepodaří do roku 2015 splnit, jak bylo plánováno.

Přesto tento model určuje hlavní oblasti zájmu mezinárodního rozvoje v současnosti, protože se jej zavázali plnit všechny členské státy OSN včetně ČR. Jestliže se ČR zavázala podílet se na splnění těchto cílů v rámci mezinárodní rozvojové pomoci, mělo by být samozřejmostí, že tyto cíle budou naplněny i na úrovni místní.

S mezinárodním rozvojem někdy souvisí i pojetí lidských práv. Např. ekonom a držitel Nobelovy ceny Amartya Sen (1999, s. 3, 11) vidí jako základní prostředek rozvoje svobodu. Svoboda totiž umožňuje lidem naplno rozvinout svůj potenciál a závisí na politických a lidských právech.

Dnes se v rámci mezinárodního rozvoje rozlišuje humanitární pomoc a rozvojová práce. Djakoualno a Bláha (2003) popisují humanitární pomoc jako reakci na určitou situaci a v daném okamžiku. Často je jednorázová a je spojena s krizovými situacemi, např. s přírodními katastrofami nebo válečnými konflikty. Rozvojová práce, dnes často označovaná i jako rozvojová spolupráce, má naopak dlouhodobý charakter. Jejím cílem je provést společenskou změnu a zlepšit sociální a ekonomické podmínky.

4.2.2 *SOUČASNÉ TRENDY MEZINÁRODNÍ ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCE*

Gardner a Lewis (1996, s. 104–121) určili nové trendy v rozvojové práci, které se začaly objevovat od 70. let 20. století. Ovšem je třeba zdůraznit, že rozvojový diskurs se neustále mění a reaguje na nové podněty. Zároveň také existuje více přístupů k rozvoji, které se mohou vyskytovat nezávisle vedle sebe a být od sebe velmi odlišné.

Jednou z těchto zásad je zaměření se na chudobu a generování příjmů. Součástí tohoto trendu je naučit příjemce pomoci soběstačnosti a schopnosti pomoci si sám. Dochází také k povzbuzování účasti v projektovém plánování a při realizaci projektu. Díky tomu přicházejí

nové impulzy a dochází k zaměření se na nová témata, jako je nerovnost v domácnostech, spravedlivá distribuce příjmů, rozpoznání hodnoty místních znalostí v kontrastu se znalostmi importovanými, důležitost znalosti místní úrovně organizace a potřeba pomoci neprivilegovaným a znevýhodňovaným skupinám. Příkladem projektů zaměřených na chudobu jsou projekty věnující se generování příjmů. Důležitou částí tohoto typu pomoci je finanční poradenství.

Dalším trendem je poskytování pomoci vybraným cílovým skupinám jako např. bezzemkům, původním menšinám, bezdomovcům, ženám atd. Vychází z poznání, že žádná společnost není homogenní. Společnosti se skládají z různých skupin, které mají odlišné zájmy. Skupiny se mohou lišit například podle pohlaví, věku, povolání, vlastnictví půdy či národnosti. Projekty, které různorodost uvnitř komunit neberou v potaz, mohou nechtěně přispívat k prohloubení nerovnosti. Respektování zájmů jednotlivých skupin přispívá k větší účinnosti pomoci. Tento trend ovšem skrývá i jistá nebezpečí, která mohou vést k další marginalizaci cílové skupiny. Proto je nutné zachovávat ostražitý přístup k jednotlivým skupinám a jejich vzájemné interakci.

V 90. letech 20. století došlo rovněž k obrovskému rozmachu třetího sektoru, tj. nevládních neziskových organizací (NNO), které se ve značné míře zapojily do rozvojové pomoci. Za jejich největší výhodu je považována jejich flexibilita a odhodlání změnit situaci příjemců pomoci. Vystávají ale otázky, které se zabývají tím, zda NNO vytvářejí univerzální řešení, jak efektivní NNO jsou. Zajímavé je, že některé kopírují převládající rozvojový diskurs zavedený rozvojovými institucemi, kdežto jiné NNO využívají alternativní přístup k rozvoji.

Mezi další současné trendy v rozvojové práci patří „participace“. Ta nabyla v rozvojových projektech tři významy. Pro některé organizace to znamená pouhé poskytování informací o plánovaném projektu veřejnosti, pro jiné to je zapojení místní pracovní síly do plánovaných projektů. Tato pojetí participace však nepočítají s větším zahrnutím příjemců pomoci do plánování a realizace projektů. Ukazuje se však, že nejlepší výsledky mají ty projekty, které přikládají participaci třetí a z pohledu kulturní antropologie nejpłodnější význam: že totiž příjemci pomoci sami vyvinou vlastní iniciativu a určí priority daného projektu na základě vlastních zkušeností. Základem participace je tedy myšlenka, že rozvoj by měl vycházet „ze zdola“ místo od politiků, států a agentur.

Koncept posílení znamená dát lidem možnost, aby si dokázali pomoci sami namísto přímého poskytování rozvojové pomoci. Do této kategorie patří především projekty na zvyšování gramotnosti.

Další zásadou je výzkum zemědělských systémů. Tato zásada zdůrazňuje hodnotu místních znalostí, konkrétně význam místních zemědělských technik.

Podporován je i komunitní rozvoj, kde je důležitá společná debata komunity nad problémy, při níž různé skupiny mohou vyjádřit svůj názor na daný problém, a to může pomoci nalézt neoptimálnější řešení. Důležité je povzbuzovat místní komunity k aktivnější roli při plánování projektů, čímž se sníží nebezpečí neúspěchu projektu.

Posledním současným trendem, který Gardner a Lewis zmiňují, je citlivost k genderovým otázkám (v terminologii rozvojových organizací „ženy v rozvoji“ a „gender a rozvoj“). Od poloviny 80. let dochází ke změně pohledu na ženy. Je upuštěno od předchozího zaměření na reprodukční roli ženy a zájem se nově obrací na ženskou zaměstnanost, blahobyt žen a dětí, právo na rovnoprávnost žen či na boj proti ženské chudobě. Zejména se projevuje zájem o větší zapojení žen do rozvojových projektů, čímž se zvyšuje jejich efektivita.

Tyto koncepty se nyní uplatňují v rozvojových projektech po celém světě a bylo by možné je využít i v přístupu k problematice rozvojových projektů zaměřených na Romy v České republice. Romy lze považovat za cílovou skupinu se specifickými potřebami a zájmy. Jejich posílením, vyšší participací a zapojením komunity by se moha zvýšit naděje na úspěch projektů.

4.2.3 ZÁSADY PRO PLÁNOVÁNÍ A IMPLEMENTACI ROZVOJOVÝCH PROJEKTŮ

Gardner a Lewis (1996, s. 77–78) upozorňují, že zkušenosti kulturních antropologů mohou být užitečné nejen při implementaci rozvojových projektů, ale i při jejich plánování. Antropologové zauímají jiné postoje než zástupci jiných profesí pracující na rozvojových projektech. Je to dáno tím, že jsou z principu své profese kulturními relativisty, na rozdíl od většiny ostatních odborníků zaměstnaných v rozvojových organizacích, kteří jsou oddáni „univerzálním principům pokroku“. Rozvojové organizace tak stále staví svou práci na etnocentrických předpokladech o tom, co pomáhá dosáhnout žádané sociální změny. Následkem toho může být používání metod, které nejsou kulturně vhodné. Proto je při plánování projektů dobré využít vhled kulturních antropologů a aplikovat ho na plánovanou změnu. Rozvojová práce by také měla porovnávat různé rozvojové perspektivy a postupy. Tím, že si antropologové kladou odlišné otázky, pomáhají formovat nové a alternativní diskursy rozvoje. V první dekádě 21. století tak mnoho západních rozvojových organizací

začalo aplikovat postupy práce a vedení projektů doporučené kulturními antropology na základě jejich praxe v rozvojové práci.

Jedná se zejména o tři faktory, které je nutné zohlednit při plánování a implementaci projektů, protože ovlivňují jejich úspěch nebo neúspěch. Jsou to dostupnost (přístupnost), dopady a kontrola.

Dostupnost

Antropologické výzkumy rozvojových projektů podle Gardner a Lewise (1996, s. 79–80) naznačují, že ekonomický růst může v mnoha případech chudobu a vykořisťování spíše zhoršit, než je vykořenit. Ne všichni členové jedné komunity mají z rozvojových projektů stejný prospěch. Ten je dán mírou dostupnosti projektu, která závisí na vnitřní struktuře komunit a nerovnosti mezi místními skupinami. Přestože se nerovná distribuce moci a přístupnosti jeví jako zjevná, poskytovatelé pomoci (tj. rozvojové organizace) často zapomínají, že v komunitách, které se skládají z mnoha různých podskupin, je přístup ke zdrojům a rozhodovací moci zřídka rovny. Tento postoj je vytvořen mylným přesvědčením dárců, že zájmy všech chudých jsou všude na světě stejné. Většina lidských společností včetně těch „chudých“ je ale velmi heterogenní. Existuje v nich mnoho forem nerovnosti, většinou založených na rase, genderu, společenské třídě a věku.

Nerovnost a odlišný přístup ke kontrole nad zdroji existují uvnitř komunity na mnoha úrovních. Pokud moc definujeme jako schopnost ovlivňovat události, pak může vycházet z různých zdrojů, například z úředních či neoficiálních. Při zvažování, kdo dostane jaký typ pomoci, je zapotřebí brát ohledy na několik klíčových aspektů. I když nerovnost existuje ve všech společnostech, její struktura je dána historickým a kulturním kontextem, tj. určitá podskupina diskriminovaná v jedné společnosti (např. mladé ženy), nemusí být diskriminovaná v jiné. Vláda nad zdroji a rozhodovací mocí není vždy explicitní, tzn. identita vedoucí osobnosti může být v různých společnostech různá od mladého muže až po starou ženu. Ačkoliv by dle úřadů měli všichni užívat stejných práv, skutečná realita je často úplně jiná. Proto není překvapivé, že z rozvojové pomoci často těží jen některé skupiny. Jsou to zejména ty, které mají přístup k moci, jako vedoucí komunit a projekty mohou končit ještě větším znevýhodněním těch, kterým měly pomoci.

Dopady

Při vytváření projektu je nutné rovněž zvážit jeho dopady na různé oblasti života příjemců pomoci. Gardner a Lewis (1996, s. 87) uvádějí, že soustředění se na sociální dopady přináší přirozenější sociální změnu. Lidé jsou začleněni do mnoha sociálních, ekonomických a politických vztahů, které ovlivňují jejich přístup k majetku a práci, přístup k rozhodovací

moci uvnitř jejich komunit a domácností, jejich pozici na trhu práce atd. Přesně stanovit plné dopady projektů na život příjemců pomoci, není snad ani možné. Dokonce ani kulturní antropologové nejsou schopni dopad sociální změny plně odhadnout, přesto díky svým znalostem a pokládáním správných otázek jsou schopni vytvořit velmi kvalitní odhady. Sociální dopady rozvoje proto musí být pečlivě prověřovány v průběhu projektu a i po jeho skončení skrze evaluaci a hodnocení.

Kontrola

Kontrola podle Gardner a Lewise (1996, s. 93–100) zahrnuje spolupráci s místními organizacemi a skupinami, zvažování vhodných organizačních struktur a odpovídající komunikaci.

Mnoho projektů končí neúspěchem proto, že jejich tvůrci nedokázali rozpoznat vnitřní organizaci a mechanismy rozhodování v dané komunitě. Pokud projekty reflektují již dříve existující struktury společnosti a její instituce, mívají pozitivnější výsledky. Organizace často chybují, když vylučují místní obyvatele z účasti na plánování projektů, protože považují jejich organizační struktury za nevhodné.

Příkladem nevhodné komunikace s místními lidmi jsou zprávy o průběhu projektů. Ty odrážejí přístup k rozvoji shora, neboť jsou hlavním způsobem vyjadřování politiky rozvojových agentur, a proto jsou psány specifickým způsobem, který není běžným smrtelníkům srozumitelný.

Spoluprací s místními obyvateli, tj. vyptáváním lze získat klíčové informace pro zajištění úspěšnosti projektů. Ty se například mohou týkat takových základních věcí, jako nejvhodnější doba a místo pro uskutečnění projektu, zda všichni mají na dané místo přístup nebo zda všem vyhovuje čas konání konzultací a zda se jim nekryje s jinými důležitými aktivitami, jako například prací na poli. Zásadní informace, která by měla vzejít z konzultace se členy komunity, by měla potvrdit nebo vyvrátit, jestli cíl projektu skutečně odpovídá požadavkům a potřebám cílové skupiny.

4.2.4 NEJČASTĚJŠÍ PROBLÉMY SPOJENÉ S MEZINÁRODNÍM ROZVOJEM

Rozvoj se potýká i s několika problémy a stereotypními pohledy na něj. Příčinou mnoha nedorozumění a problémů je sepětí rozvoje s etnocentrismem. Etnocentrické myšlení podle Murphyho (2006, s. 37) znamená, že odlišnou kulturu a její zvyky, tradice a hodnoty posuzujeme z hlediska kultury vlastní. Jsme tedy přesvědčení, že jenom naše vlastní kultura je správná a pravdivá. Toto vyvolává netoleranci a nedostatek pochopení pro odlišné kultury, které jsou považovány za kultury nižší a horší. Spojení etnocentrismu s mezinárodním

rozvojem ukazují Gardner a Lewis (1996: s. 1). Podle nich do poloviny 90. let převažovala v mezinárodním rozvoji představa, že se svět dělí na moderní a vyspělý Sever a oproti němu statický uzavřený Jih. A jen moderní technologie a kapitalistický systém mohou tuto situaci změnit.

Etnocentrismus je v českém prostředí často uplatňován i ve vztahu k Romům, kdy je na ně pohlíženo, jako by byli na „nižším stupni kulturního vývoje“ a cílem rozvojových projektů je potom Romy přiblížit kultuře majority smazáním jejich kulturních specifíků.

Za neúspěchem mnoha projektů stojí jejich plánování shora. Plánování shora příliš nepočítá s účastí lidí, kterým má projekt prospět. Cíle rozvojového projektu jsou určeny mimo cílovou skupinu projektu, nejčastěji politickými autoritami nebo zvnějšku. Proto takto naplánované cíle často nevystihují skutečné potřeby příjemců pomoci nebo jsou zvoleny zcela nevhodné způsoby, jak cílů dosáhnout. Při plánování projektů je nutné vždy zohlednit místní podmínky, být vnímavý k potřebám místních lidí a vycházet z ověřených informací.

4.3 VZTAH MEZI MÍSTNÍM A MEZINÁRODNÍM ROZVOJEM

Když se řekne rozvoj a rozvojové projekty, většina lidí v České republice si představí pomoc chudým státům tzv. třetího světa. Ale rozvoj může být i místní, zaměřený na řešení sociální či ekonomické situace různých skupin ve „vyspělé“ společnosti, jejichž zájmy jsou jiné než zájmy majority. Příkladem takových skupin mohou být svobodné matky, národnostní menšiny, nezaměstnaní, tělesně postižení, sirotci atd. Potřeby těchto skupin se v mnoha případech příliš neliší od potřeb lidí v rozvojových zemích. Oba typy rozvoje se věnují rozvoji ekonomickému (zaměstnanost), sociálnímu (vzdělání, sociální a zdravotní služby, bydlení) nebo podpoře lidských práv. Ve všech případech je důležitý citlivý přístup k řešení problémů, díky kterému je snadnější uspokojit potřeby příjemců pomoci.

Základní principy rozvoje by měly platit jak v rozvoji mezinárodním, tak v rozvoji místním. Ať už se jedná o snahu větší participace příjemců pomoci v projektech nebo o zaměření se na cílové skupiny či jejich posílení.

Mezinárodní rozvoj, jak už jsme si naznačili výše, je od 90. let spojován s dobrým vládnutím. Protože jen tam, kde je dobré vládnutí, je kladen důraz na transparentnost a hospodárnost využívání prostředků plynoucích z rozvojové práce. Dobré vládnutí je také neoddelitelně spjata s tím, jak státy přistupují k místnímu rozvoji. Aby vyspělé státy zajistily spokojenost svých obyvatel, zaměřují se na rozvoj místní, jenž by měl podle Bernarda (2010) zahrnovat lokální ekonomický rozvoj, rozvoj lokální občanské společnosti, rozvoj kvality životního prostředí, rozvoj jednotlivých veřejných služeb, rozvoj kvality bydlení, rozvoj

pozitivních sousedských vztahů nebo rozvoj jiných oblastí, které jsou pro danou lokalitu důležité. Místní rozvoj by měl samozřejmě zahrnovat i nutnost konzultovat zamýšlené projekty s cílovou skupinou. Tyto cíle místního a mezinárodního rozvoje jsou tedy téměř totožné. Jak mezinárodní, tak i místní rozvoj mají přinášet žádoucí nebo pozitivní sociální změnu. Proto pokud má mezinárodní rozvoj přinést pozitivní změnu v rozvojových státech, měl by vycházet z potřeb místního rozvoje.

Další propojení mezinárodního a místního rozvoje souvisí s tím, že mnoho vyspělých států je vázaných mezinárodními úmluvami o rozvojové spolupráci a o lidských právech. Toho se snaží využít menšiny ve vyspělých státech, aby dosáhly zrovnoprávnění s majoritou a zlepšení svého postavení. Nejúčinnějším způsobem, jak mohou menšiny upozornit na svou situaci, je internacionalizovat svoje problémy a donutit tak stát zabývat se jejich situací kvůli hrozbě sankcí z vnějšku. Mezinárodní rozvoj tedy poukazuje na neutěšenou situaci mnoha marginálních skupin a nutí vyspělé státy řešit jejich domácí problémy s odvoláním se na jejich závazky plynoucí z mezinárodních smluv. Příkladem internacionalizace problémů menšin je mezinárodní kampaň za rovnoprávnost nedotknutelných v Indii nebo rozsudky štrasburského soudu týkající se diskriminace Romů v České republice.

Přímý vliv na podobu mezinárodní spolupráce a místního rozvoje v České republice má její členství v mezinárodních organizacích a závaznost mezinárodních smluv, které ČR podepsala.

Z hlediska zahraniční politiky je pro Českou republiku nejdůležitější členství v Evropské Unii. EU patří vůbec k největším světovým poskytovatelům mezinárodní rozvojové pomoci. Základní principy mezinárodní rozvojové spolupráce EU byly definovány v Maastrichtské smlouvě z roku 1992. Tyto cíle byly aktualizovány v dalších smlouvách. Poslední aktualizaci obsahuje Lisabonská smlouva, která vstoupila v platnost 1. prosince 2009. Hlavní cíle EU v mezinárodní rozvojové spolupráci jsou přispívat k rozvoji a upevnění demokracie a právního státu a k respektování lidských práv a základních svobod. Lisabonská smlouva pak klade důraz na snížení a výhledově i vymýcení chudoby. Na koncepci rozvojové politiky EU (Rozvojovka, 2011) se podílí hned několik orgánů, ke kterým patří Evropská komise, Generální ředitelství pro rozvoj, EuropeAid a Výbor pro rozvoj v Evropském parlamentu. V současnosti je tato politika založena na koncepci třech „K“: komplementarita, koordinace a koherence. Komplementarita má zajistit vyšší efektivnost projektů, koordinace má zamezit opakování stejných projektů, úkolem koherence je vytvoření harmonie mezi

rozvojovou politikou a ostatními politikami EU. Všechny tyto zásady je možné rovněž využít na poli místního rozvoje.

Evropská komise pro léta 2007 až 2013 (Jelínek, Plešinger, 2008) v rámci vnější spolupráce EU stanovila nástroje používané v oblasti vnějších vztahů. Jedním z nástrojů, který vlze využít i v místním rozvoji, je Integrovaný nástroj pro předvstupní pomoc. Tento nástroj nahradil celou skupinu jiných nástrojů (např. PHARE) a jeho součástí je budování kapacit institucí, regionální a přeshraniční spolupráce, regionální rozvoj, rozvoj venkova a rozvoj lidských zdrojů. Nástroj je určen kandidátským zemím. Tyto nástroje využívala před svým vstupem do EU i ČR. Příkladem je čerpání prostředků z programu PHARE (Národní vzdělávací fond, 2000), který vznikl v roce 1989 a byl určen postkomunistickým státům ve střední a východní Evropě. Cílem programu bylo pomoci těmto státům s ekonomickou restrukturalizací a politickými změnami. Součástí programu byl Fond rozvoje lidských zdrojů, který měl podpořit ekonomickou a sociální soudržnost, přispět k vyšší zaměstnanosti a připravit ČR na využívání Evropského sociálního fondu. V programu PHARE bylo realizováno i několik projektů zaměřených na Romy.

Určitou podobnost vykazují i fondy EU, z nichž se čerpají peníze na mezinárodní a místní projekty. Peníze pro mezinárodní rozvojové projekty jsou čerpány z Evropského rozvojového fondu (BussinessInfo, 2009), který byl založen v roce 1959 a ze společného rozpočtu EU. Z Evropského rozvojového fondu jsou financovány státy označené jako země ATK (Afrika, Tichomoří, Karabik). Peníze z fondu mají zajistit především hospodářský rozvoj těchto států. Tento fond stojí mimo rozpočet EU a je financován přímo z příspěvků jednotlivých členských států. Ze společného rozpočtu EU jsou čerpány finance na humanitární pomoc a potravinové zabezpečení a na rozvojovou spolupráci se zeměmi Asie, Latinské Ameriky, severní Afriky, Blízkého Východu a střední a východní Evropy.

Finance na místní rozvojové projekty jsou přidělovány ze strukturálních fondů EU. Strukturální fondy EU se dělí na Evropský fond pro regionální rozvoj a na Evropský sociální fond. Evropský fond pro regionální rozvoj (Regionální politika, 2010) se snaží posilovat hospodářskou a sociální soudržnost v rámci EU vyrovnáním rozdílů mezi regiony. Fond se snaží reflektovat regionální specifika, podobně jako se o to snaží mezinárodní rozvojové programy. Evropský sociální fond chce přispět ke zvýšení zaměstnanosti a rozšíření pracovních příležitostí.

Podobnost mezi mezinárodním a místním rozvojem lze nalézt i ve struktuře financování projektů, na které se podílejí mezinárodní finanční instituce, agentury OSN, vlády a jejich rozvojové agentury, veřejnost, občanská hnutí a nevládní organizace.

Financování rozvojové pomoci může probíhat několika způsoby. Lze poskytovat transfery peněz mezi dvěma vládami. To je označováno jako bilaterální rozvojová spolupráce.

Financování většiny projektů funguje tak, že jednotlivé státy vkládají peníze do společného fondu nebo do pokladen multilaterálních organizací, kde jsou peníze přerozděleny do jednotlivých prioritních sektorů. Toto je společné jak místnímu, tak i mezinárodnímu rozvoji. Přerozdělené peníze jsou poskytovány buď vládám jednotlivých zemí, které je poté přerozdělí NNO. NNO pak používají peníze na projekty určené konečným příjemcům pomoci.

Peníze na projekty lze samozřejmě získat i přímo od soukromých dárců a firem, toto je příznačné zejména pro multilaterální instituce a NNO.

Významný vliv na podobnost místního a mezinárodního rozvoje mají i NNO, které dokážou pružně reagovat na potřeby místních i vzdálených komunit.

Kobes (2009, s. 18) uvádí, že angažování nevládních neziskových organizací v oblasti rozvoje je spojeno se změnou v rozvojové činnosti. V 90. letech 20. století totiž NNO získaly významnou roli při realizaci rozvoje, když převzaly část úkolů mezinárodních a národních institucí. Za příčinu vyšší angažovanosti NNO v oblasti rozvoje je úsilí o větší participaci cílových skupin na realizaci rozvojových projektů, více propracované řešení konkrétních problémů a zvýšení efektivity rozvojových projektů při současném snížení finančních nákladů.

Myšlenku spříznění mezinárodního a místního rozvoje podporuje i Pieterse (2001, s. 84), který přichází s konceptem alternativního modelu rozvoje, jenž přináší předefinování rozvojových cílů. Podle něj v současnosti hrají klíčovou roli na poli rozvojové spolupráce nevládní neziskové organizace. Kvůli jejich existenci byly některé cíle rozvoje přehodnoceny. Rozvoj už není jen otázkou růstu HDP. Přední pozice nyní zaujímá lidský rozvoj. Jedním z možných pohledů na alternativní rozvoj může být jeho vidění jako místního rozvoje s alternativní praxí. Alternativní rozvoj je tedy doménou třetího sektoru nebo občanské politiky. Klíčovým bodem je zde rozvoj zdola, rozvoj vycházející z komunity a od NNO. Alternativní rozvoj zahrnuje charakteristiky respektující rozvojovou metodologii (participace, endogennost, samostatnost) a cíle (přizpůsobení lokálně definovaným potřebám).

4.4 SOUČASNÝ ZPŮSOB IMPLEMENTACE PROJEKTŮ

Na podobu většiny rozvojových projektů uskutečňovaných v České republice má největší vliv Evropská unie. Po vstupu do EU se Česká republika zavázala dodržovat zásady zahraniční spolupráce schválené EU, z těchto zásad vychází i podoba mezinárodních rozvojových projektů. EU má vliv i na podobu místních rozvojových projektů, na které poskytuje finance ze svých fondů. Proto tedy podoba obou typů projektů v ČR vychází z jejích doporučení, která byla z velké části převzata jak vládou České republiky a jejími ministerstvy, českými městy a obcemi, tak i mnoha NNO.

Materiály Evropské komise (z podsekce Europe Aid Development and Cooperation) definují rozvojový projekt jako řadu aktivit zaměřených na dosažení předem stanovených cílů v určeném časovém období a za dodržení předem daného rozpočtu.

Podle Evropské komise by měl projekt splňovat tyto nároky (European Commission, 2010):

- dopady projektu by měly být jasné pro všechny zúčastněné strany, tzn. včetně cílové skupiny, na kterou je projekt zaměřen (viz. výše zmiňovaný koncept participace)
- jasně stanovené náležitosti týkající se koordinace, managementu a financování
- do projektu by měl být zahrnut sledovací a hodnotící systém podporující management
- odpovídající úroveň ekonomické a finanční analýzy, která dokáže, že náklady projektu nebudou vyšší než zisky z něj plynoucí

Řízení projektového cyklu je v podstatě popisem manažerských činností a rozhodovacích procesů používaných během projektového cyklu (včetně klíčových úkolů, rolí a odpovědnosti, klíčových dokumentů a rozhodovacích voleb).

Projektový cyklus pomáhá zajistit, aby projekty odpovídaly základním cílům Evropské komise a cílům jejích partnerů. Schválené cíle jsou relevantní pro schválené strategie a odpovídají potřebám cílových skupin. Cíle musí být rovněž proveditelné a vytvářet udržitelný přínos.

Manuál projektového cyklu zahraniční rozvojové spolupráce České republiky, který je odvozen právě z doporučení Evropské komise (2006, s. 5) identifikuje 5 fází projektového cyklu. Do těchto fází spadá programování, identifikace, formulace, realizace a monitoring a evaluace (viz příloha). Rozfázováním projektu dochází k neustálému ověřování jeho relevantnosti a toho, zda skutečně řeší problémy, na které měl být zaměřen. V jednotlivých

fázích také dochází k zpětnému ověřování dříve získaných informací, a to jak z hlediska jejich správnosti, tak i jejich aktuálnosti.

Významným nástrojem, který využívá v projektovém cyklu místní i mezinárodní rozvojová práce, je logický rámec (viz. příloha). Podstatou logického rámce (European Commission, 2010) je přemýšlet o projektu systematicky a strukturovaně. Výsledkem použití metody logického rámce je vytvoření matice, která odráží vztahy mezi jednotlivými úrovněmi projektu a vnějšími faktory ovlivňujícími projekt.

Manuál (2006, s. 6) definuje základní pojmy, s nimiž logický rámec pracuje. K těmto pojmům patří: záměr, cíl, výstupy, aktivity a vstupy. Záměr vypovídá o dlouhodobém pozitivním dopadu na cílovou skupinu, kterého chce projekt dosáhnout nebo k němu přispět. Cíl je očekávaný konečný stav, který vyplývá z využití výstupů projektu. Výstupy se pak rozumí produkty projektu potřebné pro dosažení cílů. Výstupy musí jít identifikovat jak věčně, tak i časově. Aktivity jsou činnosti, které jsou prováděné v rámci projektu a dochází při nich k proměně vstupů na výstupy. Vstupy jsou finanční, materiální a lidské zdroje potřebné pro realizaci projektu.

Logický rámec se uplatňuje hned v několika fázích projektového cyklu. Během identifikace problému analyzuje současnou situaci, posuzuje relevanci projektu a stanovuje cíle a strategie k jejich dosažení. Nejdůležitější je využití logického rámce ve fázi formulace, kdy je vytvářen vhodný projektový plán a jeho cíle a zároveň je stanovena strategie řízení rizik. Při realizaci projektu je logický rámec využíván při operativní práci a monitorování projektu. V průběhu evaluace pak umožňuje hodnocení výsledků a dopadů projektu ve srovnání s plány.

Logický rámec je nástroj, který má široké uplatnění a využívají ho nejen mezinárodní rozvojové projekty, ale i rozvojové projekty místní. Logický rámec jako jeden z hlavních nástrojů při plánování projektů používají velké bilaterální a multilaterální instituce (Efektivně, 2011) jako např. USAID (Americká agentura pro mezinárodní rozvoj), CIDA (Kanadská agentura pro mezinárodní rozvoj), DFID (Britské ministerstvo pro mezinárodní rozvoj), GTZ (Německá společnost pro technickou spolupráci), EU, UNDP (Rozvojová agentura Spojených národů), FAO (Organizace pro potraviny a zemědělství), ADB (Asijská rozvojová banka). Využití nachází logický rámec i v místním rozvoji, kde jej používají mnohé NNO, jeho použití doporučuje i česká vláda a EU při žádání dotací na místní rozvojové projekty.

4.5 PARALELY MEZI MEZINÁRODNÍM ROZVOJEM A ROZVOJEM ZAMĚŘENÝM NA ROMY

Pokud se zamyslíme nad mezinárodním rozvojem, najdeme v něm spoustu paralel i k romské situaci. Mnohé tyto podobnosti vyplývají ze skutečností zmíněných v této kapitole. Rozvoj se téměř vždy zaměřoval na společnosti, kultury a státy, které byly považovány za méně rozvinuté. Rozvoj měl být pro ně prostředkem, jak se dostat na úroveň vyspělých většinou západních států nebo v případě národnostních a jiných menšin na úroveň majoritní skupiny. V tomto smyslu je rozvoj chápán jako evoluce. Toto platí i u Romů v České republice, kteří jsou v mnoha případech považováni majoritní společností za „zaostalé“ a cílem některých rozvojových projektů, ať už státních nebo realizovaných NNO je splnutí Romů s majoritní společností.

Uplatnění směrem k romské populaci naleznou i rozvojové cíle tisíciletí, které se týkají především chudoby, vzdělání a zdraví. Romové totiž patří k chudší skupině obyvatel České republiky. Vliv na růst chudoby u Romů po roce 1989 mělo hlavně zvýšení nezaměstnanosti a snížení sociálních dávek ze strany státu. Chudoba podle manuálu Globální problémy a rozvojová spolupráce (2008, s. 24–26) neznamená jen nízký příjem, můžeme najít i její další dimenze, kam patří horší zdraví (nedostupnost kvalitní zdravotní péče), nižší vzdělání (negramotnost, nedostupnost vzdělání), nesnadný přístup ke službám, horší bezpečnost nebo sociální vyloučení (sociální znevýhodnění).

Užitečným se jeví i využití zásad pro plánování a implementaci rozvojových projektů, tedy dostupnosti, dopadů a kontroly. Z těchto zásad vyplývá, že na Romy je nutné pohlížet jako na velice heterogenní skupinu, kde se mísí tradice i mnoho nových společenských jevů. Při plánování projektů zaměřených na zlepšení romské situace je nutné zjistit, kdo má v dané romské komunitě moc, které segmenty romské společnosti mají menší přístup k projektům a k rozhodování, neboli nemají takový respekt a mohou být v projektech opomenuty. Rovněž je nutné nepodcenit, že díky mnoha různým vlivům nelze v rozvojových projektech zaměřených na Romy uplatňovat stereotypní znalosti o romských komunitách, ale je dobré se vždy ujistit o stávající situaci v dané komunitě a položit si otázky specifikované v části věnující se zásadám pro plánování a implementaci rozvojových projektů.

Jednou z hlavních oblastí zájmu mezinárodní rozvojové práce je vzdělání. Vzdělání je základním předpokladem pro zlepšení životní úrovně obyvatel. Zaměření se na vzdělání je klíčové i v oblasti romské problematiky v České republice. Vzdělávání Romů se věnovala a věnuje velká část projektů. Mnoho těchto projektů však skončilo neúspěchem. Vzdělávání

(2008, s. 29–31) předává kulturní a společenské vzorce a hodnoty. Proto je vždy nutné u každého modelu vzdělávání posoudit jeho dopady.

4.6 SHRNUTÍ KAPITOLY

Jak tato kapitola ukázala, rozvoj lze chápat mnoha způsoby. Hledání ideálního konceptu bylo spojeno s mnoha omyly a těžkostmi, které snižovaly efektivitu i důvěryhodnost rozvojové práce. Přesto během této doby byly vypracovávány nové zásady a objevily se i nové trendy, které přispěly k účinnější pomoci. Základem rozvojové práce je neustále mít na paměti důležitost dostupnosti, dopadů a kontroly při plánování a implementaci rozvojových projektů, které lze využít jak v rozvoji mezinárodním, tak i v rozvoji místním.

5 ROZVOJOVÁ PRÁCE V ČESKÉ REPUBLICE PO ROCE 1989 ZAMĚŘENÁ NA ROMY

Cílem kapitoly je představit oblasti, v nichž se odehrává rozvojová práce s Romy v České republice s důrazem na činnost nevládních neziskových organizací. V úvodu poslední části práce bude popsán terénní výzkum, který byl proveden ve třech NNO a jeho cílem bylo zjistit, nakolik využívají svůj potenciál k řešení romských problémů, jak vypadá situace v jednotlivých oblastech zájmu, zda zohledňují nejnovější trendy a metody v rozvojové práci a jak jsou organizace úspěšné. Na tuto část naváže podkapitola, která představí organizace, v nichž byl proveden výzkum, ale i principy podle kterých pracují NNO zabývající se Romy obecně. Krátce bude zmíněna i činnost státních orgánů a organizací, které pracují s Romy. Zjištění vyplývající z výzkumu budou uvedena v podkapitole Tematické oblasti rozvojové práce s romskou populací v ČR. Závěr kapitoly shrne úspěchy a neúspěchy v různých oblastech rozvojové práce zaměřené na Romy v ČR.

5.1 POPIS TERÉNNÍHO VÝZKUMU

Cílem výzkumu k této diplomové práci bylo zjistit, v jakých oblastech se nejčastěji angažují české NNO ve vztahu k Romům po roce 1989. Součástí výzkumu byla také snaha zmapovat konkrétní aktivity a projekty v rámci jednotlivých oblastí zájmu a rovněž i principy a metody, které pracovníci NNO při své práci využívají.

V rámci výzkumu k této diplomové práci jsem navštívila tři NNO zabývající se pomocí romským komunitám. Pro tento výzkum jsem oslovila emailem patnáct NNO, u většiny z nich dva pracovníky na rozdílných pozicích s žádostí o spolupráci při výzkumu k diplomové práci. Jednalo se o pět malých organizací, šest větších a čtyři, které působí na více místech v Čechách nebo na Moravě. Většina oslovených organizací měla hlavní sídlo i místo působení v Praze, dvě v Brně a po jedné v Dobré Vodě, Liberci a Mostě. Organizace byly zvoleny především na základě tematických oblastí jejich působnosti, tak aby jejich činnost pokryla, co nejširší okruh aktivit, které zahrnují např. sociální poradenství, vzdělávání, zaměstnávání, volný čas, lidská práva a kulturu.

Problémem, se kterým jsem se setkala při výzkumu, byla neochota NNO zúčastnit se výzkumu. Ze sedmi NNO se neozvali vůbec. Další tři žádost o spolupráci odmítly poté, co jsem jim podrobněji vysvětlila, co po nich žádám, tedy osobní setkání a po seznámení se s výzkumnými otázkami, se zdůvodněním, že nejsou ti praví, na které bych se měla obrátit. V jiné NNO mě odmítli kvůli tomu, že je pro ně neefektivní vyhovět všem podobným žádostem, a proto takovéto rozhovory neposkytují. V další organizaci souhlasili se schůzkou a

pomocí s výzkumem, ale nakonec přestali reagovat na jakékoliv pokusy o kontakt. Výzkum jsem tedy provedla ve třech NNO, jejichž pracovníci souhlasili se schůzkami a zodpovědním výzkumných otázek. Mezi tyto organizace patří Český Západ, Romodrom a Společenství Romů na Moravě.

Během schůzek, které se konaly vždy v sídle výše zmíněných organizací, jsem provedla polostandardizované rozhovory (viz. příloha) s devíti jejich pracovníky, které se týkaly jejich pracovní pozice, ale i činnosti a poslání organizace. Rozhovory s respondenty byly prováděny jednotlivě, aby se nemohli vzájemně ovlivňovat. Cílem těchto rozhovorů bylo dozvědět se něco o tom, jak tyto organizace fungují, čeho chtějí dosáhnout, na jaké oblasti pomoci se zaměřují, jaké problémy při tom musí řešit a jak hodnotí svou úspěšnost. Respondenti spolupracovali velmi ochotně, pokud znali odpovědi na otázky. V některých případech však neuměli na kladené dotazy zodpovědět. To pak odkazovali na své kolegy, že ti to určitě budou vědět nebo reagovali tím, že v organizaci nepracují příliš dlouho. Nejméně jistí si byli v otázkách týkajících se obecných metod a principů, které jsou využívány při projektech v jejich NNO. Za pozitivum naopak považují ochotu bavit se i o problémech a neúspěších, se kterými se při své práci setkali.

Co se týče devíti respondentů, jednalo se o osm žen a jednoho muže ve věku 22 až 54 let, kteří zastávali široké spektrum pracovních pozic od vedení až po terénní pracovníky. Pět respondentek pracuje v Českém Západu a dvě z nich pocházejí přímo z tamní romské komunity a pracují na pozici asistentka pro práci se staršími dětmi a komunitní a terénní sociální pracovnice. Zbylé tři tam zastávají funkce: asistentka pro práci s mladšími dětmi, sociální pracovnice, asistentka zaměstnávání a zároveň vedoucí volnočasového kroužku. V Romodrom jsem provedla rozhovory s vedoucím programu pro regiony a sociálních programů ve vězeňství a také s vedoucí programů pro vzdělání. Ze Společenství Romů na Moravě jsem se setkala s výkonnou ředitelkou sdružení a terénní sociální pracovnící.

5.2 NEVLÁDNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE

Od roku 1990 vznikají neziskové romské organizace, ale i organizace, které mají Romům pomoci řešit jejich problémy. K významným romským neziskovým organizacím patří např. Demokratická aliance Romů, IQ Roma Servis, Romea, Sdružení Dženo, Sdružení Athinganoi, Sdružení R-mosty, Slovo 21, atd. K hlavním principům jejich práce patří, jak uvádějí tyto organizace, důraz na smysluplnost jejich práce, profesionální přístup, vedení klientů k samostatnosti, přispívání ke snižování sociálního vyloučení nebo podpora rozvoje občanské společnosti.

Na tomto místě budou krátce představeny organizace, které byly předmětem výzkumu.

❖ Český západ

Posláním Českého západu o. s. (Český západ, 2011) je budovat na území Toužimska občanskou společnost. Tedy takovou společnost, kde nedochází k sociálnímu vyloučení, projevům xenofobie a rasové nesnášenlivosti a kterou charakterizuje zájem občanů na řešení věcí veřejných. Mezi principy práce Českého západu patří, že jeho členové věří v důstojnost každého člověka a jsou si vědomi toho, že úkolem jejich práce je podporovat nejen jednotlivce, ale také celou komunitu, která v sobě skrývá tvořivou sílu. Dalším principem práce Českého Západu je, že jeho pracovníci nedělají práci za druhé, ale naopak chtějí klientům umožnit, aby si problémy řešili sami a měli tak život ve svých rukách.

Český západ o. s. je sdružení, které bylo založeno v roce 2001 a má sídlo v Dobré Vodě u Toužimi. Značný podíl na jeho vzniku mají bratři trapisté z kláštera v Novém Dvoře, kteří nabídli několika Romům z Dobré Vody práci při výstavbě jejich kláštera. Na základě této spolupráce bylo založeno občanské sdružení Český západ. Jeho zakladateli jsou Ján Dunčeka pocházející z dobrovodské romské komunity a dva koordinátoři zaměstnávající romské muže. Sdružení se postupně rozrůstalo a přibývaly aktivity zaměřené na ženy a děti. Jednalo se o vzdělávací projekty a volnočasové kroužky. Sdružení rovněž začalo využívat metodu komunitní práce, která má místní Romy naučit řešit své problémy samostatně. V roce 2003 vznikla v rámci sdružení i textilní dílna a byl otevřen Odpolední klub v Toužimi, kde mohou děti trávit smysluplně svůj volný čas, který jim zbývá do odjezdu jediného odpoledního autobusu do Dobré Vody. V roce 2005 byly posíleny vnitřní kapacity Českého západu a vznikl strategický plán organizace, podle kterého se sestavují roční operační plány. Posílení vnitřních kapacit sdružení bylo možné podle slov jedné z pracovníků využitím Globálního grantu, který vypsala nadace NROS. Díky grantu bylo možné vzdělání jejich pracovníků, zprofesionalizování jejich činnosti a zakoupení počítačového vybavení. V roce 2005 sdružení zakoupilo od města Toužim panelový dům, kde žijí romští obyvatelé, a který byl ve velmi špatném stavu. Do roku 2007 se jej podařilo opravit díky úsilí obyvatel domu a prostředkům z Úřadu vlády. Zároveň byl ustanoven šestičlenný domovní výbor, jehož členové jsou proškolení v oblasti domovní správy. Je plánováno, že si postupně obyvatelé domu odkoupí jednotlivé byty do soukromého vlastnictví. V roce 2007 vznikl i osadní výbor, o kterém se podrobněji zmíním později. O rok později sdružení získalo několik ocenění, např. Ethnic Friendly zaměstnavatel. Rovněž se stalo členem Evropské sítě proti diskriminaci (ENAR).

Centrálním místem, kam se soustředí činnost Českého západu je Dobrá Voda, kde má organizace i sídlo. Romové se dostali do Dobré Vody po druhé světové válce. Počet obyvatel vesnice se dnes pohybuje kolem sta, přičemž Romové zde tvoří tři čtvrtiny. Většina z Romů bydlí v jednom panelovém domě, který je tvořen 14 byty. Další místa působení sdružení se nacházejí v Bezděkově na Toužimsku a ve Služetíně a na Nové Farmě na Tepelsku. Všechny tyto lokality se nachází v Karlovarském kraji.

Sdružení se snaží pomáhat místním Romům s hledáním zaměstnání a s rekvalifikačními programy, se zkvalitňováním bytové situace, zlepšováním vztahů v komunitě, ale i s neromskými sousedy, zajišťuje jim terénního sociálního pracovníka, který s nimi řeší jejich problémy, vyplývající ze styku se státními a soukromými institucemi. Český západ má registrované dvě sociální služby, a to terénní programy a sociální aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Český západ věnuje pozornost i romským dětem, pro které zajišťuje řadu volnočasových aktivit, dojíždění do škol a doučování. Je zde také snaha o zapojení Romů do komunální politiky zřízením osadního výboru. V rámci své další činnosti Český západ provozuje keramickou a textilní dílnu a také dobročinný obchod Buřti, kde se prodávají výrobky místních romských žen.

Sdružení uskutečnilo za deset let své existence více než desítku projektů. Jmenujme např. projekt Na vlastní nohy, jehož cílem je zplnomocnit členy sociálně vyloučené romské komunity. Nástrojem, který má toto umožnit, je vzdělání a podpora osobního růstu. V romské komunitě byl ustanoven výbor, který vede k diskusi ve společenství, kdy se určují problémy, se kterými se komunita potýká a diskutuje se o možnostech jejich řešení. Jiným projektem je Společně v Dobré Vodě 2010, který si kladl za cíl upravit tři veřejná prostranství v Dobré Vodě. To, jak tato místa budou vypadat, stanovili sami obyvatelé Dobré Vody na veřejných setkáních v předchozím roce. Úpravy míst byly uskutečněny pomocí pěti veřejných brigád připadajících na soboty.

Základním principem práce s romskou komunitou v Dobré Vodě je, že se pracuje s celou rodinou tak, aby se o sebe dokázala sama postarat. Důležitý je každodenní kontakt mezi členy komunity a pracovníky sdružení, kteří si tím lépe vybudují vzájemnou důvěru.

Český západ spolupracuje hned s několika místními organizacemi. Jednou z nich je Kotec, což je nezisková organizace provozující nízkoprahová centra. Na státní úrovni organizace spolupracuje s Agenturou pro sociální začleňování v romských lokalitách. Od spolupráce si sdružení slibuje získání dalších zkušeností v oblasti sociálního začleňování, navázání vztahů s novými partnery a zkvalitnění stávajících služeb.

Peníze na projekty tato NNO čerpá z dotací MPSV, z EU, od kraje, ale i z vlastní činnosti.

❖ Romodrom

Základním posláním Romodrom (Romodrom, 2011) je sdružovat občany všech národností, zejména občany romské národnosti, dále pak podpora vzdělávání ve všech jeho oblastech a možnost nabídnout sdružování romským dětem školního věku. Mezi nejdůležitější úkoly rovněž patří šíření občanského právního povědomí s důrazem na práva a svobody individuálního občana a na práva menšin s cílem dosáhnout rovnoprávného zacházení ze strany většiny, a tím podporovat boj proti rasismu a diskriminaci, a rovněž snaha o vytvoření prostoru ke komunikaci ve společnosti. K cílům sdružení patří i vydávání nezávislých publikací a časopisů a podpora kulturně uměleckých aktivit.

Občanské sdružení Romodrom vzniklo v roce 2001 a sídlí v Praze 1. Jeho zakladatelkou je Romka Marie Gailová, která působila jako terénní pracovníce v Praze 22–Uhřetěvesi v romském ghettu, jehož obyvatelé žili ve špatných podmínkách bez pitné vody, elektřiny, plynu a kanalizace. Rozhodla se tedy vyzkoušet jiný přístup a za účelem komplexního řešení sociálních problémů jednotlivých rodin založila o. s. Romodrom. Během deseti let se organizace Romodrom rozrostla a získala v oblasti práce v romských komunitách dobré jméno. Dnes má kolem sta zaměstnanců a působí ve většině krajů České republiky.

Cílem Romodrom je prosazování práv a integrace osob ohrožených sociálním vyloučením. Pro dosažení tohoto cíle bylo stanoveno několik principů, které se Romodrom při prosazování svých projektů snaží dodržovat. Jedná se o to poznat prostředí, ve kterém rodina žije, při práci s konkrétními rodinami vzít na zřetel specifické podmínky v těchto rodinách. Dále jde o to určit správné příčiny nepříznivé situace a řešit tuto situaci komplexně jako soubor souvisejících příčin a následků. Řešení situace by mělo vést k osamostatnění příjemců pomoci.

V současnosti má Romodrom několik typů programů, které dokazují, že chápou romskou společnost jako heterogenní. Zabývají se programy pro děti a mládež, vězeňskými programy a programy v sociálně vyloučených lokalitách.

Ze vzdělávacích programů je nyní nejvýznamnější Projekt Romodrom pro vzdělání, který nabízí komplexní program pro školní úspěšnost dětí. Samozřejmostí je, že projekt odpovídá specifickým potřebám romských dětí v oblasti vzdělávání a má tak zabránit předčasnému opouštění školy. Romské děti mají potíže s docházkou do školy a nedostatečnou předškolní vybaveností, která je často příčinou toho, že jsou poté zařazeny na speciální školy.

Součástí projektu jsou návštěvy speciálních pedagogických pracovníků v rodinách, kteří se věnují dětem tak, aby byly ve škole co nejúspěšnější.

Specifikem Romodrom jsou vězeňské programy. Během terénní sociální práce ve vyloučených lokalitách bylo zjištěno, že příčinou mnoha problémů je pobyt jednoho člena rodiny ve vězení. Proto vznikl program poskytující pomoc a poradenství osobám ve výkonu trestu odnětí svobody (VTOS). Program se snaží o posílení funkčnosti a stability rodinných vazeb člověka ve VTOS, o zlepšení orientace ve společnosti a jejím fungování, zlepšení komunikace se státními institucemi a úřady, zvýšení motivace uplatnit se na trhu práce a vyvolat schopnost sebereflexe.

Romodrom má i projekt Romodrom pro regiony, který je zaměřen na poskytování terénní sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách v šesti krajích České republiky. Tyto programy se snaží o integraci osob, které ohrožuje „sociální vyloučení“. Projekty mají stanovenou i metodiku práce, kdy je s klienty pracováno v jejich přirozeném prostředí, je zde zájem o prostředí, ve kterém rodina žije, jsou zohledněny specifické podmínky v jednotlivých rodinách. Primární je tedy individuální přístup. Důraz je kladen na odbornost, bezplatnost pomoci a komplexnost řešení. Rovněž se předpokládá rovnost v přístupu k pomoci, na kterou mají nárok všichni bez rozdílu pohlaví, věku, národnosti jazyka, politického přesvědčení nebo sociální situace. Dále jsou klienti vedeni k samostatnosti, aby byli schopni převzít odpovědnost za svou životní situaci. Je dbáno také na to, aby terénní sociální práci ve vyloučených romských lokalitách zajišťovali převážně romští pracovníci.

Součástí vězeňských programů a programů Romodrom pro regiony je také zvyšování funkční gramotnosti. Jde hlavně o funkční gramotnost v oblastech bydlení, práce, státní správy a institucí a vyplňování různých formulářů.

❖ Společenství Romů na Moravě (SRNM)

Posláním Společenství Romů na Moravě (Společenství Romů na Moravě, 2011) je přispívat ke snižování sociálního vyloučení lidí v nepříznivé sociální situaci, a to především Romů na území Moravy, dále přispívat k začleňování Romů do společnosti v rozličných oblastech společenského života a podporovat emancipaci Romů a přispívat k dialogu ve všech částech společnosti. SRNM jde především o to zapojit Romy do života společnosti při současném zachování identity Romů, tzn. jazyka, kultury a přiznání romské národnosti.

SRNM je občanské sdružení, které bylo založeno již v roce 1991 Romem Karlem Holomkem. Prvotním zájmem v té době bylo vytvořit v městech s velkým počtem Romů pobočky, které by spolupracovaly s radnicemi měst na řešení romské problematiky. Úkolem

této spolupráce bylo řešit problémy mezi Romy a ostatními obyvateli měst prostřednictvím dialogu a ne pouze administrativně.

Hlavní sídlo organizace se nachází v Brně. Sdružení v současnosti dále provozuje ještě dalších pět poboček (Hodonín, Olomouc, Štenberk, Rýmařov a Velká Kraš). V minulosti mělo sdružení až devět poboček. Ovšem některé z nich zanikly, protože podmínkou je, že vedoucím pobočky v daném místě musí být Rom z té lokality. Problém nastal, pokud se takový člověk např. odstěhoval nebo odešel na mateřskou dovolenou, v tomto případě přestala pobočka postupně fungovat.

SRNM nabízí pro své klienty terénní sociální práci ve vyloučených lokalitách, výchovně-vzdělávací aktivity pro děti a mládež jako jsou volnočasové aktivity formou pravidelných kroužků i jednorázových akcí, doučování dětí a letní tábory. K dalším činnostem patří podpora romské kultury. Ta probíhá formou vydávání romsko-českých novin *Romano Hangos* a pořádání soutěží a festivalů s multikulturní tematikou (např. *Django Fest* v Brně).

Mezi hlavními cíli SRNM najdeme pomoc sociálně slabým, zejména Romům nebo lidem ohroženým sociálním vyloučením. Na každé pobočce SRNM pracuje terénní sociální pracovník, který pomáhá klientům se základními problémy, se kterými si klient sám nedokáže poradit. Součástí terénního sociálního poradenství je docílit pro klienty zlepšení bytové situace, pomoc při hledání zaměstnání a zvyšování předpokladů pro jeho získání, dluhové poradenství, informování o možnostech dalšího vzdělávání, pomoc při řešení rasové diskriminace a zvyšování právního povědomí klientů.

Základním principem sdružení je naučit klienty pomoci si sami. Už od prvního kontaktu jsou co nejvíce zapojováni do řešení svých problémů. Je jim nabídnuto několik možností řešení a oni sami si musí zvolit, co je pro ně nejvhodnější. Rovněž při podávání různých žádostí na úřady, hledání práce nebo bydlení dostanou pouze návod, jak danou činnost vykonat, terénní sociální pracovník to za ně sám neudělá.

SRNM uskutečňuje různé projekty týkající se zejména terénní sociální práce, volnočasových a vzdělávacích aktivit, zaměstnanosti a kultury. Za všechny projekty jmenuji např. projekt, který již skončil z důvodu nedostatku peněz a byl jím provoz pracovně rehabilitační dílny v Kobylé nad Vidnávkou. Dílna byla v provozu dva roky. Klienti se zde učili pracovat se dřevem, kovem, proutím, textilem a dalšími materiály. Dále také rozvíjeli své pracovní návyky, čímž zvyšovali svoji šanci uspět na trhu práce. Klienti zde rovněž mohli získat osvědčení za úspěšné absolvování kurzů: tkaní na stroji, práce s kovem, práce se dřevem a kurz výroby dekorativních předmětů.

Posledním projektem, který zmíním, je pořádání multikulturního hudebního festivalu Django Fest, který SRNM pořádá každoročně od roku 2002. Cílem festivalu je seznámit širokou veřejnost s romskou hudbou, ale zároveň také ukázat romským divákům hudbu jiných národností. Součástí festivalu je i podpora začínajících romských umělců.

5.3 STÁTNÍ ORGÁNY A ORGANIZACE

Rozvojovou prací zaměřenou na Romy se zabývá i stát. Od roku 1992 Romové začínají působit v poradním orgánu vlády pro záležitosti menšin, který se nazývá Rada vlády pro národnostní menšiny. Romové jsou zapojeni i na ministerstvech a v dalších vládních orgánech. V roce 1997 došlo k ještě většímu zapojení Romů díky vzniku Rady vlády ČR pro romské záležitosti. Součástí vzniku této rady bylo vytvoření sítě romských poradců, kteří působí na okresních úradech a jejich úkolem je prosazovat opatření státu tak, aby se zlepšil život romských komunit v jednotlivých oblastech jejich působnosti.

Mezi opatření státu, která mají zlepšit situaci Romů, patří podle Mezinárodní srovnávací studie k problematice vzdělávání, zaměstnávání a bydlení Romů (s. 21–22) legislativní úpravy v oblasti vzdělávání, rozšiřování počtu přípravných tříd, zřizování komunitních škol nebo vytvoření institutu krajských koordinátorů pro romské záležitosti. V oblasti zaměstnanosti, bydlení a zdravotnictví je budována síť terénních sociálních pracovníků v sociálně vyloučených romských lokalitách. Pro překonání sociálního znevýhodnění romských dětí je uskutečňován program s cílenou asistencí pro děti v předškolním věku a také byla zřízena funkce asistenta pedagoga, jsou podporováni žáci středních a vysokých škol. O zaměstnanost Romů se stará Komise ministra práce pro řešení problematiky obtížně umístitelných občanů na trhu práce se zřetelem na romskou komunitu. Úkolem komise je zajistit zvýšení romské zaměstnanosti, změnit jejich kvalifikační strukturu pro uplatnění na trhu práce.

K významným krokům státu na poli romské problematiky bylo zřízení Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách (Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách, 2011), která vznikla v roce 2008 jako nástroj vlády ČR, který má usnadnit integraci romských sociálně vyloučených lokalit. Od roku 2008 do roku 2010 fungovala jako pilotní projekt řízený Úřadem vlády. V roce 2010 začala působit jako instituce se samostatnou právní subjektivitou. Hlavním úkolem agentury je propojit činnost subjektů na místní úrovni (obce, NNO, poskytovatelé sociálních služeb a školy) tak, aby byla jejich spolupráce co nejefektivnější při sociálním začleňování. Pomáhá jim v zajišťování služeb na podporu vzdělání, podporu zaměstnanosti, sociálních služeb a sociálního bydlení. Dále pak přispívá k

zajištění infrastruktury pro tyto služby. Další oblastí, kde má agentura místním subjektům pomáhat, je čerpání prostředků z evropských strukturálních fondů, státního rozpočtu, krajských dotačních programů a dalších zdrojů. Neméně podstatná je i pomoc v komunikaci se státní správou. Jejím úkolem je i formulace návrhů v oblasti legislativy a sociální politiky.

Agentura působí od počátku roku 2008 ve 12 lokalitách, v roce 2010 rozšířila své působení do další lokality. Pro rok 2011 je naplánováno rozšířit její působnost do dalších 10 lokalit.

Státní projekty zaměřené na Romy spadají i do kompetencí jednotlivých ministerstev. Např. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy řídí Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, pod který spadá Centrum podpory inkluzivního vzdělávání. Cílem centra (Centrum podpory inkluzivního vzdělávání, 2011) je zavádět inkluzivní hodnoty do procesu vzdělávání na základních školách v ČR, a tím zkvalitnit výuku a zvýšit míru zapojení všech žáků a tedy i Romů. Hlavním zájmem inkluze je totiž zajistit, aby různě znevýhodněné děti zůstaly v hlavním vzdělávacím proudu, aby chodily do základních a nikoliv do speciálních škol. Ideálním stavem je, aby se v jedné třídě učily děti s poruchami učení, ze sociálně vyloučených lokalit nebo se zdravotním postižením.

Projekty pro Romy jsou realizovány i pod záštitou Ministerstva práce a sociálních věcí, např. přes úřady práce, které mají vyčleněny prostředky z Evropského sociálního fondu. Úřady práce (Evropský sociální fond v ČR, 2009) tak mohou Romům nabízet individuální a skupinové poradenství, motivace, rekvalifikační kurzy s návaznou praxí, zprostředkování zaměstnání či zintenzivnit spolupráci s NNO za účelem zefektivnění rozvoje kompetencí a zaměstnávání osob ze sociálně vyloučených lokalit.

5.4 TEMATICKÉ OBLASTI ROZVOJOVÉ PRÁCE S ROMSKOU POPULACÍ V ČR

Z mého terénního výzkumu v NNO a z dalších sebraných zdrojů vyplývá, že rozvojová práce s Romy se odehrává v několika oblastech, a to v oblasti sociálního poradenství, prevence kriminálního jednání, trávení volného času, vzdělávání, zaměstnávání, lidských práv, sociálního začleňování, komunitní práce a spolupráce se státními orgány. Jednotlivé oblasti práce se potýkají se specifickými nároky, které popisují níže.

5.4.1 SOCIÁLNÍ PORADENSTVÍ A POMOC

Odborné sociální poradenství a pomoc je hlavní doménou mnoha neziskových organizací. Tuto službu má mnoho z nich registrovanou podle zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. (Zákon o sociálních službách, 2006). Nejčastěji mají NNO registrované dvě služby: sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi podle § 65 a terénní programy podle

§ 69 zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. Sociálně aktivizační služby (SAS) jsou definovány v zákoně jako: „*terénní, popřípadě ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje.*“ Podle odstavce jedna služba obsahuje tyto činnosti: „*výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.*“ Pod terénními programy (TP) se rozumí „*terénní služby poskytované osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Služba je určena pro problémové skupiny osob, uživatele návykových látek nebo omamných psychotropních látek, osoby bez přístřeší, osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách a jiné sociálně ohrožené skupiny. Cílem služby je tyto osoby vyhledat a minimalizovat rizika jejich způsobu života. Služba může být poskytována osobám anonymně... Tato služba obsahuje zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.*“

Tyto dvě služby poskytuje také Český západ. Součástí SAS jsou projekty Školička, Doučování, Volnočasové aktivity, Odpolední klub, Motivace a doprovázení studentů. Tyto projekty budou podrobněji zmíněny v oblastech vzdělávání a volnočasové aktivity.

V Českém západě působí terénní a komunitní sociální pracovníci, kteří pomáhají romské komunitě s úředními věcmi, ale i s jejich dalšími těžkostmi v rámci TP. Výhodou je, že mezi terénními sociálními pracovníky jsou Romové přímo z dobrovodské komunity. Práce terénních sociálních pracovníků se zde skládá z pomoci buď jednotlivým dospělým, nebo celým rodinám. Mezi nejčastější problémy, které zde pracovníci řeší, patří oddlužování, kdy je místním Romům pomáháno s tvorbou splátkových kalendářů. Velmi výrazným problémem mnoha romských komunit jsou exekuce, které jsou důsledkem špatného hospodaření s penězi. Podle slov terénní sociální pracovnice: „*Díky nízké finanční gramotnosti většina Romů snadno podlehne slibům mnoha nebankovních společností, které ovšem půjčují na velmi vysoký úrok. Takto vysoký úrok je pro mnoho z nich nereálné splatit, a tak se dostávají do kolotoče dluhů. S exekucemi je pak spojen další problém, a to že se jim už nevyplatí chodit do práce, protože veškeré peníze, které vydělají, musí dát na umoření dluhů, proto raději zůstanou doma.*“

Dále se s nimi prochází úřední dopisy, které jsou psány způsobem, kterému většina Romů nerozumí a nechápe, co se po nich vyžaduje. Nechybí ani pomoc při komunikaci s úřady a pomoc při vyplňování různých formulářů.

Sociální poradenství je jednou z priorit Společenství Romů na Moravě, svým klientům poskytují doprovod na úřady, pomoc při hledání zaměstnání, rekvalifikačních kurzů, bydlení, dále pak poradenství v exekučních řízeních a dluhové poradenství. Důležité je zapojit klienta do řešení vlastních problémů. S každým novým klientem se sepisuje smlouva o poskytovaných službách, proto musí klient neustále projevovat zájem o to svou situaci řešit, jinak je s ním smlouva rozvázána. Samozřejmostí je, že i klient může dát najevo nespokojenost s přístupem sociálního pracovníka k jeho případu.

Součástí činnosti sociální poradny v Brně je Romům, pokud mají s SRNM sepsanou smlouvu, umožnit využívat počítače s internetem a telefony k tomu, aby si hledali práci a bydlení.

5.4.2 KRIMINÁLNÍ A PATOGENNÍ JEVY

Spojení Romů s drobnou kriminalitou je hluboce zakořeněno v představách o Romech mnoha lidí z majoritní společnosti. Být Rom ovšem neznamená automaticky páchat trestnou činnost. Drobná kriminalita u Romů je většinou důsledkem jejich nezaměstnanosti. Jestliže se Rom nějakého protiprávního jednání dopustí a odpykává si svůj trest, existují programy, které mu mají pomoci s návratem do normálního života, aniž by se znovu musel dopustit trestného činu.

NNO Romodrom nabízí v této oblasti sociální programy ve vězeňství. Cílovou skupinou těchto programů jsou osoby romského původu ve výkonu trestu. Programy měly dva úkoly. Prvním úkolem byla sociální rehabilitace díky zaměstnávání v truhlářské dílně ve Vinařické věznici. Tento program ale na přelomu dubna a května 2011 skončil. Druhým a dlouhodobým úkolem je obecné sociální poradenství, kde jsou rozlišeny tři oblasti. První oblast se zabývá zvyšováním funkční gramotnosti, protože u většiny účastníků tohoto programu byla zjištěna nízká úroveň znalostí a schopností jednání s úřady. Zároveň však bylo zjištěno, že je řada lidí negramotných i formálně, tedy že neumí číst a psát. Druhá oblast je zaměřena na pomoc při vstupu na trh práce. Zde je cílem odstranit vnitřní a vnější bariéry v přístupu na trh práce u osob se zkušeností s nepodmíněným výkonem trestu odnětí svobody. Poslední třetí oblast se vztahuje k podpoře rozvoje vztahových rodinných procesů. Tato oblast je velmi individuálně zaměřena. Základem je vytvoření rodinné anamnézy určitého člověka a stanovení plánu a strategie do budoucna. Cílem všech těchto tří oblastí je, aby byl člověk po

propuštění z výkonu trestu schopen začlenit se zpět do normálního života, tzn. vrátit se domů, adaptovat se tam a najít si práci.

Patogenním jevům zejména u dětí mají zabránit volnočasové aktivity, které dětem dávají možnost smysluplně trávit svůj volný čas.

5.4.3 VOLNÝ ČAS

Vyplňování volného času zejména dětem je dalším pilířem činnosti mnoha NNO. NNO uskutečňují pro děti mnoho různých volnočasových aktivit. K nejrozšířenějším patří různé kroužky zabývající se např. rozličnými sporty, keramikou, malováním, tancováním, dále pak exkurze a výlety nebo letní tábory.

V Dobré Vodě u Toužimi se prací s dětmi zabývají jak neromští pracovníci Českého západu, tak i romští pracovníci, kteří v této komunitě vyrostli a mají tak jedinečný přístup ke komunitě. S dětmi si tak lépe vytváří přátelské vztahy, a protože pracovníci znají všechny děti osobně, vědí, na co se mají u každého zaměřit. Český západ o.s. nabízí dětem hned několik volnočasových aktivit. Tyto aktivity jsou rozlišeny podle věku dětí, které zde mají rozdělené do zelených, modrých a žlutých rybiček. Když jsou kroužky pro děti připravovány, vždy je brán ohled na jejich věk, aby je daná aktivita zajímala a bavila. V některých kroužcích jsou děti rozděleny i podle pohlaví. Pracovníci se snaží vycházet dětem vstříc i tím, že si s nimi domlouvají možnost navštěvovat kroužky méně pravidelně apod. Je zde provozován taneční kroužek, keramika nebo fotbal. Pro děti jsou vytvářeny i různé jednodenní akce, kdy jsou brány na výlety, do divadla nebo za sportovními aktivitami. Organizace pořádá i akce k výročnímu kalendáři nebo významným událostem jako je maškarní, oslava jara, den dětí či olympijský den.

Jednotlivé kroužky jsou zaměřeny podle potřeb romských dětí, např. keramický kroužek, kde vedoucí kurzu určila, že bude lepší nepoužívat hrnčířský kruh a spíše se zaměřit na výrobu keramiky z plátů nebo podle forem. I v kroužcích se u dětí projevuje jejich romské kulturní zázemí, kde dospělí a děti mají rovnocenný status. Vedoucí keramického kroužku podotýká, že *„dětí nejsou z domova zvyklé poslouchat dospělé.“* Úkolem tohoto kroužku je mimo jiné také rozvíjet jemnou motoriku, prostorovou představivost, pečlivost a trpělivost dětí. Vedoucí kroužku poukazuje i na to, že *„je problém probudit u rodičů zájem, aby jejich děti navštěvovaly nějaký kroužek.“* S tím souvisí i další problém, se kterým se setkává, a to že zvláště menší děti na kroužek nepřijdou, protože jim to rodiče nepřipomněli. Proto musí před začátkem kroužku děti obejít a připomenout jim to.

Romodrom z volnočasových aktivit nabízí zejména zimní nebo letní tábory pro romské děti. Provozuje také nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, které nabízí dětem tematická odpoledne a s ním i možnost setkávat se s kamarády, mluvit o problémech, které je trápí atd. Zařízení má být hlavně útočištěm, kam se děti mohou kdykoliv obrátit a najít informace, jak řešit své problémy.

Společenství Romů na Moravě se snaží v rámci volnočasových aktivit zapojit děti do činností, které by si jinak těžko vyzkoušely. Mezi dětmi je velmi oblíbený plavecký a taneční kroužek. Přes léto SRNM pořádá výlety a tábory. Výkonná ředitelka sdružení upozorňuje, že *„součástí těchto aktivit je vzít romské děti na místa, kam se děti z majority většinou podívají s rodiči, ale romské děti by neměly šanci je nikdy navštívit. Jedná se např. o hrady, zoologické zahrady nebo muzea. Protože pro romské rodiče je velmi složité zaplatit i školní výlet pro své dítě, když těch dětí mají třeba pět.“*

5.4.4 VZDĚLÁVÁNÍ

Vzdělání je oblastí, kterou primárně zaštiťuje stát. Činnost NNO se týká většinou pomoci s přípravou do školy, doučování nebo jednání s pedagogy.

Romové dosahují nižších výsledků ve vzdělání v ČR než zbytek populace. Tento problém si stát uvědomuje, a jak bylo naznačeno v předchozích kapitolách, mnohokrát došlo k pokusům otázku romského vzdělávání řešit. Nicméně nikdy nebylo dosaženo požadovaných výsledků.

Největším problémem, který je v oblasti vzdělávání řešen, je zamezit nadměrnému umísťování romských dětí v praktických školách. Do praktických škol často totiž chodí i děti, které by mohly navštěvovat běžnou základní školu. Tím je omezena i možnost jejich dalšího vzdělávání a pracovního uplatnění. Dalším negativním jevem, který se týká vzdělávání Romů, je, že většina z nich končí své studium na základní škole. Jen minimum z nich pokračuje ve studiu na střední škole nebo odborném učilišti.

Mezinárodní srovnávací studie k problematice vzdělávání, zaměstnávání a bydlení Romů (2007, s. 13) jako jednu z hlavních příčin identifikuje odlišnost výchovy dětí v romských rodinách. Podle článku Co je pro integraci Romů nejdůležitější – Romové a vzdělání (Sociálně vyloučené lokality, 2009) v romských rodinách není konkurenční prostředí, s jakým romské děti přichází do kontaktu ve školách a při styku s majoritní společností. Pro Romy je nejdůležitější zájem skupiny a ne zájem jednotlivce. Tento charakteristický rys romské společnosti proto nenutí děti a ani dospělé, aby za sebe převzali plnou zodpovědnost. Osobní úspěch není důležitý a v dětech není rozvíjena potřeba

uspokojovat vlastní ambice. Rodiče k dětem nepřístupují autoritativně, Šimíková (2003, s. 45) to demonstruje na příkladě, že „*české majoritní matky se chovají jako hrnčíři – tvarují děti podle svých představ. Naproti tomu romské matky postupují jako zahradníci, kteří o své květiny pečují, zalévají je, hnojí je, okopávají, občas něco přistříhnou. Jaká rostlina je nebo bude, záleží na rostlině samé.*“ Toto v souvislosti s dalšími specifikami výchovy v romské rodině je pak v českých školách problém, který se odráží v přístupu romských dětí k plnění povinností ve škole. Plnění povinností ve škole je podle Sekyta (In Šišková, 1998, s. 162) spojeno s rozvojem sebekázně a vůle, které je založeno na odkládání požitků. Avšak kdo někdy zažil nějaký nedostatek jako většina romských dětí, využije každé možnosti k dosažení blaha a požitky neodkládá a dává jim přednost před povinnostmi. Klíčem k úspěchu je podle Studie (2007, s. 13) vytvořit příznivé prostředí ve škole nejen pro romské děti, ale také pro jejich rodiče. Mnoho romských rodičů nemá přílišný zájem na vzdělávání svých potomků, protože většinou sami prošli vzdělávacím systémem, který jim nic nedal a který nebral v potaz jejich jazykové znevýhodnění a kulturní odlišnost. Po absolvování školy stejně nezískali potřebné znalosti a dovednosti, které by jim pomohly uplatnit se na trhu práce.

Negativním rysem českého vzdělávacího systému je, že je zaměřen na „běžné studenty a žáky“ (průměrné příslušníky většinové populace) a nedokáže si poradit s odlišnostmi. Toto není problém jen romských žáků, ale i cizinců nebo výjimečně nadaných dětí.

Situaci rovněž nepříspěvá všeobecná nedůvěra Romů ke státním institucím. Výše zmíněný článek (Sociálně vyloučené lokality, 2009) uvádí, že právě ve škole se Romové poprvé setkávají s neromskou institucí a pro mnoho z nich není toto setkání nijak příjemné. Při nástupu do školy se děti ocitají v naprosto cizím prostředí, kterému nerozumí a mnohdy zažívají i pocit ohrožení.

Současným trendem je podle Studie (2007, s. 13) vznik komunitních škol. Tyto školy vznikají nejčastěji v důsledku vztahu majoritní populace k Romům. Z míst, kde mají Romové většinu, dochází ke stěhování neromského obyvatelstva do jiných lokalit, tím pádem ubývá i neromských žáků na školách v těchto místech. Výsledkem toho je, že školu zde navštěvují jen romské děti nebo výrazně převažují nad dětmi neromskými. Situaci ani nepříspěvá to, že rodiče dětí z majoritní populace si často nepřejí, aby jejich děti navštěvovaly školu s romskými spolužáky.

S tímto problémem se snaží bojovat projekt SRNM REF – Poznávejme se už ve škole, jehož úkolem je docílit snížení segregace ve školách, tak aby nebyly romské děti zařazovány do škol se speciální výukou nebo do škol, kam chodí převážně jen romské děti. V některých

lokalitách totiž segregace podle kvalifikovaných odhadů dosahuje až 90 %. V projektu jde o to dostat romské dítě do přísně segregované české školy, pokud tam spádově patří. Cílem jsou jeden až dva romští žáci v běžné české škole. Předpokládá se, že tímto dojde také ke zlepšení postavení romských dětí v kolektivu a k usnadnění jejich vstupu do společnosti.

Jedním ze způsobů, jak pomoci romským dětem s přípravou do školy, je podle Studie (2007, s. 13–14) zřizování tzv. přípravných ročníků, které mohou být buď součástí posledního ročníku mateřské školy, nebo nultým ročníkem na škole základní. Jiným řešením, které má pomoci romským žákům je zřizování funkce asistenta pedagoga, který pracuje s dětmi pod vedením učitele. Asistenti pedagoga jsou financováni státem prostřednictvím krajských úřadů.

Problémem je také to, že podle zkušeností asistentky pro práci s dětmi *„rodiče upřednostňují možnost získat pro rodinu sociální dávky než zvýšit kvalifikaci svých dětí, která je často spojena s nějakými finančními výdaji.“*

Proto ani Český západ nezapomíná na vzdělávání dětí. Jeho pomoc se vzděláváním se zaměřuje hlavně na doučování. Asistentky pro vzdělávání navštěvují učitelky romských dětí a zjišťují, v čem děti potřebují nejvíce pomoci, také se účastní třídních schůzek.

Jiný druh podpory vzdělávání dětí Českého západu je zajistit finanční prostředky, aby dítě mohlo vůbec do školy chodit. Tady se jedná většinou o střední školy a odborná učiliště, kdy již podle pracovnice Českého západu *„romští rodiče nemají prakticky vůbec žádný zájem, aby jejich děti pokračovaly ve studiu.“* Český západ se toto snaží změnit, ale zatím se to příliš nedaří. Pomáhá se jim s dojížděním do školy nebo na praxi. Za určitý úspěch Českého západu je považováno i to, že se podstatně zvýšila docházka dětí do základní školy a výrazně ubylo jejich absencí.

Český západ provozuje ve svých prostorách v Dobré Vodě Školičku, která je určena dětem ve věku 2 až 6 let, které nebyly přijaty do školky v Toužimi. Cílem je zde připravit děti na přijetí do běžné školky nebo školy. Ve Školičce se vychází z principů pedagogiky Marie Montessori, která respektuje osobnost dítěte. Děti se pak rozvíjejí podle svých individuálních potřeb. K hlavním principům patří soustředěná činnost dítěte v tichu, volba toho, co chce dělat a důsledné, ale laskavé dodržování pravidel. Podmínkou přijetí je podle vedoucí Školičky, *„aby si dítě bylo schopno říct o základní věci.“* Ve školičce děti také získávají základní hygienické návyky, učí se, jak se chovat v kolektivu, jak se soustředit a samozřejmě se také věnují různým hrám.

Další skupinou, na kterou je zaměřena pozornost v oblasti vzdělávání, jsou matky na mateřské dovolené. Těm se dělají přednášky, jak se starat o děti, ale pomáhá se jim i

s přípravou na budoucí povolání. Vzdělávací kurzy jsou nabízeny i dospělým, jedná se o kurzy angličtiny, obsluhy osobního počítače, českého jazyka, právního povědomí, jak si hledat práci apod.

Základem vzdělávacích programů Romodrom je spolupráce se školami a rodinami romských dětí. Programy jsou určeny dětem ve věku 7 až 18 let. S rodiči dítěte je sepsávána smlouva o tom, že dítě může být doučován. V rámci jejich programů probíhá každotýdenní doučování, které je konzultováno právě s učiteli dětí. O děti se starají terénní pedagogičtí pracovníci. Zdůrazňován je individuální přístup ke každému dítěti, aby doučování odpovídalo jeho potřebám. Terénní pedagogičtí asistenti docházejí děti doučovat do rodin nebo je doučují v zázemí školy, pokud jim k tomu poskytne prostory. Kromě doučování jsou součástí vzdělávacích programů i motivační vrstevnické skupiny, které probíhají v prostorech Romodrom. Dětem je hrazeno i cestovné do těchto míst. Jednotlivé vrstevnické skupiny pak zde probírají různá témata, ke kterým patří např. multikulturalismus nebo prevence rizikových jevů.

Cílem vzdělávacích programů Romodrom je udržet romské děti v hlavním vzdělávacím proudu. Romodrom pracuje převážně s dětmi na běžných základních školách, nikoliv na praktických a speciálních. I když dokázali zařídit přeřazení několika romských dětí z praktických na běžné základní školy.

Vzdělání se stalo jednou z priorit Romodrom, protože již od svého založení v roce 2001 terénní pracovníci ve snaze integrovat vyloučené lokality neustále naráželi na jeden začarovaný kruh, a tím bylo vzdělání. Toto bylo impulsem pro vytvoření projektu, který by podporoval romské děti přímo a individuálně, aby se udržely v hlavním vzdělávacím proudu. Klíčové bylo zajistit spolupráci se školami a také s rodinou dítěte. Důležité bylo a je i děti správně motivovat, aby děti pokračovaly dále ve studiu. Při spolupráci s rodinou dítěte jsou zdůrazňovány tři hlavní věci, a to vysvětlovat, podporovat a motivovat.

Problémem, se kterým se zde setkávají, je nedostatek dobrovolníků, protože se ukázalo, že o práci s cílovou skupinou Romů není ze strany dobrovolníků velký zájem. K zlepšení situace nepřispívá ani latentní rasismus, se kterým se u některých dobrovolníků setkávají. Tuto situaci se snaží zmírnit vytvořením dobrovolnické metodiky k jejich vzdělávacímu programu. Jedná se v podstatě o jednoduchý manuál pro začínajícího dobrovolníka, který začíná pracovat s romskou cílovou skupinou. Je v něm řečeno, co dobrovolník může, co nemůže, jak má probíhat jeho dobrovolnictví, jaká specifika má dodržovat ve vztahu k Romům.

5.4.5 ZAMĚSTNÁVÁNÍ

Nezaměstnanost Romů je obrovským problémem, jenž má hned několik příčin. Podle Mezinárodní srovnávací studie k problematice vzdělávání, zaměstnávání a bydlení Romů (2007, s. 15) jen 26 % Romů nikdy nepoznalo nezaměstnanost, 35 % Romů zažilo opakovanou nezaměstnanost a 39 % Romů je nezaměstnaných opakovaně a dlouhodobě. Pro většinu Romů v produktivním věku je nezaměstnanost dominantní sociální problém. Studie považuje za hlavní faktory způsobující tuto neutěšenou situaci Romů na trhu práce jejich velmi nízkou nebo žádnou kvalifikaci, špatný zdravotní stav způsobující změněnou pracovní schopnost, nízkou sociální adaptibilitu apod. Toto ve spojení s nedostatečnou motivací k práci, k rekvalifikaci, s nízkou sociální mobilitou a malou cílevědomostí způsobuje tento stav. Situaci nepřidává ani rasová diskriminace ze strany zaměstnavatelů.

Proto mnoha Romům nezbyvá nic jiného než žít ze sociálních dávek nebo si případně přilepšovat pololegálním nebo nelegálním způsobem obživy jako je prostituce, prodej drog, drobná kriminalita. A právě tyto důsledky nezaměstnanosti nejvíce přispívají k negativnímu postoji majority k romské menšině.

Podle Studie (2007, s. 16–18) se opatření státu v oblasti nezaměstnanosti Romů neseťkávají s příliš velkým úspěchem. Problémem je, že Romové nejsou efektivně oslovováni a motivováni tak, aby byla opatření státu účinná. Studie také podotýká, že nemotivující se zdá i systém poměrně vysokých sociálních dávek. Důležité v této oblasti je uplatňovat individuální přístup k romským nezaměstnaným, aby byli dostatečně motivováni k zisku zaměstnání. Podstatné je i tlačit na zaměstnavatele, aby nedocházelo k diskriminaci Romů na trhu práce.

Český západ se snaží řešit také nezaměstnanost v Dobré Vodě. Díky špatné dopravní dostupnosti Dobré Vody je zde zvyšování romské zaměstnanosti ještě těžší a ani v celém tomto regionu není obecně situace na trhu práce příliš příznivá. V současnosti se Českému západu podařilo zaměstnat asi 12 lidí, což je považováno za úspěch. Než se ovšem toto podařilo, museli pracovníci Českého západu vyvinout značnou snahu, aby připravili zdejší Romy k zapojení do pracovního procesu. Podle jedné z pracovník Českého západu *„je např. u žen, které 20 let nepracovaly a předtím měly pět nebo šest dětí, problém v tom, že nemají žádné pracovní návyky jako ráno vstávat do práce a plnit pracovní povinnosti, proto nemohou v práci dlouho vydržet.“* Cílem Českého západu je jim pomoci se připravit do reálného pracovního procesu např. pomocí veřejně prospěšných prací. Zpočátku měli pracovníci Českého západu problém některé lidi z komunity ráno vzbudit do práce, kde se pak navíc také snažili vyhnout pracovním povinnostem. Po nástupu na veřejně prospěšné práce jim tolerují

nižší normy, ale postupně po nich chtějí více a více, aby bez problémů zvládli začlenění do běžného pracovního procesu.

Nezaměstnanost Romů souvisí i se špatnou státní sociální politikou, která Romy demotivuje od práce. Z výzkumu vyplývá, že pokud jsou Romové zaměstnáni na dohodu o provedení práce, dostanou příležitost si alespoň trochu přivydělat, což většinou vítají. Ovšem když poté na úřadě práce zjistí, že kvůli tomuto přivýdělku přijdou o značnou část sociálních dávek po určitou dobu, raději zůstanou doma.

Politika státu není příliš efektivní, ani co se týče veřejně prospěšných prací. Na těch se může podílet jen ten, kdo je na úřadě práce zaregistrován více než pět měsíců a v minulých třech letech veřejně prospěšné práce nedělal. Podle pracovnice Českého západu, která vede textilní dílnu, není tento systém veřejně prospěšných prací příliš efektivní. Jako příklad uvedla, že z úřadu práce jí poslali romskou paní na šest měsíců. Celý měsíc ji musela učit základy šití, pak byla dva měsíce nemocná. Poté ji to musela učit znovu. Pak ta paní musí být zase minimálně pět měsíců na pracovním úřadě, a pokud dostane výjimku, tzn. že se nenajde nikdo další, kdo by mohl nastoupit na veřejně prospěšné práce, může se vrátit. Po pěti měsících danou činnost opět zapomene a musí se ji učit znovu.

5.4.6 LIDSKÁ PRÁVA A VZTAHY S NEROMSKÝMI SOUSEDY A OKOLÍM

Diskriminace Romů a porušování jejich lidských práv jsou aspekty, které jsou ČR vytýkány mnoha zahraničními organizacemi zabývajícími se lidskými právy i Evropskou unií. OSN (Novinky.cz, 2010) se nelíbí, že zde Romové čelí rasismu a rasistickým útokům. Otázku romské vzdělanosti kritizuje komisař pro lidská práva Rady Evropy (Liga lidských práv, 2010). Odsuzuje neoprávněné umísťování romských dětí do speciálních škol. O diskriminaci Romů v otázce vzdělávání vypovídají i rozsudky Evropského soudu pro lidská práva. Situaci Romů v ČR kritizuje i Amnesty International (Amnesty International ČR, 2007), které se nelíbí především nerovné postavení Romů, rasistické útoky, ale i policejní násilí vůči Romům.

Situaci Romů v oblasti lidských práv se pokouší řešit zejména Liga lidských práv a Organizace vzájemné soužití.

Velkým úspěchem působení Českého západu v Dobré Vodě je zlepšení vztahů místní romské komunity s ostatními neromskými obyvateli vesnice. Podle vyprávění jedné z Romek byly vztahy ve vesnici před deseti velmi napjaté. Nyní zde podle ní panuje mnohem přátelštější atmosféra. Tato situace je daná i díky komunitní práci, v jejímž rámci se místní Romové ve spolupráci s ostatními obyvateli domluvili na úpravě společných prostor ve

vesnici, které pak na společných brigádách realizovali, a pořádání příležitostných společných akcí, mezi které patří svátek sousedů, svátek Romů nebo o vánocích se stavěl živý betlém. Během těchto akcí dochází k setkávání Romů a ostatních obyvatel vesnice na velmi srdečné úrovni. Místní neromští obyvatelé mají také možnost docházet na kroužky, které pořádá Český západ pro Romy. Navštěvují hlavně kroužek angličtiny a keramiku.

SRNM se angažuje v akcích, které mají ochránit romskou komunitu před projevy rasismu. Příkladem takové činnosti je organizace akce Brno blokuje, která se konala 1. května 2011 a která měla zabránit pochodu pravicových extremistů čtvrtěmi, v nichž mají převahu právě Romové. Cílem bylo zabránit pravicovým extremistům v průchodu čtvrtěmi zapojením široké veřejnosti. Akci hodnotí výkonná ředitelka SRNM jako úspěšnou, protože se podařilo změnit trasu neonacistického pochodu a jeho účastníky přechíslit až čtyřnásobně. Součástí práce SRNM je při podobných rasistických akcích i informování romské komunity o tom, že se taková akce vůbec chystá, jak na ni mají být připraveni a jak si dávat pozor a vyhnout se konfliktům.

5.4.7 SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ

Sociálně vyloučené romské lokality jsou místem působení mnoha NNO, protože je v nich akumulováno mnoho jednotlivých problémů. Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti (2006, s. 10) je definuje jako *„prostor obývaný skupinou, jejíž členové se sami považují za Romy nebo jsou za Romy označováni svým okolím, a jsou sociálně vyloučeni.“* Tyto lokality se vyskytují po celé ČR a mohou do nich spadat jak celé oblasti, tak i čtvrti či jen ulice nebo jednotlivé panelové domy.

Analýza (2006, s. 9) rovněž definuje i sociální vyloučení a to jako *„proces, v jehož rámci je jedinci, skupině jedinců či komunitě výrazně znesnadňován či zcela zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti.“*

Podle Analýzy (2006, s. 5) lze na řešení problémů v sociálně vyloučených romských lokalitách využít peníze z Evropského sociálního fondu (ESF). ESF je jedním ze strukturálních fondů EU a prostředky z něj jsou používány na rozvoj zaměstnanosti, snižování nezaměstnanosti a podporu sociálního začleňování osob, kterým hrozí vyloučení na okraj společnosti. Pokud se zaměříme na pomoc Romům, prostředky z fondu jsou čerpány především na oblasti zaměstnávání a sociální služby.

Aby mohly být řešeny problémy v sociálně vyloučených lokalitách, ale i jinde, je vždy nutné odhalit jejich příčiny. Mezinárodní srovnávací studie k problematice vzdělávání,

zaměstnávání a bydlení Romů (2007, s. 9–10) se zabývá otázkou, zda je sociální vyloučení způsobeno etnickou příslušností nebo sociálním postavením. Studie dále uvádí, že vznik sociálně vyloučených lokalit je novým fenoménem, který se začal objevovat po roce 1989. Sociální vyloučení způsobuje řadu problémů v těchto lokalitách. K nejvýraznějším patří nezaměstnanost, kriminalita a jiné sociálně patologické jevy, špatné zdraví a vzdělávání.

Vznik vyloučených lokalit souvisí se špatnou situací v oblasti bydlení. Dle Studie (2007, s. 11) jsou příčinou 4 faktory: ekonomické problémy Romů, které neumožňují udržet si nájemní byt nebo si ho koupit do svého vlastnictví, špatné chování Romů k nájemním bytům a tím pádem i negativní postoj majitelů bytů k nim, politika místních samospráv, které vytvářejí čistě romské lokality jejich sestěhováním, posledním faktorem je diskriminace Romů na trhu s byty.

Na území České republiky se nachází podle Analýzy více než 300 romských sociálně vyloučených lokalit. Podle výzkumu, který prezentuje Analýza (2006, s. 20–21) v roce 2006, v obcích, kde se nacházejí romské sociálně vyloučené lokality, v 90 % z nich neexistuje specifická koncepce integrace Romů, u 9 % je integrace alespoň součástí komunitního plánování. Analýza dále také zkoumala existenci relevantních NNO v obcích, v nichž jsou romské sociálně vyloučené lokality, ovšem ve zkoumání již není obsažena úroveň ani intenzita práce těchto organizací. V případě 52 % lokalit se na území obce vyskytuje více než jedna relevantní NNO, v 17 % případů jedna a v 31 % žádná.

Romodrom působí v mnoha sociálně vyloučených lokalitách, např. v Moravskoslezském, Středočeském, Olomouckém, Jihomoravském a Pardubickém kraji. Důležité je zde podotknout, že v sociálně vyloučených lokalitách nežijí zdaleka jen Romové. V takovýchto lokalitách realizuje tato NNO program Romodrom pro regiony. Terénní sociální práce by měla objevovat tyto lokality a snažit se vytvořit základnu pro prosazení nějakých širších sociálních intervencí. Ze slov pracovníka Romodrom vyplývá, že *„romská sociálně vyloučená lokalita je multiproblémovou záležitostí, kde už jen každá odlišná věková skupina má jiné problémy a vyžaduje jiný přístup a řešení svých záležitostí.“* Protože úkolem terénních programů není jít příliš do hloubky, navazuje na ně řada návazných programů řešících sociální aktivizaci rodin a dětí.

Podle vyprávění lidí z NNO existuje několik desítek lokalit, kde je situace velmi závažná a některé rodiny tam žijí v obrovské bídě a chudobě. Vedoucí Romodrom pro regiony navštívil místa, kde podle jeho slov: *„situace došla až tak daleko, že kromě známých patologických aktivit jako jsou lichva, prostituce a drogy, si tam lidé půjčují mezi sebou i pět*

brambor a tři lžíce mouky, aby měli, co jíst.“ Dále mají tyto lidé i složité podmínky pro bydlení. Jak uvádí: „*v mnoha příbytcích je jen udupaná hliněná podlaha a místo kamen topí v sudu, který si pro tento účel upravili. Proto řada z nich trpí už v nízkém věku chronickými nemocemi.*“

5.4.8 KOMUNITNÍ PRÁCE

Jak již název napovídá, komunitní práce se snaží pracovat s celou komunitou. Je to metoda, pomocí které se problémy řeší uvnitř komunity za přispění terénních sociálních pracovníků. Cílem je dosáhnout toho, aby komunita byla nakonec soběstačná a samostatná.

Sdružení Český západ využívá při práci s romskou komunitou právě metodu komunitní práce, která by měla pronikat do všech výše zmíněných oblastí zájmu a jejím úkolem je zplnomocňovat příslušníky romské komunity tak, aby si byli schopni řešit své problémy sami a nemusel jim pomáhat nikdo zvenku. Cílem komunitní práce je tedy dosažení sociální změny. Nezbytným prvkem komunitní práce je vytvoření pozitivních vztahů mezi členy komunity, aby její členové uměli identifikovat své problémy a poté je i sami vyřešit. Důležité je proto věnovat pozornost vzdělávání členů komunity, které jim přináší potřebné znalosti a dovednosti ke zvládnutí jejich problémů. Komunitní práce tak usiluje i o změnu postojů. Součástí zdejší komunitní práce je vznik výboru tvořeného členy komunity, který bude prezentovat názory, přání a potřeby komunity a zároveň navrhnout vhodná řešení.

5.4.9 SPOLUPRÁCE NNO SE STÁTNÍMI ORGANIZACEMI NEBO MĚSTY A OBCEMI

Mnoho pracovníků NNO si stěžuje na práci státu v romských komunitách, zejména na práci státních sociálních pracovníků, kteří mají podle nich jen povrchní kontakt s Romy a jejich problémy. Za mnohem lepší považují spolupráci s městským a obecním zastupitelstvem nebo školami. V Dobré Vodě byl pro jednání s městským zastupitelstvem v Toužimi ustanoven Osadní výbor. Tento výbor se skládá z šesti volených členů romské komunity. Výbor je volen na stejné období jako starosta.

Spolupráce s úřadem práce v Toužimi a městským zastupitelstvem spočívá hlavně v tom, že zadávají práci, která se týká úpravy obecních pozemků, úklidové práce nebo odklizení sněhu v zimních měsících.

5.5 SHRUTÍ ÚSPĚCHŮ A NEÚSPĚCHŮ NNO

Z provedeného výzkumu vyplývá, že NNO dosahují pouze dílčích úspěchů. Samotní jejich pracovníci se shodují na tom, že řešení situace v romských lokalitách je dlouhodobý proces. Současnou situaci považují za nepříliš dobrou, na druhou stranu dodávají, že situace

by mohla být ještě horší, kdyby se nikdo o nic nesnažil. Nikdo totiž neví, jak by situace vypadala, kdyby se v romských lokalitách žádné projekty nerealizovaly. Pokud mluví o úspěších, necharakterizují je v dlouhodobém horizontu výrazně se měnících podmínek. Říkají, že spíše dokážou reagovat v jednotlivých konkrétních případech. Za úspěch je rozhodně považováno i to, že se těmito organizacím daří shánět i finanční prostředky na jejich činnost.

V Českém západu za své největší úspěchy považují snížení nezaměstnanosti v Dobré Vodě ze 100 % v roce 2000 na 35 % v roce 2009, snížení přeřazování dětí z běžných základních škol na praktické, přijetí několika dětí na střední školy, zřízení Osadního výboru a jeho angažovanost na komunální úrovni, opravu panelového domu a zřízení domovního výboru. Romodrom za pozitivum považuje, že dokáže zasáhnout v případech, kdy např. hrozí zavření nějaké ubytovny, a tím pádem i možnost, že spousta Romů přijde o bydlení. V těchto případech využívají své jméno a kontakty s úřady a kraji a daří se jim zajistit to, že mají kde bydlet. Společenství Romů na Moravě za úspěch pokládá každý pokrok, který jejich klient udělá, ať už je to dospělý nebo dítě. U dětí je úspěchem hlavně to, že dokončí základní školu. U dospělých se za pokrok považuje např. to, když se podaří jim pomoci získat byt, najít zaměstnání nebo oddlužit rodinu.

Nespokojenost pracovníků NNO se projevuje hlavně s postojem státu. Mnoho z nich má pocit, že stát podkopává to, o co se oni snaží, nesmyslnou sociální politikou. Rovněž mají pocit, že státní sociální pracovníci nemají dostatečný kontakt s romskou komunitou, a tudíž nechápou podstatu problému a nejsou pak schopni vymyslet efektivní řešení, které by Romům skutečně nějak pomohlo.

Samostatnou kapitolou je zkosnatělost českého vzdělávacího systému, který je vyprojektován podle potřeb průměrného českého studenta a už není schopen reagovat na odlišné potřeby jiných žáků. Pokud se nezmění vzdělávací systém, nezmění se ani situace v romských lokalitách. Většina romských dětí bude stále opouštět školu se základním nebo neukončeným základním vzděláním. A protože je vzdělání klíčem pro úspěch v mnoha životních etapách, nezlepší se ani situace v romských komunitách. Budoucnost tedy závisí i na povaze reformy českého vzdělávání.

6 ZÁVĚR

Jak jsme si mohli povšimnout v předcházejících kapitolách, česká rozvojová práce se od té mezinárodní liší. Ale výrazně se liší i přístup před rokem 1989 a po roce 1989. Před rokem 1989 se romskou problematikou zabýval výhradně stát a jeho řešení spočívalo v rozsídlování a převýchově romského obyvatelstva a jeho postupné asimilaci při souběžné přísné evidenci každého člověka romského původu, co se týká místa jeho pobytu a docházky do práce případně do školy. Zvýšení školní docházky a vzdělání Romů mělo být dosaženo redukcí osnov, aby učivo nebylo příliš náročné, nikoliv však změnou přístupu k odlišným potřebám romských žáků. Šlo hlavně o to zvýšit gramotnost. Na vypracování státní koncepce práce s Romy se nepodíleli samotní Romové, čímž nebylo docíleno řešení jejich skutečných problémů. Všechny koncepce vypracované před rokem 1989 byly nařízené a prosazované státem. Nikdo se Romů samotných neptal na jejich názor a na to, zda se chtějí těchto pokusů o řešení jejich otázky dobrovolně zúčastnit.

Toto se zcela změnilo po roce 1989, kdy se stát na počátku 90. let romskými záležitostmi příliš nezabýval. Romové ztratili i mnoho sociálních výhod, které jim stát před rokem 1989 dopřával jako kompenzaci za jejich špatnou materiální situaci. K velkému zvratu došlo i na poli zaměstnanosti, kterou předtím zajišťoval převážně stát. Toto se nyní změnilo a mnoho Romů na to nebylo vůbec připraveno, a přišli proto o práci. Určitou roli v tom sehrávají i předsudky zaměstnavatelů vůči Romům.

Došlo také k obrácení trendu rozptýlu romského obyvatelstva. Romové byli vytlačováni a sestěhováváni do okrajových lokalit měst nebo odlehlých vesnic. V některých případech se tak stalo přirozenou migrací, ale někdy šlo o řízenou snahu komunálních politiků. Došlo tak ke vzniku několika stovek romských sociálně vyloučených lokalit, kde se kumulují problémy.

Roli státu částečně přebraly NNO, které se pokoušely situaci Romů zlepšit pomocí rozvojové práce. Co se týče trendů, před rokem 1989 si rozvojová práce v České republice žila svým vlastním životem a věnoval se jí v podstatě jen stát. Po roce 1989 mnoho NNO experimentovalo s různými metodami, některé byly úspěšné a jiné nikoliv. Mnoho NNO vzniklo a krátce na to i zaniklo. Postupem času vzniklo několik organizací, které si vybudovaly dobré jméno jak u odborníků na romskou problematiku, tak i u Romů samotných. Ze zahraniční rozvojové práce proniklo do českého místního rozvoje několik trendů, které byly popsány v předchozí kapitole. Jedná se především o pomoc jednotlivým cílovým skupinám, které jsou děleny ještě na další menší podskupiny např. podle věku, pohlaví atd.

Využívána je i participace, tedy zapojení členů komunity do řešení jejich problémů. Dále pak i komunitní práce, která byla široce zmíněna výše. České NNO, ale i státní instituce a úřady by měly dále pokračovat v přejímání příkladů dobré praxe, dokonce by ho mohly více zintenzivnit.

Jedním z cílů této práce bylo rovněž zjistit, jaké principy se nejčastěji využívají v mezinárodním a místním rozvoji. Z výzkumu vyplynula důležitost pěti klíčových zásad, bez jejichž dodržování nemají rozvojové projekty naději na větší úspěch. České NNO zaměřené na Romy s těmito zásadami nějakým způsobem pracují, ale ne vždy se jim daří je plně využívat a dodržovat.

Z principů, které určují charakter a úspěšnost rozvojové práce, české NNO využívají hlavně zásadu poznat prostředí, kde příjemci pomoci žijí, ale i komunitu samotnou. Důkladným zmapováním prostředí poznají zázemí klientů, jejich vztahy s okolím a problémy, které je sužují. Tato zásada má samozřejmě tradici v rozvoji mezinárodním. Zjištěním podrobností o prostředí klientů se projekt nastaví tak, aby jim byl snadno dostupný a nedošlo k tomu, že projekt naruší vztahy v komunitě a povede k dalšímu zhoršení situace. Mezinárodní rozvoj během desetiletí tento princip propracoval a určil otázky, které by měly být na toto téma zodpovězeny. Klíčové je určit vztahy v komunitě, zjistit z jakých podskupin se skládá, jaký je jejich přístup k rozhodovací moci, poznat kulturní hodnoty dané skupiny, aby byl projekt v souladu s jejich přístupem k životu. Pokud NNO podcení princip poznat prostředí a sama určí, jak má projekt vypadat, je velmi pravděpodobné, že její snaha nebude fungovat.

Neméně významné je nepodcenit specifické potřeby příjemců pomoci, zde je nutné určit si cílovou skupinu, na kterou bude projekt zaměřen. Dobré je ale mít neustále na paměti, že i členové z jedné cílové skupiny nemají stejné potřeby. Důležitým bodem je neustále ověřování dopadů projektu na cílovou skupinu a dle toho stanovovat další pokračování projektu či jeho úpravu tak, aby se zvýšila jeho efektivita. Problémem mnoha projektů zaměřených na Romy před rokem 1989, ale i po něm bylo a je, že se nesnaží respektovat specifickou identitu Romů, ale naopak je převychovávat k obrazu majoritní společnosti.

Většina projektů NNO, ale i samotných NNO, vzniká jako reakce na nějakou nepříznivou situaci, proto je nutné, aby NNO uměly určit správné příčiny této situace. Toto souvisí s výše zmiňovaným principem, který hovoří o potřebě poznat prostředí, kde žije příjemce pomoci a poznat specifika jeho kultury a rozumět tak postojům klientů, které zaujímají k dané situaci.

Dalším z principů, se kterými se pracuje v místním i mezinárodním rozvoji, je ten, že projekt by měl přinášet komplexní a trvale udržitelné řešení, nejde tedy o řešení dočasné a částečné. Toto je problémem u českých NNO, jejich projekty často nenabízejí komplexní řešení, děje se tam často to, že se situace zlepší po čas průběhu projektu, ale když projekt skončí, situace se vrátí do předchozího neutěšeného stavu.

Neúspěšnost předchozí zásady má příčiny v dalším principu, který je hojně využíván v mezinárodní rozvojové práci a v posledních několika letech je začínají využívat také české NNO, a tím je vedení příjemců pomoci k samostatnosti. V praxi to vypadá tak, že klienti NNO jsou vedeni k tomu, aby převzali zodpovědnost sami za sebe. Proto není úkolem NNO udělat vše automaticky za klienta, ten je naopak nucen převzít aktivní roli při hledání řešení své situace.

Snaha aktivizovat samotné Romy, aby postupně přebírali odpovědnost sami za sebe a v budoucnu už nepotřebovali pomoc NNO, je klíčem k úspěchu při řešení situace romské komunity na území ČR. Jinak bude činnost NNO přinášet jako doposud pouze dílčí úspěchy.

7 LITERATURA A JINÉ ZDROJE:

7.1 MONOGRAFIE

BEDO, A. – GERLICH, K. *Příruční sbírka justičních zákonů platných v zemích české a moravskoslezské*. Praha: Justitia. 1933.

DAVIDOVÁ, E. *Romano drom – Cesty Romů 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0524-5.

DAVIDOVÁ, E. *Romové a česká společnost: Hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*. 1.vyd. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2001. ISBN 80-2387739-9.

FRIŠTENSKÁ, H. – VÍŠEK, P. *O Romech (na co jste se chtěli zeptat): manuál pro obce*. Praha: Vzdělávací centrum pro veřejnou správu ČR, 2002. ISBN 80-239-0383-7.

GARDNER, K. – LEWIS, D. *Anthropology, Development and the Post-modern Challenge*. Londýn: Pluto Press, 1996. ISBN 978-0745307473.

GJURIČOVÁ, J. *Na okraji: Romové jako objekt státní politiky*. 1. vyd. Praha: Themis, 1999. ISBN 80-85821-70-2.

HORVÁTHOVÁ, J. *Kapitoly z dějin Romů*. 1.vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-615-X.

HUBSCHMANNOVÁ, M. *Po Židoch Cigáni*. 1. vyd. Praha: Triáda, 2005. ISBN 80-86138-14-3.

JELÍNEK, P. – HLAVIČKOVÁ, Z. *Manuál projektového cyklu zahraniční spolupráce České republiky*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů pro Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2006. ISBN 80-86506-50-9.

KOBES, T. *Nastartovali nás jako motorky: Činnost nevládních neziskových organizací při řešení romské problematiky na východním Slovensku*. 1. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2009. ISBN 978-80-7043-823-7.

KOCUROVÁ, M. *Speciální pedagogika pro pomáhající profese*. Plzeň: ZČU 2002. 209s. ISBN 80-7082-844-7.

Koncepce romské integrace 2004. Praha: Úřad vlády České republiky, 2005. ISBN 80-86734-30-7.

MOYO, Dambisa. *Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2009. ISBN-13: 978-0-374-13956-8.

MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-25-3.

- NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994. ISBN 80-210-0945-4.
- NEČAS, C. *Historický kalendář: Dějiny českých Romů v datech*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-1747-9.
- NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0497-4.
- PAVELČÍKOVÁ, N. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. 1.vyd. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. ISBN 80-86621-07-3.
- PIETERSE, J. N. *Development Theory*. 2. vyd. Londýn: SAGE Publications Ltd., 2010. ISBN 978-1-4129-4514-1.
- SEN, A. *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press, 1999. ISBN 0-19-829758-0.
- ŠIMÍKOVÁ, I. Dimenze a míra sociálního vyloučení příslušníků romské komunity v ČR. IN: *Sociální práce IV*, 2003
- ŠÍŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál, 2001. ISBN
- ŠTĚCHOVÁ, M. *Romská minorita a postupy integrace: závěrečná zpráva z výzkumu*. 1.vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2002. ISBN 80-7338-008-0.
- VAŠEČKA, I. Konceptia rómskej integrácie – problémy a nové možnosti ich riešenia. In *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2004, s. 149-165. ISBN 80-7364-009-0.

7.2 PŘÍSPĚVKY VE SBORNÍCÍCH

- Co se osvědčilo: úspěšné romské projekty ve střední a východní Evropě*. Ed. Kertész, T. – Vylitová, R. Praha: Partners Czech, 2003. ISBN 80-239-0362-4.
- DAVIDOVÁ, E. Osudy a cesty Romů v letech 1945-1989. In *Romové – O Roma: Tradice a současnost – Angoder the akának*. 1.vyd. Brno: SVAN a Moravské zemské muzeum, 1999, s. 33-37. ISBN 80-7028-141-3.
- ESTEVA, G. Development. In *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. s. 6-26, Londýn: Zed Books Ltd., 1992. ISBN 1-85649-043-2.
- HORVÁTHOVÁ, J. Historické osudy Romů od jejich odchodu z Indie do 19. století. In *Romové – O Roma: Tradice a současnost – Angoder the akának*. 1.vyd. Brno: SVAN a Moravské zemské muzeum, 1999, s. 15-23. ISBN 80-7028-141-3.

KRIŠTOF, R. Nezamyšlené důsledky podpory „romské integrace“ (aneb systém „trvale udržitelného vyloučení“). In *„Romové“ v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 165-180. ISBN 80-86898-76-8.

LHOTKA, P. Romové v První československé republice. In *Romové – O Roma: Tradice a současnost – Angoder the akának*. 1.vyd. Brno: SVAN a Moravské zemské muzeum, 1999, s. 25-27. ISBN 80-7028-141-3.

NEČAS, C. Holocaust Romů v letech 1939-1945. In *Romové – O Roma: Tradice a současnost – Angoder the akának*. 1.vyd. Brno: SVAN a Moravské zemské muzeum, 1999, s. 29-31. ISBN 80-7028-141-3.

MIKLUŠÁKOVÁ, M. Stručné dějiny Romů v Čechách a na Slovensku. In *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 267-286. ISBN 80-7106-212-X.

SULITKA, A. Vývoj a současný stav praktických řešení a kompetencí vrcholných orgánů státu po roku 1989. In *Romové v České republice*. 1.vyd. Praha: Socioklub, 1999, s. 219-243. ISBN 80-902260-7-8.

ŠIKLOVÁ, J. Romové a nevládní, neziskové romské a proromské občanské organizace přispívající k integraci tohoto etnika. In *Romové v České republice*. 1.vyd. Praha: Socioklub, 1999, s. 271-289. ISBN 80-902260-7-8.

ŠOTOLOVÁ, E. Příchod Romů do Evropy. In *Romové – Reflexe problému: Soubor textů k romské problematice*. 1. vyd. Praha: Sofis, 1997, s. 52-93. ISBN 80-902439-0-8.

VÍŠEK, P. 60 let řešení romské problematiky – úspěch či neúspěch?. In *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 189-200. ISBN 80-86898-76-8.

VÍŠEK, P. Program integrace – řešení problematiky romských obyvatel v období 1970 až 1989. In *Romové v České republice*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999, s. 184- 218. ISBN 80-902260-7-8.

7.3 INTERNETOVÉ ZDROJE

AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ V ROMSKÝCH LOKALITÁCH. [online]. 2011 [cit. 2011-5-31]. Dostupné z: <<http://www.socialni-zaclenovani.cz/o-agenture>>

AMNESTY INTERNATIONAL ČR. *Lidská práva v ČR – Postavení Romů, policejní násilí a rasově motivované útoky*. [online]. 2007 [cit. 2011-5-27]. Dostupné z: <<http://www.amnesty.cz/news/article.php?id=32>>

BERNARD, J. 2010. *Lokální rozvoj ve venkovských obcích*. [online]. 2010 [cit. 2011-3-6]. Dostupné z: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=422&lst=117>>

BUSSINESSINFO. *Evropský rozvojový fond*. [online]. 2009 [cit. 2011-3-6]. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/e/evropsky-rozvojovy-fond/1000697/6310/>

CENTRUM PODPORY INKLUZIVNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ. [online]. 2011 [cit. 2011-7-7]. Dostupné z: <http://www.cpiv.cz/>

ČESKÁ ROZVOJOVÁ AGENTURA. *Evaluační projekty zahraniční rozvojové pomoci*. [online]. 2009 [cit. 2011-2-19]. Dostupné z: <http://www.czda.cz/rozvojova-spoluprace/rozvojova-spoluprace-cr-zrs/bilateralni-spoluprace/evaluační-zrs.htm>

ČESKÝ ZÁPAD O.S. [online]. 2011 [cit. 2011-5-27]. Dostupné z: <http://www.cesky-zapad.cz/>

DECADE OF ROMA INCLUSION 2005-2015. *About*. [online]. 2005 [cit. 2010-11-20]. Dostupné z: <http://www.romadecade.org/about>

DJAKOUALNO, L. H. – BLÁHA, P. *Oficiální rozvojová pomoc*. Praha: The Associated Press, 2003. [online]. [cit. 2011-2-14]. Dostupné z: http://www.studentsummit.cz/data/1296395755660BGR_GA_ODA.pdf

EFEKTIVNĚ. *Plánování a řízení projektů metodou logických rámců*. [online]. 2011 [cit. 2011-3-8]. Dostupné z: <http://www.efektivne.eu/planovani-a-řízení-projektu-metodou-logických-ramců.html>

EUROPEAN COMMISSION. *Project approach, the Commission way*. [online]. 2010 [cit. 2011-2-19]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/europeaid/how/delivering-aid/project-approach/index_en.htm

EVROPSKÝ SOCIÁLNÍ FOND V ČR. [online]. 2009 [cit. 2011-7-8]. Dostupné z: <http://www.esfcr.cz/projekty/podpora-zamestnanosti-v-socialne-vyloucenych-lokalitach>

GAC. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* [online]. 2007. [cit. 2011-5-25] Dostupné z: http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_MAPA_analyza_SVL_aAK_CJ.pdf

INFORMAČNÍ PORTÁL KARLOVARSKÉHO KRAJE. *Zákon ze dne 14. března 2006 o sociálních službách*. [online]. 2006 [cit. 2011-5-25]. Dostupné z: <http://www.kr-karlovarsky.cz/NR/rdonlyres/FEFB5292-FD90-46F2-A9BD-3074B0732AE7/0/zakonosocialnichsluzbach.pdf>

JELÍNEK, P. – PLEŠINGER, J. *Rozvojová politika Evropského společenství*. [online]. 2008 [cit. 2011-3-6] Dostupné z: http://www.rozvojovka.cz/rozvojova-politika-evropskeho-spolecenstvi_228_5.htm

LIGA LIDSKÝCH PRÁV. *Komisař pro lidská práva stále není spokojený se situací našich Romů*. [online]. 2010 [cit. 2011-7-6]. Dostupné z: <<http://www.llp.cz/cz/aktuality/komisar-pro-lidska-prava-stale-neni-spokojeny-se-situaci-nasich-romu-a138>>

MAŠKOVÁ, M. - TRUSINOVÁ, M. – BÍLÁ, K., *Romští školáci jsou podle nevládních organizací diskriminováni*. [online]. 2010 [cit. 2010-11-27]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/zpravy/spolecnost/_zprava/romsti-skolaci-jsou-podle-nevladnich-organizaci-diskriminovani--808258>

NOVINKY CZ. *Čeští a slovenští Romové trpí diskriminací, tvrdí OSN*. [online]. 2010 [cit. 2011-7-6] Dostupné z: <<http://www.novinky.cz/domaci/193853-cesti-a-slovensti-romove-trpi-diskriminaci-tvrdi-osn.html>>

REGIONÁLNÍ POLITKA INFOREGIO. 2010. *Evropský fond pro regionální rozvoj*. [online.]. 2010 [cit. 2011-3-6]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/feder/index_cs.htm>

ROMEA. *Mezinárodní srovnávací studie k problematice vzdělávání, zaměstnávání a bydlení Romů*. [online]. 2007 [cit. 2011-5-15]. Dostupné z: <www.rynet.cz/romea/dokumenty/EQUAL-studie-cj/1_kap_CJ.doc>

ROMODROM OBČANSKÉ STRUŽENÍ. [online]. 2011 [cit. 2011-5-28]. Dostupné z: <http://www.romodromcz.cz/index_cz.php?id=3>

ROZVOJOVKA. *Globální problémy a rozvojová spolupráce: Témata, o která se lidé zajímají*. Praha: Člověk v tísni, o.p.s., 2008. ISBN 978-80-86961-55-2. [online]. 2008 [cit. 2011-2-16]. Dostupné z: <<http://www.rozvojovka.cz/index.php?id=199>>

ROZVOJOVKA. *Rozvojová pomoc Evropské unie*. [online]. 2011 [cit. 2011-3-6]. Dostupné z: <<http://www.rozvojovka.cz/index.php?id=204>>

NÁRODNÍ VZDĚLÁVACÍ FOND. *Phare*. [online]. 2000 [cit. 2011-3-6]. Dostupné z: <<http://www.nvf.cz/phare/index.htm>>

SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITY. *Co je pro integraci Romů nejdůležitější – Romové a vzdělání*. [online]. 2009 [cit. 2011-5-27]. Dostupné z: <<http://studie.blog.cz/0902/co-je-pro-integraci-romu-nejdulezitejsi-romove-a-vzdelani>>

SOTONOVÁ, J. *Romské děti ve zvláštních školách, diskriminace trvá*. [online]. 2009 [cit. 2010-11-27]. Dostupné z: <<http://hn.ihned.cz/c1-39204870-romske-deti-ve-zvlastnich-skolach-diskriminace-trva>>

SPOLEČENSTVÍ ROMŮ NA MORAVĚ. [online]. 2011 [cit. 2011-7-7]. Dostupné z: <<http://www.srnm.cz/>>

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME. *What are the Millennium Development Goals?*. [online]. 2000 [cit. 2011-2-14]. Dostupné z: <<http://www.undp.org/mdg/basics.shtml>>

VARIANTY. *Etnocentrismus*. [online]. 2011 [cit. 2011-2-14]. Dostupné z: <<http://www.varianty.cz/index.php?id=20¬ion=5>>

VOJTEK, M. *Lidská práva v Česku se dostala na okraj politického zájmu*. [online]. 2011 [cit. 2011-5-27]. Dostupné z: <<http://romove.radio.cz/cz/clanek/23907>>

WIKIPEDIE. *Rozvoj*. [online]. 2010 [cit. 2011-3-4]. Dostupné z: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Rozvoj>>

7.4 VLÁDNÍ DOKUMENTY

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Koncepce romské integrace 2010-2013* [online]. 2009 [cit. 2010-12-7]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/koncepce-romske-integrace-na-obdobi-20102013-71187/>>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Zpráva o situaci romské komunity v České republice a opatření vlády napomáhající její integraci ve společnosti*. [online]. 1997 [cit. 2010-12-5]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=1426>>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Usnesení vlády České republiky ze dne 29. října 1997 č. 686*. [online]. 1997 [cit. 2010-12-5]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/usneseni-vlady-cr-ze-dne-29--rijna-1997-c--686-1429/>>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2009*. [online]. 2009 [cit. 2010-12-5]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romskych-komunit-v-ceske-republice-za-rok-2009-73886/>>

8 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Fáze projektového cyklu

Příloha č. 2 – Matice logického rámce

Příloha č. 3 – Nástroje používané v sociálně vyloučených lokalitách

Příloha č. 4 – Rozhovorový list

Příloha č. 5 – Mapy sociálně vyloučených lokalit vybraných krajů

Příloha č. 1 – Fáze projektového cyklu

Programování

Programování by mělo podle Manuálu projektového cyklu zahraniční rozvojové spolupráce České republiky (2006, s. 8–9) zahrnovat analýzu sociální, politické a hospodářské situace, velký význam má konzultace s příjemci pomoci na centrální, regionální i lokální úrovni. Zahrnuty by měly být i projekty jiných dárců, čímž se předejde duplikaci projektů a zajistí se komplexnější řešení situace. Využity by měly být i dokumenty definující strategie jiných poskytovatelů pomoci a rovněž jejich evaluační zprávy. Na základě analýzy rozvojových potřeb je stanovena strategie rozvojového projektu, která ustanovuje obecné principy a cíle, kterých je potřeba dosáhnout. Rovněž jsou určeny ukazatele, které umožňují sledovat naplňování cílů projektu.

V rámci programování tedy dojde k určení lokality realizace projektu, je popsán rozvojový problém, identifikovány zainteresované subjekty, je stanoven cíl projektu a definována vhodná strategie jeho dosažení.

Identifikace

Hlavním cílem identifikace, jak určuje Manuál (2006, s. 12), je určit vhodná témata pro rozvojové projekty a zjistit jejich relevanci. Během identifikace je také prověřena aktuálnost informací získaných v předchozí fázi. Pokud jsou informace aktuální, je stanovena doba realizace projektu v dané oblasti a maximální výše prostředků.

Formulace

Ve fázi formulace jsou dle Manuálu (2006, s. 18) vytvořeny konkrétní projekty. Dochází k definování jejich záměrů, stanovení cílů, výstupů, aktivit, řídicích a koordinačních mechanismů a finančního a pracovního plánu projektu. Je posuzována i relevance a proveditelnost projektového plánu. Během formulace je ověřena relevance tématu a jsou identifikovány všechny skupiny, které mají zájem na zamýšleném projektu. V potaz jsou brány i jejich vzájemné vztahy. Toto má přispět ke správnému pochopení potřeb cílové skupiny.

Z participace zainteresovaných subjektů je třeba přeformulovat jednotlivé problémy do podoby realisticky dosažitelných cílů. Dochází k upřesnění strategie projektu a k rozpracování aktivit, výstupů a záměru projektu. Dále se analyzují předpoklady úspěšné realizace projektu a provádí se rozbor rizik ohrožujících dosažení výsledků projektu.

Realizace a monitoring

Realizace projektů se podle Manuálu (2006, s. 25) uskutečňuje ve třech fázích: zahájení, průběh a ukončení projektu. Při zahájení projektu dochází k navázání vztahu s aktéry projektu a jsou zajištěny podmínky realizace projektu. Průběh realizace projektu je určen v souladu s plány, dochází k použití vyčleněných finančních a lidských zdrojů pro dosažení cílů a výstupů stanovených v projektovém dokumentu. Ukončení projektu je spojeno se zajištěním udržitelnosti přínosů projektu.

Monitoring probíhá během celé fáze realizace projektu a rozděluje se na monitoring interní a externí. Interní monitoring je založen na pravidelné dokumentaci realizace projektu. Základem externího monitoringu je ověřování informací uvedených v průběžných etapových zprávách.

Evaluace

Evaluace (Česká rozvojová agentura, 2009) je proces systematického zjišťování přínosu rozvojového projektu. Záměrem evaluace je zjistit, zda projekt přinesl očekávané výsledky a jaké byly jeho další dopady. Výsledky evaluace jsou používány i pro další rozhodnutí dárců a příjemců pomoci.

Evaluace je prováděna na základě analýzy několika kritérií. Evaluují se dopady rozvojového projektu, relevantnost projektu vzhledem k problémům, které měl řešit, efektivnost projektu, dlouhodobá udržitelnost výsledků plynoucích z uskutečnění rozvojového projektu a další využitelnost zkušeností, přístupů a metod získaných během realizace projektu. Provedením evaluace se zjistí, zda uskutečňované projekty byly úspěšné nebo nikoli.

Příloha č. 2 – Matice logického rámce

	Popis projektu (intervenční logika)	Objektivně ověřitelné ukazatele (indikátory)	Zdroje ověření ukazatelů	Předpoklady a rizika (klíčové externí faktory ovlivňující průběh a úspěšnost projektu)
Záměr	Dlouhodobý dopad projektu – širší rozvojový záměr, ke kterému projekt přispívá	Jakým způsobem bude měřeno dosažení záměru projektu - indikátory kvantitativní i kvalitativní	Z jakých zdrojů budou čerpány informace pro ověření indikátorů na úrovni záměru	
Cíle	Očekávaný cílový stav (zlepšení situace, pozitivní změna)	Jakým způsobem bude měřeno dosažení cílů projektu - indikátory kvantitativní i kvalitativní	Z jakých zdrojů budou čerpány informace pro ověření indikátorů na úrovni cílů	Předpoklady, které musí být splněny, aby splnění cílů mohlo vést k dosažení záměru
Výstupy	Konkrétní produkty projektu	Jakým způsobem budou měřeny výstupy projektu - indikátory kvantitativní i kvalitativní	Z jakých zdrojů budou čerpány informace pro ověření indikátorů na úrovni výstupů	Předpoklady, které musí být splněny, aby výstupy projektu byly využity k naplnění cílů
Aktivity	Činnosti, které je nezbytné vykonat pro vyprodukování výstupů	Prostředky shrnutí vstupů nutných pro realizaci aktivit	Rozpočet shrnutí finančních prostředků nutných k zajištění vstupů	Předpoklady, které musí být splněny, aby realizace aktivit vedla k vyprodukování výstupů
				Výchozí podmínky (vstupní předpoklady)

(Zdroj: JELÍNEK, P. – HLAVIČKOVÁ, Z. *Manuál projektového cyklu zahraniční spolupráce České republiky*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů pro Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2006, s. 44-45. ISBN 80-86506-50-9. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=down&did=12068>)

Příloha č. 3 – Nástroje využívané v sociálně vyloučených lokalitách

❖ nástroje sociální integrace v oblasti bydlení

- neplatičství
 - splátkový kalendář
 - nájemní smlouva na dobu určitou a její prodlužování
 - institut zvláštního příjemce
 - prevence neplatičství prostřednictvím sociální terénní práce (TSP)
 - dobrovolné odpracování dluhu
 - odpuštění penále z prodlení
- zvyšování kvality bydlení
 - rekonstrukce
 - převedení nemovitosti do osobního vlastnictví
 - zřízení funkce domovníka
 - povinnost nahlásit dlouhodobou návštěvu
 - rozestěhování sociálně vyloučených Romů do jednotlivých vchodů
- nedostatek dostupného bydlení
 - výstavba a rekonstrukce sociálního bydlení
 - tříúrovňový systém sociálního bydlení
 - bydlení kontraktem
 - nediskriminační systém přidělování bytů
 - vytipování rodin pro přestěhování do kvalitnějšího bydlení

❖ nástroje sociální integrace na trh práce

- nízká kvalifikace
 - vzdělávání dospělých
 - rekvalifikace
 - veřejně prospěšné práce
 - společensky účelná pracovní místa
 - podporované zaměstnávání
 - pracovně-pracovní poradenství

❖ nástroje sociální integrace v oblasti vzdělanosti

- předškolní vzdělávání
 - přípravná třída základní školy
 - mimoškolní předškolní příprava dětí
- základní vzdělávání
 - funkce asistenta pedagoga pro děti se sociálním znevýhodněním
 - programy doučování žáků realizované na školách
 - program doučování žáků v rámci činnosti NNO
 - využívání odborných pracovníků na základní škole
 - program „Škola s celodenním programem“ / komunitní škola
 - vzdělávací program „Začít spolu“

- vzdělávání pedagogického týmu
 - projekty zaměřené na zvýšení školní úspěšnosti romských žáků a jejich integrace do majority
 - stipendia pro romské studenty středních škol
- ❖ další rizikové jevy
- zadlužování
 - TSP
 - asistent policie ČR
 - stíhání lichvářů
 - nouzový sociální fond
 - důsledná kontrola firem půjčujících na vysoký úrok
 - závislosti, prostituce
 - streetwork
 - prevence
 - asistent policie ČR
 - romský mentor
 - obecně prospěšné práce
 - kontakt Romů s institucemi
 - TSP
 - sociální a občanské poradny
 - komunitní centra
 - zhoršené zdraví
 - sociálně zdravotní pomocník
 - osvětové kampaně zaměřené na plánování rodiny, sexuální výchovu a péči o děti

(Zdroj: GAC. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* [online]. 2007. [cit. 2011-5-25] Dostupné z:

<http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_MAPA_analyza_SVL_aAK_CJ.pdf>)

Příloha č. 4 – Rozhovorový list

A. Osobní část

1. Na jaké pozici v organizaci pracujete?
2. Co je náplní Vaší práce?
3. Máte zkušenosti i z jiných podobných organizací?

B. Obecná část

1. Jaké jsou cíle Vaší organizace?
2. Kdy byla založena Vaše organizace a co bylo impulsem k jejímu založení?
3. Jakými projekty a oblastmi pomoci se Vaše organizace zabývá?
4. Co rozhoduje o konkrétním zaměření Vašich projektů?
5. Podle čeho vybíráte konkrétní příjemce pomoci z Vašich projektů? A jaké jsou podmínky, aby se mohli zapojit do těchto projektů?
6. Spolupracujete s příjemci pomoci na tvorbě a realizaci projektů? Pokud ano, jakým způsobem se zapojují??
7. Jaké nástroje, metody a principy využíváte při tvorbě projektů?
8. Jaké komplikace musíte nejčastěji řešit při realizaci projektů?
9. Jaké dopady mají projekty na příjemce pomoci?
10. Jakým způsobem probíhá kontrola výsledků projektu? Je kontrola průběžná, tzn. i během realizace projektu nebo se hodnotí zpětně?
11. Jak hodnotíte úspěšnost Vašich projektů?
12. Jakým způsobem se změnily projekty a používané metody od doby založení Vaší organizace?
13. Spolupracujete i s jinými organizacemi podobného zaměření?
14. Odkud čerpáte finance na projekty?

Příloha č. 5 – Mapy sociálně vyloučených lokalit vybraných krajů

Obr. č. 1 Karlovarský kraj

(Zdroj: GAC, 2007, *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*. [online]. 2007 [2011-7-7]. Dostupné z: <http://www.esfcr.cz/mapa/souhrn_info.html>)

Obr. č. 2 Jihomoravský kraj

(Zdroj: GAC, 2007, *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*. [online]. 2007 [2011-7-7]. Dostupné z: <http://www.esfcr.cz/mapa/souhrn_info.html>)

Obr. č. 3 Olomoucký kraj

(Zdroj: GAC, 2007, *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*. [online]. 2007 [2011-7-7]. Dostupné z: <http://www.esfcr.cz/mapa/souhrn_info.html>)

Obr. č. 4 Moravskoslezský kraj

(Zdroj: GAC, 2007, *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*. [online]. 2007 [2011-7-7]. Dostupné z: <http://www.esfcr.cz/mapa/souhrn_info.html>)

Obr. č. 5 Středočeský kraj

(Zdroj: GAC, 2007, *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*. [online]. 2007 [2011-7-7]. Dostupné z: http://www.esfcr.cz/mapa/souhrn_info.html>)